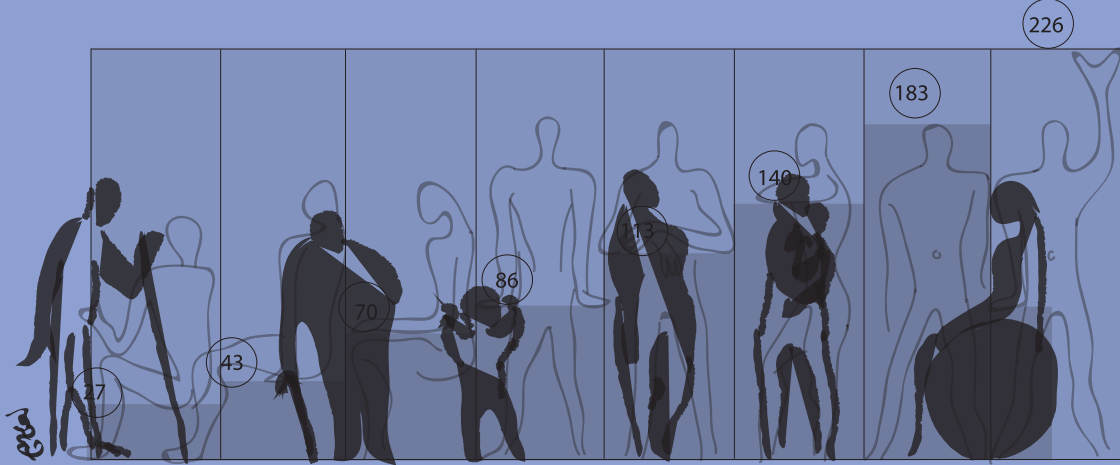

ŞEHİR & TOPLUM

SAYI 11 | AĞUSTOS - KASIM 2018 | ISSN: 2564-7067

“engelsiz kent, engelsiz yaşam”

arka plan görseli: fransız mimar le corbusier'nin le modülör sisteminde kullandığı insan oranları

ŞEHİR & TOPLUM

SAYI 11 | AĞUSTOS - KASIM 2018 | ISSN: 2564-7067

ŞEHİR & TOPLUM

Sayı: 11, Ağustos - Kasım 2018
ISSN: 2564-7067

İMTİYAZ SAHİBİ

M. Cemil Arslan
(Marmara Belediyeler Birliği adına)

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

M. Cemil Arslan

EDİTÖR

Ezgi Küçük

DOSYA EDİTÖRÜ

Hatice Ayataç

EDİTÖR YARDIMCISI

Samet Keskin

YAYIN KURULU

Alim Arlı
Ülkü Arıkboğa
Burcuhan Şener

DANIŞMA KURULU

Ahmet Güner Sayar
Ahmet İçduygu
Ali Yaşar Sarıbay
Beşir Ayvazoğlu
Bilal Eryılmaz
Fatih Andı
Feridun Emecan
Hasan Taşçı
Hüsrev Subaşı
Kemal Sayar
Korkut Tuna
Ruşen Keleş
Selçuk Mülâyim
Suphi Saatçi

YAYIN ARALIĞI

Şehir & Toplum dergisi, Marmara Belediyeler Birliği Şehir Politikaları Merkezi tarafından yılda üç defa yayımlanmaktadır.

İLETİŞİM

Tel: +90 212 402 19 00
Faks: +90 212 402 19 55
Adres: Marmara Belediyeler Birliği
Ragıp Gümüşpala Cad. No:10 Eminönü 34134
Fatih / İstanbul

YAPIM

Gafa Ajans
Adres: Katip Mustafa Çelebi Mah.
Anadolu Sok. No:23 D:13 Beyoğlu / İstanbul
Tel: +90 212 243 20 86 Faks: +90 212 243 28 59

GRAFİK TASARIM

Merve Zengin

KAPAK İLLÜSTRASYON

Ezgi Küçük

BASKI

Matsis Matbaa

İÇİNDEKİLER

ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ HAKLAR

Göksenin İnalhan.....7

ENGELSİZ KENT - ERİŞİLEBİLİR ULAŞIM

Berfu Güley Gören.....19

AKTİF KAMUSAL YAŞAM VE AKTİF KAMUSAL MEKÂNLAR

Hatice Ayataç29

TARİHİ MEKÂNLARI KORUMADA UNUTULAN BOYUT: ERİŞİLEBİLİRLİK

Ayşe Nilay Evcil41

ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ YAŞAM ALANLARI

Osman Tural51

ENGELSİZ BİR KENTTE ÇOCUK OLMAK/OLAMAMAK

Hikmet Sivri Gökmen63

ENGELSİZ İÇ MEKÂNDAN ENGELSİZ KENT KULLANIMINA DOĞRU: PROJE PUDCAD

**Özge Cordan, Demet Arslan Dinçay,
Çağrı Yurdakul Tokar, Elif Belkıs Öksüz,
Büşra Gizem Vayvay77**

ENGELSİZ KAMPÜSE DOĞRU: İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ AYAZAĞA YERLEŞKELERİNDEN ÖRNEK DÜZENLEMELER

Yasin Çağatay Seçkin..... 83

ERİŞİLEBİLİR ŞEHİRLER İÇİN YEREL YÖNETİMLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Müberra Kavak Kara93

TAKDİM

İnsanın hayata bakışı, hayatı anlama ve anlamlandırma yaklaşımı, mekânı biçimlendirmesine akseder. Bir başka deyişle insanın hayata bakışı, insana ve mekâna bakışını da belirler. Birine karşı merhametli ve saygılı olan genellikle diğere karşı da aynı davranışı sergiler. Bu nedenle kentsel mekânları planlayanların, inşa edenlerin, işletenlerin ve yönetenlerin bize sundukları sadece fiziki mekânlar değil, yaşam biçimleridir. Kendi yaşam biçimleri.

Düşüncelerimizin, inançlarımızın ve eylemlerimizin biçimlendirdiği mekânlar, dönüp bizi biçimlendiren araçlara dönüşür bir süre sonra. Yani mekânlar bizim ürünümüz olduğu kadar, biz de mekânların biçimlendirdiği ürünleriz.

Belki de yaşadığımız büyük karmaşanın nedeni aslında “kim” olduğumuza ilişkin “zihni müşevveş” halidir. “Kim”liğimiz başkalarıyla ilişkilerimizde de belirleyicidir. Bilme biçimimiz ve kibrimiz, “kim”liğimizin farkına varmamızı ve esaslı ilişkiler geliştirmemizi engelliyor. Çünkü, “kim”liğimizin ayırdaya vardığımızda neler yapmamız gerektiği kadar neler yapmamamız gerektiğini de fark etmiş oluruz. İnsan olmak da, galiba, yapmak ve yapmamaktır. İyi, doğru ve güzeli yapmak; kötü, yanlış ve çirkini yapmamak.

Büyük ölçüde kentleşen dünyamız, bir taraftan işbölümü ve uzmanlıktan yararlanmanın avantajını, diğer taraftan kapsayıcı ve bütüncül bakışı kaybetmenin dezavantajını yaşamaktadır. Oysa (tek çözüm olmasa da) en uygun çözüm uzun insanlık tarihinin birikiminden damıtılmış detaylara gösterilecek özen ile kapsayıcı ve bütüncül ilişkiler ağının birlikte ele alınmasından geçer. Bu da hem tarih ve tecrübeye, hem insan emeğine ve bilgiye, hem de tek tek bireyleri aşan ancak insanlığın ortak değeri haline gelen aşkın ilkelere hürmet etmeyi gerektirir.

Faşizan ideolojileri bir yana bırakırsak kutsal kitaplardan modern hukuk metinlerine kadar tarihin hemen her döneminde ortalama insana göre zihinsel veya fiziksel dezavantajlılara, farklı türlere, farklı cinsiyetlere özen gösterilmesi önerilmekte veya emredilmektedir. Herkesin insan onuruna yaraşır bir çevrede yaşama hakkı olduğuna göre, herkesin çevreden ve kentten eşit koşullarda ve insan onuruna yaraşır şekilde yararlanması için ne gerekiyorsa onu yapmak da karar vericiler için bir zorunluluktur.

Toplumsal sorumluluk üstlenen ve kent mekânının planlaması, inşası ve kullanımında rol alan planlamacılar, yerel yöneticiler, işletmeciler başta olmak üzere tüm aktörlerin, herkes için “iyi yaşam”ı ve “erişim”i mümkün kılan çözümler geliştirmeleri, insanlığın ortak değerlerine, aşkın ilkelere ve insan onuruna hürmet göstermeleri beklenir. Tekrar etmekten bıkmayacağız; bu da mekâna ve insana karşı sorumluluk duymayı ve mütevazı olmayı gerektirir.

M. Cemil Arslan
Genel Yayın Yönetmeni

EDİTÖRDEN

Avrupa Konseyinin 1992 yılında kabul ve ilan ettiği “Avrupa Kentsel Şartı” tüm bireylerin insan onuruna yakışan bir düzende yaşamalarını öngörmektedir. Kentlerimizin geleceği ve geleceğin kentleri için, insan hakları gereği herkes için konut sağlamak, insan ve çevre sağlığını desteklemek, kamu yararı ve güvenliğinin sürekliliğini sağlamak; kısacası, “*engelsiz bir çevre tasarlamak*” esastır.

Yaşam herkesin hakkı olduğu gibi, yaşama başladıktan sonra sağlık bakımından eşit koşullarda yaşamın sürdürülebilmesi de herkesin hakkıdır. Genel olarak fiziksel, zihinsel ve sosyal esenlik hali olarak tanımlanan sağlıklı koşullara erişmek her insanın temel haklarından birisidir. İnsanların yaşamlarının belli bir bölümünü bazı kısıtlamalarla geçirmesi doğaldır; yanlış olan, bu kişilerin bu durumda iken herkese açık mekânları kullanamaz duruma getirilmeleridir (G. İnalan).

Engelli bireylerin kentsel yaşam içinde aktif olmalarında yani sosyal, ekonomik ve politik tüm alanlara katılımlarında, bağımsız hareketlilik kritik nokta olmaktadır. Kent, tam erişilebilir hale getirildiğinde, toplum bütünleşmiş olacak, dışlanmalar ortadan kalkacak, bireyler kentsel yaşamda aktif rol oynayacak ve toplum yoksulluktan uzaklaştırılacaktır (B.Güley Gören).

Eşitlikçi ve sorumlu bir planlama anlayışıyla birlikte kentsel çevreyi biçimlendirirken birçok sosyal ve toplumsal, hatta ekonomik konu da beraberinde çözülebilir. Sağlıklı kentler, aktif kentsel yaşam, engelsiz bir kentsel çevre söylemleri üst üste örtüşmektedir. Artık günlük işlerin koşuşturmacasında fiziksel aktiviteye olanak verecek tasarımlar geliştirilmelidir. Daha sağlıklı, daha aktif bir toplum için aktif kamusal mekânların planlanması, tasarımı acil ve öncelikli olmalıdır. Kamusal mekânlar kentteki sosyal ve toplumsal hayatın gerçekleşebileceği benzersiz alanlardır (H. Ayataç).

Yerel yönetimlerin ve kamu kuruluşlarının da engelliler, yaşlılar, çocuklar, geçici sakatlık geçirenler gibi farklı insanlık durumlarının farkına varmaları da engelsiz kente doğru giden yolda önemlidir. Artık hiç kimsenin hiçbir kamusal alana -buna tarihi yapı ve çevreler de dâhil- “erişim hakkı” engelle karşılaşmamalıdır (N. Evcil).

Mekânsal düzenlemeler uygun olduğunda mekânın kullanıcısı olarak çocukları, çocuklu anneleri, hamileleri, yaşlıları, geçici ya da sürekli hareket kısıtlılığı bulunanları, hatta erişilebilir olduğu için mekânda rahatlıkla hareket edebilen tekerlekli sandalyelileri alışveriş merkezlerinde sıkça görmek mümkün olacaktır (O. Tural).

Çocukları önemseyen ve gelişimini destekleyen çevreler oluşturarak tüm çocuklarımıza kentlerinde yaşama şansı yaratırız. Çocuklarımız için engelsiz bir çevreyi tasarlarlarken birbirleriyle etkileşime girecekleri çocuk oyun alanlarını düşünmek ise en doğru başlangıç noktasıdır (H. Sivri Gökmen).

Tasarımcı, obje boyutundan kent ölçeğine kadar her düzeyde erişilebilirlik ilkesi ile hareket etmelidir. Ölçekler arasındaki koordinasyonun sağlanması ile günlük yaşam pratikleri içinde deneyimlenen tüm mekânların özgürce kullanımı mümkün olabilir. Engelsiz, daha doğru bir tanımla bireyin engellenmediği, kent kullanımı ise tüm bireylerin sosyal anlamda birbirini tamamladığı, sağlıklı toplumun temeli olacaktır (Ö. Cordan, D. Arslan Dinçay, Ç. Y. Toker, E. B. Öksüz, B. G. Vayvay).

Mekânsal yaşam kalitesi hem doğal hem de yapılı çevre özellikleriyle de ilgilidir. Doğal kaynakların korunması ve ekosistem, iklimsel konfor ve hava kalitesi, mekânsal estetik, güvenlik, donanım ve konfora yönelik öğeler gibi ölçülebilir kavramlarla ilişkili olduğu kadar, yer ve aidiyet duygusu, okunabilirlik, ortak bellek gibi kolay ölçülemeyen öznel ölçütlere de sahiptir. Bu çerçevede, yaşam kalitesinin artmasını sağlayacak mekânlar, insanların birbiriyle ilişki kurabilecekleri, tartışıp fikir geliştirebilecekleri, birlikte iş birliği gerçekleştirebilecekleri, bağlanabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, kendileriyle özdeşleştirebilecekleri, hatırlayacakları ve özleyecekleri yerlerdir (Y. Ç. Seçkin).

Kullanıcıların tümünü kapsayan bir tasarım anlayışı ile herkes için erişilebilir ve kullanılabilir açık alanlar, mekânlar, ulaşım ve bilişim sistemleri ile toplumsal hayata katılımı herkes için fırsat eşitliği sağlanmış olacak, şehirde yaşayanların yaşam kaliteleri artacaktır. Yerel yönetimler tarafından planlama, tasarım ve uygulama süreçlerinde tüm kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçları dikkate alınarak, ilgili mevzuat çerçevesinde “*Herkes için (Evrensel) Tasarım*” anlayışına uygun çalışmalar yapılmalıdır. Bu kapsamda merkezi ve yerel yönetimler, araştırma ve eğitim kurumları, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları kendilerine düşen görevi; katılımcı bir yaklaşımla yerine getirmelidir (M. Kavak Kara).

Şehir ve Toplum dergisinin, “Engelsiz Kent-Engelsiz Yaşam” üst başlığındaki bu özel sayısında katkı veren tüm yazarlar aynı

söylemde buluştular. Derginin kapsamlı ve zengin içeriğine tatil süreçlerinde beni kırmayarak destek veren tüm yazarlara, sırasıyla Doç. Dr. Göksenin İnalhan, Dr. Berfu Güley Gören, Prof. Dr. Ayşe Nilay Evcil, Doç. Dr. Osman Tural, Doç. Dr. Hikmet Sivri Gökmen, Doç. Dr. Özge Cordan, Dr. Demet Arslan Dinçay, Dr. Çağıl Yurdakul Toker, Araş. Gör. Elif Belkıs Öksüz, Büşra Gizem Vayvay, Prof. Dr. Çağatay Seçkin ve Y. Mimar Müberra Kavak Kara'ya sizlerin adına çok teşekkür ederim.

Ayrıca derginin bu özel sayısında konusunda uzman tüm yazarların kapsamlı içerikteki yazılarına siz değerli okuyucuların erişimine imkân veren MBB Genel Sekreteri Dr. M. Cemil Arslan'a ve sürecin keyifle ve engelsiz yürütülmesinde desteğini esirgemeyen MBB Şehir Planlama Koordinatörü, Şehir ve Toplum dergisi editörü Ezgi Küçük'e, editör yardımcısı Samet Keskin'e ve Büşra Yılmaz'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Keyifle, öğrenerek ve farkında olmak için okuyunuz...

Doç. Dr. Hatice Ayataç
Dosya Editörü

“

sorunlar; engelli bireylerin *yetersizlikleri değil*, toplumun diğer kesimleri gibi eşit koşullarda haklarına erişememelerinden ve toplum yaşamına katılımlarının engellenmesinden kaynaklanmaktadır”

ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ HAKLAR

G ö k s e n i n İ n a l h a n *

E NGELLİLİK VE İNSAN HAKLARI YAKLAŞIMI

Dünya Sağlık Örgütü, engelliliği “insanın bedeninin özellikleri ile içinde yaşadığı toplumun özelliklerinin arasındaki etkileşimi yansıtan karmaşık bir durumdur” diye açıklamaktadır (WHO, 2011). Engellilik, farklı tür sakatlık durumlarını, bireylerin aktivitelerinin ve katılımlarının sınırlanmasını nitelendiren şemsiye bir kavramdır. Bu kavramda sakatlık, bireyin bedensel ya da ruhsal işlevlerinde; aktivitelerin sınırlanması, kişinin bir işi ya da eylemi gerçekleştirmesinde; katılımın sınırlanması ise, kişinin yaşam içerisindeki durumlara katılımında ortaya çıkan durumu anlatmaktadır (WHO, 2011).

Engellilik, değişik tarihsel ve toplumsal bağlamlarda farklı yaklaşımlar çerçevesinde anlamlandırılmıştır (Yılmaz ve Yentürk, 2017; Stiker, 1999). Engelliliği açıklayan modeller ile ilgili yazında genel anlamda iki eksenle yer aldığı ifade edilmektedir

(Metin,2017). İlk eksenle, engelliliği bireylerin işlevsel kayıpları ya da bozuklukları ile açıklayan ve “bireysel model”, “medikal model”, “biyomedikal model” gibi çeşitli isimlerle adlandırılan model yer alır (Metin, 2017). Engelliliği bireyin bedeninde ve/veya ruhunda işaretler, hastalıklaştırır ve düzeltmeye (model insana benzetmeye, model insana göre eksikliği gidermeye ya da fazlalığı almaya) yönelik tıbbi müdahalelere açık hale getirir (Yılmaz ve Yentürk, 2017; Hahn, 1993). Bu hâkim yaklaşım, sağlamcı anlayışı tarif ederek, bedensel farklılıkları “norm”dan sapma ve anomali olarak ifade eder ve dışlamaya zemin oluşturur (Çayır ve diğerleri, 2015). Engelliler bir dezavantaj grubu ya da bir ihtiyaç kategorisi olarak sosyal politikaların hedef kitlelerinden biri olarak tanımlanır. Sosyal politika uygulamaları, sosyal yardımlar, tıbbi ve sosyal rehabilitasyonu da kapsayan sağlık hizmetleri ve büyük oranda kurum temelli bakım hizmetlerini içerir (Yılmaz ve Yentürk, 2017; Stone, 1984). Bir başka ifadeyle, engelliler toplumun genelinden ayrı bir ihtiyaç grubu olarak tanımlanır ve bu ihtiyaç grubuna ayrı -ve genellikle bu grubun fikrine danışılmadan- birtakım hizmetler sunulur (Yılmaz ve Yentürk, 2017).

Bu sağlamcı bakış açısına bir eleştiri olarak diğer eksenle ise; engelliği bireylerin çeşitli işlevsel eksikliklerinden öte engelliyici çevresel ve toplumsal faktörlerle ilişkili olarak gören “sosyal model” üretilmiştir (Oliver, 1996; Smart ve Smart, 2006; Palmer ve Harley, 2012; Zajadacz, 2015; Scotch, 2000; Albert, 2004; Oliver, 2004; Oliver, 2013; aktaran Çağlar,2012; Metin,2017). Bu model, kendi haleflerinden farklı olarak, engelliliği toplumsal bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Engellilerin yaşadıkları sorunların bedensel ve ruhsal farklılıklarından değil, toplumun (kültürün, ekonominin, siyasetin vb.) bu farklılıkları sistematik bir dezavantaja dönüştürmesinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre, sosyal politikaların engellileri hedeflemek yerine, engellileri dezavantajlı konuma iten sağlamcı toplumu (kültürü, ekonomiyi, siyaseti) (Miller vd., 2004) sorgulatıp, dönüştürmesi beklenmektedir (Yılmaz ve Yentürk, 2017).

* Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Taşkışla, İstanbul. inalhang@itu.edu.tr

Belirtilen iki eksen arasında her iki modelin çeşitli unsurlarını içinde barındıran hibrit modeller de söz konusudur. Medikal ve sosyal model olarak öne çıkan engellilik modellerine, 2001 yılında Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) geliştirmiş olduğu sınıflandırma (ICF-İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması) kapsamındaki biyo-psiko-sosyal model de ilave edilebilir. Biyo-psiko-sosyal model, engelliğe biyolojik, psikolojik ve toplumsal engelleyici faktörler bağlamında kapsayıcı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Çağlar, 2012).

Yaygın olan bu iki model haklar açısından değerlendirildiğinde, engelliliğe ilişkin geleneksel yaklaşımın ardından ortaya çıkan ilk bütüncül model olan medikal model, engelliliği bireysel düzlemde ve tedavi edilmesi gereken bir durum olarak ele aldığından, engellilere ilişkin kapsamlı bir sosyal hak kavrayışı bulunmamaktadır (Okur ve Erdugan, 2010). Engelli hakları hareketi ile birlikte toplumsal bir boyut kazanan ve özürüllüğü sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu şeklinde ele alan sosyal modelin ise, medikal modelin tam tersine engellileri bağımsızlaştırıcı ve eşitliğe vurgu yapan bir sosyal hak perspektifi bulunmaktadır. Nitekim ortaya çıktığı dönemde de engellilerin politik alanda sorunlarını/taleplerini dile getirmek ve sosyal haklar alanında önemli kazanımlar sağlamak açısından döneme özgü ekonomik ve politik koşullara uygun olarak önemli bir bilinç uyanışı yarattığı belirtilmiştir (Okur ve Erdugan, 2010).

Tarihsel-toplumsal bağlamdan kopuk, "o gruba özgü" sorunlar olarak tartışılan engellilik, özellikle 1980'lerden sonra, daha kapsayıcı ve genel bir kavram gibi sunulan, kimilerince hala sosyal model, kimilerince insan hakları görünümü kazandırılmış sosyal model, kimilerince de doğrudan özürüllüğün insan hakları yaklaşımı olarak tanımlanan modeli tartışılır kılmıştır. Bu noktada, kadının insan hakları, özürüllülerin insan hakları, yaşlıların insan hakları, çocukların insan hakları, yoksulların insan hakları gibi ayrımlarla parçalanmış tüm sosyal sorunlar "insan hakları" çatısı altında tartışılmaya başlanmıştır (Okur ve Erdugan, 2010).

Bu tanımlamalar, engelliliğin daha iyi anlaşılmasını sağlayan kavramsal çerçeveler olmuşlardır. Bütün bu modellerde ortak

olan yan, bireysel işlev sınırlılıkları ile çevrenin rolü arasında açık bir bağ kurulmamıştır. Bu sebeple bir model diğerine göre "daha iyidir" demek yerine modellerde engellilik sürecini açıklarken kişisel, sosyal ve çevresel faktörler birbirleriyle etkileşim içinde olan bir bütün olarak ele alınmalıdır (Pledger, 2003; Meşe, 2014).

Günümüzde pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de engellilere yönelik yaklaşımın medikal modelden uzaklaşarak sosyal modele doğru evrildiği ve her iki modelin unsurlarını da içinde barındıran kapsayıcı bir anlayışın geliştiği görülmektedir. Özellikle 2005 yılındaki yasal düzenleme ve sonrasında getirilen değişikliklerle ve 2009 yılında Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin kabulüyle engellilerin eğitiminden, istihdamına, ayrımcılıkla mücadelede, erişilebilirliklerine ve toplumsal yaşama katılmalarına kadar pek çok alanda geliştirilmesi gereken tedbirlerin politika yapıcıların gündemine girdiği görülmektedir. (Metin, 2017).

İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIM VE ENGELSİZ HAKLAR

Birleşmiş Milletler (UN-Habitat) tarafından 1949 tarih ve 7217 sayı ile yayınladığı "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ne göre; *herkes ırk, renk, cinsiyet, yaş, dil, din, siyaset veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin eşittir ve bütün haklardan ve özgürlüklerden yararlanabilmelidir.*

"İnsan hakları temelli yaklaşım" ilkesel olarak uluslararası insan hakları standartlarını temel alan ve uygulamada insan haklarının desteklenmesi ve korunmasını hedefleyen bir kavramsal çerçevedir. İnsan hakları temelli yaklaşım özellikle dışlanan ve marjinal olan ve haklarının ihlal edilmesi riskiyle karşı karşıya olan grupların haklarının güvence altına alınmasına odaklanır (Akay, 2015b).

İnsan hakları temelli yaklaşım;

- Esas aktörlerin diyaloga katılma, kendi sorumluluklarını yerine getirme ve yönetimleri hesap verebilir kılma kapasitelerini inşa ederek,

- Katılımcı süreçler yoluyla uzlaşma arayarak ve en fazla dışlananlara yardımcı olacak eylemlere odaklanıp sosyal kaynaşmayı güçlendirerek,

- Ulaşılan toplumsal ve siyasi uzlaşmayı mevzuat, politika ve programlar çerçevesinde bir sisteme oturtarak politikaların ve programların daha sürdürülebilir sonuçlar yaratmasını sağlar (Akay, 2015a/b).

Dezavantajlı gruplar bir toplum içerisinde yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile en fazla karşı karşıya kalan kişileri ifade eder. “Fizyolojik, psikolojik, sosyal, sağlık, ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan çağdaş normlara ulaşmakta güçlük çeken her grup, dezavantajlı grup olarak kabul edilebilir. Kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, eski hükümlüler, göçmen ve mülteciler, LGBTİ bireyler, etnik ve/veya dini azınlıklar sıklıkla vurgulanan dezavantajlı grup kategorileridir”. Bununla birlikte bu grupların da kendi içerisinde homojen olmadıkları ve karşılaştıkları eşitsizliklerin derecesi ve sorunları açısından farklılıklar gösterdikleri vurgulanmaktadır (Akay, 2015a/b).

Bir kentsel mekânın oluşumunda çok sayıda farklı disiplin ve paydaş etkili olmaktadır. Yerel yönetim mekanizmaları, sivil toplum örgütleri, şehir plancıları, mimarlar, peyzaj mimarları ve daha birçok profesyonel kentsel tasarım projelerinde görev almaktayken, pratikte kentsel yapıyı çevreyi şekillendiren, dönüştüren en önemli faktör olan kullanıcılar çoğu zaman tasarım sürecinin dışında bırakılmaktadırlar (Arın, 2015).

Kentsel mekânın şekillenmesinde tasarım dışı bırakılan bu dezavantajlı kullanıcıları da kapsayan, insan haklarını yerelleştirmeyi amaçlayan küresel girişimlerden biri “İnsan hakları kenti” fikridir. İlk olarak Fransız felsefeci Henri Lefebvre tarafından kullanılan “kent hakkı” kavramı, en genel şekliyle bir kentin sakinlerinin ve “kullanıcılarının” yerel politikalara katılma ve kentsel mekânı tanımlama haklarına atıfta bulunur (Akay, 2015a/b). Bu fikir kentlerin insan haklarının korunması ve desteklenmesinde kilit oyuncular olduğunu kabul etmektedir ve genellikle yerel yönetimiyle, yerel nüfusu ahlaki ve yasal olarak insan hakları ilkeleri uyarınca yönetilen bir kenti tanımlamaktadır. Bu kavram ilk olarak 1997’de “İnsan Hakları Eğitimi

için Halk Hareketi” (People’s Movement for Human Rights Education) isimli kar amacı gütmeyen bir uluslararası kuruluş tarafından ortaya atılmıştır. Kent hakkı, 2005 yılında hazırlanan UNESCO ve Birleşmiş Milletler HABITAT gibi kurumların da katkı verdikleri Dünya Kent Hakkı Şartı içinde özel olarak tanımlanmıştır. Şart kent hakkını, kentlerin sürdürülebilirlik, demokrasi, hakkaniyet ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda adil bir şekilde kullanılması olarak tanımlamaktadır (Akay, 2015b).

İnsan hakları kenti anlayışında, yerel yönetim (belediye), insan hakları temelli bir yaklaşımla hizmet verdiği kişilerin ihtiyaçlarını, sorunlarını ve potansiyellerini dikkate alır. Bununla birlikte ihtiyaçlar ve haklar arasında bir çizgi çeker ve bu yaklaşımın sadece ihtiyaçların giderilmesinden mevcut olmadığını vurgular. Başka bir deyişle, insan hakları temelli yaklaşım kamu hizmetlerinde kişilere ve gruplara “ihtiyaç” değil, “hak” sahibi olarak yaklaşılmasını destekler. Özellikle dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplar söz konusu olduğunda bu kişilerin eşit birer vatandaş olduğu kabulünü içerir (Akay, 2015a). Oysa ortak yaşam kültürünün simgesi olan kent, özünde her bireyin kendi yaşam alanını etkileyen karar süreçlerine dâhil olabildiği bir ortamdır. Harvey (2013), kentlinin kentsel mekânı kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirebilmesini “kent hakkı” olarak tanımlamaktadır. Ancak bu, özel bir zümreye tanınan bireysel bir hak değil, kentli olma ortak paydasından doğan toplumsal bir haktır. Burada bireyin kişisel çıkarları değil, kamunun ortak yararı gözletilmektedir (Arın, 2015).

Hak temelli yaklaşımın bir diğer izdüşümü ise, Birleşmiş Milletler tarafından 30 Mart 2007’den itibaren tüm devletler ve bölgesel bütünleşme örgütlerinin imzasına açılan; temel amacı, engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek olan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’dir.

Sözleşme’nin giriş kısmında,

“...sözleşmeye taraf olan devletlerin

(e) *Engelliliğin gelişen bir kavram olduğu-*

nu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek...

(v) Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki önemini kabul ederek, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır” demektedir.

Sözleşme adı itibarıyla “haklar”a yönelik bir sözleşme izlenimi vermekle birlikte, içerik olarak engellilik olgusunu çağdaş insan hakları anlayışıyla yorumlayan ve Birleşmiş Milletler (BM)’in diğer sözleşmelerinde yer alan insan haklarını, engellilerin ihtiyaçlarına uyarlama amacını güden bir insan hakları belgesidir (Çağlar, 2011).

Bahsi geçen sözleşmenin 2. maddesinde bu sözleşmenin dayandığı genel ilkeler ve yükümlülükler açısından önemli tanımlamalarda (iletişim, dil, engelliliğe dayalı ayrımcılık, makul düzenleme, evrensel tasarım) yer almaktadır. Bu tanımlamalardan en önemlisi olan “*Makul düzenleme*” ile engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeler olarak ifade edilmiştir. Aynı hükümle makul uyumlaştırmanın (düzenlemenin) (reasonable accommodation) yapılmaması da “engelliliğe dayalı ayrımcılık” olarak kabul edilmiştir (Çağlar, 2011).

Sözleşmede “ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanması” olarak tanımlanan ‘evrensel tasarım’ engelliliğe dayalı ayrımcılık tanımı içinde yer almaktadır. Bununla birlikte, ‘ayrımcılık’ ve ‘makul düzenleme’ tanımlarının altında yapılan düzenlemeyle ayrımcılık yasağının tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmiştir (Çağlar, 2011).

Sözleşmenin 3. maddesinde Sözleşme’nin dayandığı belirtilen sekiz ilkenin üçüncüsü (c bendi): “engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması”; (f bendi): “erişebilirlik”tir. Madde 9’da erişebilirlik, madde 20’de kişisel hareketliliğe ilişkin hükümler yer almaktadır. Her iki madde de fiziksel çevrenin düzenlenmesinde “engelsiz tasarım”ı da kapsama alır (Kaplan ve Ulvi, 2009).

ENGELSİZLİK DURUMU: ERİŞEBİLİRLİK

Tasarım çerçevesinden baktığımızda engellilik, kişisel bir özellikten ziyade, çevresel bir faktördür. Bireyin ihtiyaçları ile bir ürün, sistem ya da servisin tasarımı arasındaki uyumsuzluk olarak tanımlanabilir. Mekân düzenlemelerindeki eksiklik ve yanlışlar sonucu oluşan bu durum, çoğunlukla yapılandırılmış çevrelerde kişinin fiziksel ve/veya mimari bir engelle karşılaşması durumuna işaret eder. Bu açıdan baktığımızda, bir tasarım tarafından dışlanan herkesin aslında engelliliği deneyimleyebileceği sonucuna varabiliriz. Kapsayıcı Tasarım/Evrensel Tasarım (Inclusive Design/Universal Design), insanlardaki “engel” olarak tanımlanan tüm farklılıkları da dikkate alarak kimseyi dışarıda bırakmadan tasarım çözümleri üretmeyi amaçlayan bir yöntem, bir bakış açıdır. Farklılıkları, engel ve kısıtlayıcı bir unsur olarak değil, daha iyi tasarım yapabilmek için bir fırsat olarak değerlendirir. Bireysel çözümler üretirken, bu çözümler ile aslında çok daha geniş kapsamda etki yaratabilmektedir.

Kapsayıcı tasarım; herkesin tüm hak ve hizmetlerden eşit koşullarda, bağımsız bir şekilde faydalanabilmesinin, yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılabilmesinin stratejik ve vazgeçilmez aracıdır. Erişilebilir mekân ve sistemler imal etmek, sadece işlev kaybı ve yeti yitimine sahip olan kişilere yönelik yapılan düzenlemeler değildir. Örneğin; çocuklar, yaşlılar, bebek arabalı ebeveynler, geçici sakatlık yaşayan kişiler, hamileler, dikkat eksikliği yaşayan kişiler, elinde çanta ya da benzeri yük bulunanlar ve hatta gün içinde kendini yorgun hissedilen insanlar yani aslında herkes içindir (Çayır ve diğerleri, 2015).

Engelliler için erişebilirlik, hakları kullanabilmenin bir aracı olmanın yanında,

bağımsız yaşamının, toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmenin de koşuludur. Engellilerin bağımsız ve insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmeleri için toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi dâhil bilgiye ve iletişime, halka açık diğer tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Bununla bağlantılı olarak, insan haklarının büyük bir kısmının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşama katılımı kullanılabilmeli, erişebilirliği katılımın ön koşulu olmanın ötesinde bağımsız bir hak olarak kabul edilmesi yönünde tartışmaya açmıştır. Nitekim, engelliliğin sosyal modelinde bağımsız bir hak olarak değerlendirilen erişebilirlik, Engelli Hakları Sözleşmesi'nde genel bir ilke olarak düzenlenmiş, ayrıca "hak" nitelenmesi olmaksızın bağımsız yaşamının ve toplumsal katılımın koşulu olarak ayrı bir hükümle desteklenmiştir. Ancak, Engelli Hakları Komitesi, Sözleşme'nin "erişebilirlik" hükmünü esas ve bağımsız bir hak olarak kabul etmektedir (Çağlar, 2012).

KAPSAYICI TASARIM VE KATILIM

"Kapsayıcı tasarım", tüm ürünlerin ve çevrelerin yaş, beceri ve durum farkı gözetmeksizin pek çok kişi tarafından kullanılabilmesini olanaklı kılan, bütünselleşme sağlayan bir tasarım yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Yaklaşım, ürün tasarımından, mimarlığa ve kentsel tasarıma, çevre kontrolü sağlayan basit sistemlerden, karmaşık bilgi teknolojilerine kadar değişen ölçekleri kapsamaktadır (Dostoğlu ve diğerleri, 2009).

Kapsayıcı tasarım/evrensel tasarım düşüncesinin temelinde, kişilerin aslında "ortalama" olarak nitelendirilebilecek bir tanıma uymadığı, dolayısı ile bu hayali "ortalama" bireyin sorunları çözüldüğünde tasarım probleminin çözülmediği anlayışı yatmaktadır. Farklı antropometrik, bilişsel ve yetkinlik düzeyindeki (görme, işitme, hareketlilik) bireylerin özelliklerinin anlaşılması ile daha çok kişiyi kapsayan tasarımlar üretilebilecektir. Burada, kapsayıcı tasarım yaklaşımının benimsendiği 7 ilke sıralanmaktadır: (Mace, 1985; Dostoğlu ve diğerleri, 2009; Olguntürk, 2007)

1. Adil ve eşitlikçi kullanım: Tasarım, farklı yeti ve yetkinlikteki bireylere uygun olup, kullanışlı olması ile kullanımda eşitlik sağlanmalıdır.

2. Kullanımda esneklik: Tasarım, farklı bireysel tercih ve yetenekleri geniş bir yelpazede barındırmalı, farklı kullanım yolları sağlamalıdır.

3. Basit ve sezgisel kullanım: Tasarım ürünü kolaylıkla anlaşılabilir; bireyin deneyimi, bilgisi veyahut da dil becerisi olmadan da rahatlıkla kullanılabilir olmalıdır.

4. Algılanabilir bilgi: Tasarım ortam koşullarına veya kullanıcının duyuşsal algılamaya yeteneğine bakılmaksızın kullanıcıya gerekli bilgileri iletebilmelidir.

5. Hata için tolerans: Tasarım, tehlikeli durumları ve kazara veya istenmeyen eylemlerin olumsuz sonuçlarını minimuma indirmelidir.

6. Düşük fiziksel güç gereksinimi: Tasarım, etkinlik ve rahatlıkla kullanılabilir olmalı, yorgunluğa en az derecede olanak vermemelidir.

7. Yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve mekân: Kullanıcının vücut ölçüleri, duruş pozisyonu ve hareketliliğinden bağımsız olarak, yaklaşma, uzanabilme, elle kullanım ve genel kullanım için uygun boyut ve alan sağlanmış olmalıdır (Dostoğlu ve diğerleri, 2009).

Bu tasarım yaklaşımının ilkelerine göre inşa edilmiş çevre, adaptasyona gerek duyulmadan tüm insanların kullanımını sağlamaktadır.

Ron Mace'in (1985) çalışmalarını sürdüren araştırmacılar bugün bu prensipleri geliştirebilmek adına sözü edilen bu 7 ilkeye, 3 yeni ilke daha eklemiştir: (Evcil, 2014).

- Bireyin Çevreden Hoşnutluğu (Adding to Human Delight)
- İşlevsel ve Estetik Entegrasyonu (Functional and Aesthetic Integration)
- Sosyal Bütünleşme ve Katılım (Social Cohesion and Participation)

Herkes için tasarım, Evcil (2014)'in ilave ettiği onuncu ilke ile “sosyal bütünleşme ve katılım”, bireyin çevresiyle kurduğu ilişkiyi güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Katılım, bizi dolaylı ya da doğrudan etkileyen, yaşamımızı ve içinde yer aldığımız topluluğun yaşamını belirleyen kararlarda kendi düşüncemizle söz sahibi olabilmeye deneyimi olarak tanımlanabilir (Kaya ve diğerleri, 2016). Kapsayıcı tasarım anlayışının temelini de katılımı sağlanan “sosyal adalet ve eşitlik” oluşturur. Kapsayıcı tasarımla bireylerin sadece fiziksel mekândaki gereksinimleri düzenlenmez, aynı zamanda kişinin kendi yaşantısı ya da yaşadığı toplumu ilgilendiren konularda, sürecin herhangi bir yerinde ya da her alanında fikir beyan ederek tasarıma dâhil olmasıdır.

Kapsayıcı/evrensel biçimde tasarlanmış yapıllı çevrenin, herkes için adil kullanım olanağı sağlayan, farklı düzeyde beceriye sahip kişiler için kullanımda esnekliğe sahip, yalın, algılanabilir bilgilendirme içeren, hatalar için toleranslı, düşük fiziksel çaba gerektiren ve yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve alana sahip biçimde kurgulanmış olması gereklidir. (Dostoğlu ve diğerleri, 2009).

Evrensel tasarım tüm insanlar tarafından kullanılabilen ürün ve çevrenin tasarımıdır. Evrensel tasarımı diğer tasarım terminolojilerinden ayırtıran “fiziksel olduğu kadar sosyal yapıya da odaklanması” ve “bir ürünü binayla ya da şehirle bütünleştiren ve herkes için kullanılabilir olmasını hedefleyen bir tasarım” olmasıdır. Evrensel tasarım kavramında konu edilen sadece engelli insanlar değil, tüm insanlar basitçe “herkes”tir (Ayataç, 2015).

TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜLÜK VE ERIŞİLEBİLİRLİĞİN DURUMU

Yaşam herkesin hakkı olduğu gibi, yaşama başladıktan sonra sağlık bakımından eşit koşullarda yaşamını sürdürebilmesi de herkesin hakkıdır. Genel olarak fiziksel, zihinsel ve sosyal esenlik hali olarak tanımlanan sağlıklı koşullara erişmek her insanın temel haklarından birisidir.

Toplum hayatına tam katılımda mekâna ulaşmak ve mekânı kullanabilmek büyük

önem taşımaktadır. Bu sebeptendir ki inşa edilmiş çevrenin düzeni herkes için önemlidir (Sürmen, 2010; 2004). Ancak bireylerin toplumsal faaliyetleri yerine getirmesinde engel oluşturmaya özürü, ulaşılabilirliği ve kullanılabilirliği kısıtlı mekânlar nedeni ile bir engel haline gelebilmektedir (Ulaşılabilirlik Ulusal Eylem Planı 2010-2011).

Birlikte ve ortak yaşam belgesi olarak Anayasamızın 5. maddesinde ifade bulan bir Sosyal Hukuk Devlet’inde devlet,

- 10. maddesine göre her vatandaşına kanun önünde eşit davranmalı,
- 17. maddesinde, “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.”
- 56. maddeye göre, devlet herkese sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı tesis etmeli,
- 60. Maddede ise devlet herkesin güvenliğini sağlayacak tedbirler almalıdır, denir.

Bugün özürü bireye dair tespit edeceğimiz sorunlara ait olası çözüm alternatiflerinin uygulanması anayasal zorunlulukların da doğal sonucudur. Sosyal ve ekonomik başarı için ulaşılabilir bir çevre öncelikle gerekliliktir. Demokratik toplumların mekân organizasyonlarında belirli ihtiyaçların gözetilmesi kapsamında, özürü kişilerin kentsel çevreden ve ulaşım araçlarından yararlanabilmeleri için Türkiye’de çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış, standartlar çıkarılmıştır.

Türkiye’de özürü lüğün gerek devletin gerekse toplumun gündemine gelmesi oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Dünyadaki sakatlık çalışmaları alanındaki temel tartışmaları ve literatürü derleme aracılığıyla sunan Dikmen Bezmez ve diğerleri (2011), Türkiye’de politik düzlemde son dönemde gözle görülür şekilde hareketlenen sakatlık politikalarının,

1. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi ulus-üstü kurumların dolaylı müdahaleleri ile ortaya çıkan iyileştirmelerden,
2. Ulusal ve yerel düzeyde şekillenen kısmen hak-temelli kısmen de yardımseverlik eksenli sosyal politikalardan,

3. Tabandan gelen taleplerden ve eylemli-liklerden (eski geleneksel dernekler, inter-net üzerinde örgütlenen platformlardan), Başbakanlığa bağlı yeni adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünden (Özürlüler İdaresi), İstanbul Özürlüler Müdürlüğüne ve engelli masalarına kadar birçok kamu kurumunun ve bunlara eşlik eden dernek ve vakıflardan kaynaklandığını sap-tar (Bezmez ve diğerleri, 2011).

Türkiye’de özürlülük alanındaki önemli gelişmelerden ilki, Birleşmiş Milletler tara-fından “Özürlüler Onylı” olarak ilan edilen 1983-1992 döneminde Sakatların Korun-ması Milli Koordinasyon Kurulu’nun ku-rulmasıyla birlikte devlet tarafından daha bütüncül ve kapsamlı adımlar atılmaya başlanmasıdır.

1997 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının kurulması önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Başkanlık tarafından çeşitli yasalarda düzenlemeler yapılmış, özürlülerin yapılı çevre, istihdam, sağlık, rehabilitasyon vb. konularda önemli ka-zanımlar elde etmeleri sağlanmıştır. 2005 tarihli Özürlüler Yasası’nın göze çarpan öz-gün yanı ise özürlülere yönelik ayrımcılığın yasaklanmasıdır (Çağlayan Gümüş, 2009). Ülkemizde evrensel tasarımın temel ilkesi olan ulaşılabilirlik konusu ilk kez 1997 yı-lında 3194 sayılı İmar Kanunu’na eklenen Ek Madde 1’deki; “*Fiziksel çevrenin özürlü-ler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, tek-nik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardı-na uyulması zorunludur*” hükmüyle yasal altyapıya kavuşturulmuştur. 8. ve 9. Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda “özürlülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirileceği” belirtilmiştir. Ba-yındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından çıkarılan yönetmeliklerde konu yer almış, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından ko-nuyla ilgili birçok standart yayımlanmıştır (Ayataç, 2013). Bu düzenlemenin ardından 1999 yılında ilgili altı yönetmelikte değişiklik yapılarak yeni yapılaşan alanlarda eri-şilebilirliğin sağlanması yerel yönetimler, kamu kurumları ve ilgili tüm taraflar için bağlayıcı nitelik kazanmıştır (Çağlayan Gü-müş, 2009).

Özürlüler Yasası’ndaki iki geçici madde, mevcut yapılı çevrenin erişilebilir hale geti-rilmesiyle ilgilidir. 7 yıl içinde kamuya açık tüm alan ve binaların standartlara uygun biçimde yeniden düzenlenmesi ve toplu taşıma sistemlerinin yine aynı sürede eri-şilebilir hale getirilmesi hüküm altına alın-mıştır. Bu yasada ayrıca 634 sayılı Kat Mül-kiyeti Kanunu’nda da değişiklik yapılarak, özürlülerin gereksinim duyduğu tadilatları gerçekleştirebilmeleri için kolaylık sağla-yıcı tedbirler yasallaştırılmıştır (Çağlayan Gümüş, 2009).

Yılmaz ve Yentürk (2017) ülkemizde 2000’li yıllarla birlikte uluslararası eğilimlerle eşza-manlı olarak yerel ve ulusal düzeyde siyasi iradenin engelliliği önemli bir politika alanı olarak tanımaya ve tanımlamaya başladığı-nı belirtir. Engelli haklarına ilişkin uluslara-rası gelişmelerin ve özellikle Avrupa Birliği müzakere sürecinin sağladığı pozitif ivme-nin de katkısıyla, ülkemizde engellilerin so-runlarına yönelik siyasi ilginin 2005 yılında Engelliler Yasası’nın TBMM’den geçmesi ile yeni bir boyut kazandığını vurgular. Birleş-miş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin imzaya açılması ile engelli bireylerin hakla-rının küresel ölçekte tanınırlığa ulaşmasını takiben, ülkemizin de bu Sözleşme’ye taraf olması ve Ek İhtiyari Protokolü onaylama-sı Türkiye’de engelli yurttaşların haklarının savunusuna uluslararası bir referans nok-tası kazandırdığının üstünde durur (Yılmaz ve Yentürk,2017).

Dünyada da, Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi’nin kabulü-yle birlikte, engelli kişilere yönelik küresel politika yaklaşımında önemli değişiklikler olmuştur. Sözleşme ile birlikte engelli ki-şilerin dezavantajlı bir grup olarak tanım-landığı ve hedeflendiği kategorik ve ihtiyaç tespitine dayalı sosyal programlara dayalı bir yaklaşımdan, engelli kişilerin insan hak-larının tüm kamu politikası alanlarında he-saba katıldığı bir yaklaşıma geçiş gerçek-leşmektedir (Yılmaz ve Yentürk,2017).

SÖZÜN SONU

“İnsanların yaşamlarının belli bir bölümü-nü bazı kısıtlamalarla geçirmesi doğaldır; yanlış olan, bu kişilerin bu durumda iken herkese açık mekânları kullanamaz duru-ma getirilmeleridir.” şeklindeki özürlülüğe

yaklaşan sosyal model düşüncesi giderek daha çok taraftar bulmaktadır.

Bu, kişilerin aslında engelli sayılamayacakları ancak tasarım yoluyla engelli hale getirildikleri devamlı vurgulanan bir olgudur (Sürmen, 2010, 2004). Sosyal modele göre sakat kişi ve bedenlerden ziyade, öncelikle engelleyen, engel inşa eden egemen toplumsal pratikler sorgulanmalıdır (Bezmez ve diğerleri, 2011). Bunun bir sorumlusu olarak da “tasarımcılar” çok ağır eleştirilere hedef olmaktadır. Şehir plancılarının ve mimarların, fiziki çevreleri ve yapılarını sadece 15-40 yaş arasındakilere göre -ki insan bu yaşlarda da pekâlâ özür-lü ko-numa düşebilir- tasarladıkları için bunun dışındakileri hiç dikkate almadıkları ifade edilmektedir.

Bireyin, toplum hayatının insanlara sunduğu olanak ve hizmetlerden yararlanabilmesi ve kendi hizmetini sunabilmesi, yani toplum hayatına tam katılabilmesi, ancak bireyin söz konusu faaliyetlerin gerçekleştiği mekânlara bağımsız olarak ulaşabilmesi ve bu mekânları kullanabilmesi ile mümkündür. Aksi durum, mekâna ulaşmakta ve kullanmakta kısıtlılık ve kayıp halleri nedeniyle özel gereksinime ihtiyaç duyan özür-lüleri toplum hayatının dışına itmekte ve engellemektedir.

Bu sebeple, özür-lülerin toplum yaşantısına en az engelli olmayanlar ile eşit fırsatlarda katılabilmelerinin sağlanmasında mekânsal düzenlemeler önemli bir yer tutmaktadır. Konutunda dahi yaşamakta zorlanan özür-lü, çeşitli fiziksel engeller nedeniyle erişebilirliği sağlanamadığı için eğitim, sağlık, istihdam ve diğer birçok hizmetten yoksun bırakılarak kendi ekonomik bağımsızlığını kazanamamakta ve toplumda tüketici konumunda kalmaktadır (Ulaşabilirlik Ulusal Eylem Planı 2010-2011).

Chwalibog (2009), “‘Herkes için tasarlamak’, tasarımda ‘herkesi’ düşünebilmek boyutuyla ilişkilidir.” der. 21. yy’daki günde çevre koşulları, ekolojik dengeler, demokratik, eşitlikçi ve sürdürülebilir toplumsal yarar ve tasarım tartışılmaktadır. Günümüzdeki bu tartışmaların omurgası ise “herkes için tasarım” olgusu üzerinde gelişmektedir. Herkes için tasarım, özellikle Amerika, Japonya ve İskandinav ülkelerinde, çeşitli tasarım perspektiflerinde okul-

larda ele alınan yeni bir tasarım düşüncesidir (Christophersen, 2002).

“Herkes için tasarım” ilk bakışta, mekânda “özür-lü” sorunlarına bir çözüm arayışı gibi görünse de, düşünsel temelinde, bunun ötesine geçen “insan hakları temelli” bir anlayışı barındırmaktadır. Herkes için tasarlamak, artı bir fiziksel norm getirmekten öte, kullanıcıyı insanlığın tüm hallerinde düşünebilen niteliğiyle mimarlıkta kamu düşüncesine bağlanabilmektedir. Her bireyin kendi yaşam süresi içerisinde çeşitli aşama (bebeklik, çocukluk, yaşlılık vb. gibi) veya durumlarda (hastalık, özür-lülük, gebelik vb. gibi) farklı fiziksel düzenlemelere, standartlara gereksinim duyacağı bu konunun temel çıkış noktası olarak görülebilir (İncedayı, 2009; Sürmen, 2010).

Ancak günümüzde insanlık “herkesi içine alan, herkese uygun bir toplum” modelinden yoksundur. İşte bu nedenle insanlık, çoğu kez, sorunlar karşısında kendisini çaresiz hissetmektedir. Bir toplumun gereksinimini karşılayacak hizmetlerde çözümler üretirken öncelikle “normal insanlar” için harekete geçiliyor, “ötekiler” için “sonra yaparız” deniliyor. Bu yaklaşım, toplumdaki herkesi içine alan, herkesi en baştan düşünen bir anlayışı yansıtmıyor. Yaratılan bu eksik modeller toplumun bir bölümü dışlanıyor, sonra da bu dışlamanın yarattığı olumsuzluklarla da pekişen sorunların içinden çıkılamıyor. Dışlanan bu kesimleri toplumla bütünleştirecek yollar aranıyor (Kaplan ve Ulvi, 2009).

Toplumun yaygın kanaatinin aksine, bu sorunlar engelli bireylerin “yetersizlikleri” değil, toplumun diğer kesimleri gibi eşit koşullarda haklarına erişememelerinden, haklarına erişim ve toplum yaşamına katılımlarının “engellenmesinden” kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle engelli bireylerin sorunu temel olarak bir ayrımcılık sorunudur. Örneğin, toplumun “engelli olmayan” kesimleri, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, çalışma, sağlıklı bir çevrede yaşama vb. haklardan yararlanıyorken, engelliler, bu haklardan eşit ve insan onuruna yaraşır biçimde yararlanamamaktadır.

Evrensel tasarım, kullanıcı odaklı çağdaş bir yaklaşımdır. Aynı zamanda sosyal sürdürülebilirliğe de katkıda bulunarak, toplumların sosyal uyum içinde gelişimlerine

de destek vermektedir. Birey olma hakkının ve yaşama hakkının kullanıcı kimliğinde de devam ettiği, hiç kimsenin hiçbir neden öne sürülerek dışlanmayacağı ortamları ve ürünleri işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, evrensel tasarım insan eliyle oluşturulan her tür tasarımda (endüstriyel ürün tasarımı, kentsel tasarım, mimari-iç mimari tasarım, peyzaj tasarımı, moda tasarımı, grafik tasarım vb.) yaşı, yeteneği, cinsiyeti, engelliliği, dili, dini, ırkı, ekonomik durumu, eğitim seviyesi vb. gibi sayısız bireye özgü farklılıklardan kaynaklanan ayrımcılığa karşıdır (Evcil, 2015).

Herkes insan onurlu bir yaşamı hak eder. Anayasa, kanunlar ve/veya evrensel hukuk ilkelerinden doğan bir haktan mahrum kalma durumu söz konusu olmamalıdır. Yaşadığımız kentlerimiz ortak yaşam kültürünün bir simgesi olan alanlardır. “Bireyin yaşamı kentin sunduğu olanaklarla zenginleşmekte, çeşitlenmekte ya da bütünü daralmakta, kısıtların ve engellerin çokluğuyla birilerini toplu yaşamın dışına itmektedir. Dolayısıyla bireyin kendi iyiliği için oluşturulmuş bir yaşam biçimi ve yaşama mekânı olarak kentler, içinde yaşayan herkese aittir, herkese eşit olanaklar sunmalıdır ve herkesi kapsayıcı olmalıdır.” (Evcil, 2014).

KAYNAKÇA

Akay, H. (2015a) Yerel Yönetimler için İnsan Hakları Temelli Yaklaşım: Kavramsal Çerçeve ve En İyi Uygulama Örnekleri, Türkiye Avrupa Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akay, H. (2015b), Yerel Yönetimler için İnsan Hakları Temelli Programlama ve Hizmet Sunumu, Türkiye Avrupa Vakfı Yayınları, İstanbul.

Arın, S. (2015) Çocuklara Yönelik Yapılı Çevre Eğitimi: Bursa İçin Katılımcı Bir Model, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ayataç, H. (2013) Sağlıklı bir yaşam için engelleri tekrar düşünmek, <http://www.skb.org.tr/saglikli-bir-yasam-icin-engelleri-tekrar-dusunmek/> (erişim: 22 Aralık 2013).

Ayataç, H. (ed) (2015) “Herkes için dost kentler, İstanbul Esenler İlçesi Üzerine

Değerlendirmeler”, Esenler Şehir Düşünce Merkezi Yayın No 10, İstanbul, ISBN: 978-605-9917-07-0

Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. (2011) (der.) Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak, Koç Üniversitesi Yayınları.

Çağlar, S. (2011) Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu, TBB Dergisi (96).

Çağlar, S. (2012) Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri AÜHFD, 61 (2).

Çağlayan Gümüş, D. (2009) Tasarımda Önemli Bir Kesim: Özürlüler, İngiltere, Japonya ve Türkiye’de Özürlülük ve Erişebilirlik, Dosya: Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım, Mimarlık, No: 347, Temmuz-Ağustos, Mimarlar Odası Yayınları.

Çayır, K., Soran, M., Ergün, M. (ed) (2015) Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler, Karekök yayınları, İstanbul.

Christophersen, J. (Ed) (2002) “Universal Design, 17 ways of Thinking and Teaching”, Husbanken.

Chwalibog, K. (2009) Kullanıcı Dostu Mekânlara Duyulan İhtiyaç, Dosya: Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım, Mimarlık, No: 347, Temmuz-Ağustos, Mimarlar Odası Yayınları.

Dostoğlu, N., Şahin, E. ve Taneli, Y. (2009) Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler, Dosya: Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım, Mimarlık, No: 347, Temmuz-Ağustos, Mimarlar Odası Yayınları.

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası (2011) World Report on Disability, Malta.

Evcil, A.N. (2014). Herkes İçin Tasarım. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Evcil, N., (2015) Esenler, Evrensel Tasarım (Herkes İçin Tasarım) ve Çocuk Sokağı; “Herkes için Dost Kentler, İstanbul Esenler İlçesi Üzerine Değerlendirmeler”, Esenler Şehir Düşünce Merkezi Yayın No 10, İstanbul, ISBN: 978-605-9917-07-0

- Hahn, H. (1993) "The political implications of disability definitions and data." *Journal of Disability Policy Studies*, cilt 4, no.2, s.41-52.
- Harvey, D. (2013), *Asi Şehirler – Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru*, Metis Yayınları, İstanbul.
- İncedayı, D. (2009) Dosya: Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım, *Mimarlık*, No: 347, Temmuz-Ağustos, Mimarlar Odası Yayınları.
- Kaplan, H. ve Ulvi, H. (2009) Engellilerin Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Karşılaştıkları Kaza Riskleri: Konya Kent Merkezleri Örnekleme, *ÖZ-VERİ Dergisi*, Aralık,Cilt: 6 Sayı: 2.
- Kaya, A., Vural, G. ve Aydın, A. (2016) *Değerler Eğitimi: Eğitimde Farklılık Ve Katılım Hakkı*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Mace, R. L. (1985) *Universal Design, Barrier Free Environments for Everyone*, Designers West, Los Angeles.
- Meşe, İ. (2014) Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları dergisi* yıl: 14 sayı: 33, Temmuz-Aralık.
- Metin, B. (2017) Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/1.
- Miller, P., Gillinson, S., ve Parker, S., (2004) *Disablism: How to Tackle the Last Prejudice*, Demos, Londra.
- Okur, N., Erdugan, F. E (2010) *Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme*, 2. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi,
- İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Denizli.
- Olguntürk, N. (2007) *Evrensel Tasarım: Tüm Yaşlar,Farklı Yetenekler ve Çeşitli İnsanlık Durumları İçin Tasarım*, Dosya 04 Tasarım ve Özgürlük, Bülten: 46, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Oliver, M. (1996) *Defining Impairment and Disability: Issues at Stake, Exploring the Divide: Illness and Disability içinde*, C. Barnes and G. Mercer (der), The Disability Press, Leeds.
- Oliver, M. (2004) *The Social Model in Action: If I had a Hammer*, in *Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research*. Edited by Colin Barnes and Geof Mercer Leeds: The Disability Press.
- Oliver, M. (2013) *The Social Model of Disability: Thirty Years On*. *Disability & Society*. 28 (7).
- Palmer, M. and Harley, D. (2012) *Models and Measurement in Disability: An International Review*. *Health Policy and Planning*. 27.
- Pledger, C. (2003) *Discourse on disability and rehabilitation issues-opportunities for psychology*. *American Psychologist*, 58 (4).
- Scotch, R. K. (2000) *Models of Disability and the Americans with Disabilities Act*. *Berkeley Journal of Employment & Labor Law*. Vol.21. No.1.
- Smart, J. F. and Smart, D. W. (2006) *Models of Disability: Implications for the Counseling Profession*. *Journal of Counseling and Development*. Vol.84.
- Stiker, H. J. (1999) *A History of Disability*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Stone, D. (1984) *The Disabled State*, Temple University Press, Philadelphia.
- Sürmen, Ş. (2004) *Ben Sakatlandım...: Sakatlık, Özürlülük Üzerine Yazılar*, Nüans Yayınları.
- Sürmen, Ş. (2010) *Karışık yazılar, biraz insan, biraz sakatlık, biraz şehir, biraz mimarlık, biraz kapitalizm*, İstanbul.
- Ulaşabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010-2011) T.C. Başkanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Yılmaz, V. ve Yentürk, N. (2017) *Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri*, Çalışma ve Toplum, 2017/1.

“

engelli bireylerin **ulaşımdaki** hareketliliklerini kolaylaştıracak olan erişilebilirlik, tüm bireylerin **kentsel yaşamlarının iyileştirilmesinde** ve aktifleştirilmesinde etkili olacaktır...”

ENGELSİZ KENT ERİŞİLEBİLİR ULAŞIM

B e r f u G ü l e y G ö r e n *

Ulaşım, kentsel politikalar için önemli bir alandır. Kent içi ulaşım ve bağımsız kent içi hareketlilik, kent toplumunun sosyal ve ekonomik fırsatları sağlamasında çok önemlidir. Erişilebilirlik, kentsel ve toplumsal gelişmenin itici bir faktördür. Herkes için erişilebilir bir kent içi ulaşım altyapısı ve sistemi, kent içerisindeki tüm bireylere tüm kentsel mekânlara “engelsiz” ve “bağımsız” biçimde ulaşmalarını sağlayacaktır.

Kent içi ulaşım; seyahat süreleri, yolculuğun konforu, kolay erişimi ve kullanımı, çekiciliği, ekonomik olma durumu bireylerin kentsel hareketlilikleri için rotalarını belirleyen önemli olmaktadır.

Tüm bireyler, erişilebilir, engelsiz ve bağımsız kent içi yolculuk etme hakkına sahiptir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren her bireyin bağımsız hareketlilik hakkını savunan ve garanti eden birçok önemli anlaşma ve

sözleşme bulunmaktadır. Bu sözleşmelerin en önemlilerinden biri Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin 9. maddesinin başlığı erişilebilirliktir ve erişilebilirlikle ilgili detaylı kararlar sözleşmede yer almaktadır. Bu sözleşme ve anlaşmalara rağmen, yapılmış olan uygulamalara bakıldığında ülkemizde ve birçok Avrupa kentinde ne yazık ki hala engelli bireyler bu haklarından tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Kent içindeki herhangi bir noktadan bir başka noktaya hareketliliğin tam erişilebilir olması için iki nokta arasındaki tüm yolculuk zincirinin engelsiz hale getirilmesi gerekmektedir.

Her birey, yaşamının bir noktasında hastalık, kaza ya da doğuştan bir sebeple geçici ya da kalıcı olarak sakatlık ve hareket kısıtlılığı yaşayabilmektedir. Bireylerin yaşlılık dönemlerinde, hareket kısıtlılıkları artmakta ve çoğu kez engelliliği deneyimlemektedirler.

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası'nın birlikte hazırlayarak 2011 yılında yayımladıkları Dünya Engellilik Raporu'na göre dünya genelinde bir milyardan fazla, Avrupa Birliği Komisyonu raporlarına göre ise Avrupa'da 80 milyon engelli birey bulunmaktadır (Dünya Engellilik Raporu, 2011). 2002 yılında hazırlanmış olan Türkiye Özürlüler Araştırması Raporu'na göre, Türkiye'de engelli bireylerin toplam nüfusa oranı %12,29'dur (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002). Bu da Türkiye'de yaklaşık 9 milyon insanın engelli olduğu anlamına gelmektedir. Bu nüfuslara, engelli olduğunu düşünmeyen, ancak hareketlilik sorununu yaşayan büyük bir nüfusun da ekleneceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, engelliliğe olan farkındalık her geçen gün giderek artmaktadır. Bir toplumda sürdürülebilir ve sağlıklı gelişmenin ancak toplum içindeki tüm bireyleri kapsayan ulaşım ve kentsel mekân planlaması ile mümkün olacağı bilinci, engelliliğe olan bakış açısındaki pozitif değişimlerle paralel biçimde artmaktadır. 1980'li yıllarda Mimar Ronald Mace'in ortaya çıkarmış olduğu evrensel tasarım kavramı, engellilik-ulaşım-kentsel mekân üçgeninde önemli bir rol oynamaktadır. Evrensel tasarım felsefesi, kentteki tüm bireylerin her türlü kentsel müdahalede kapsanması ve toplumun aktif

*Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Mühendislik- Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul. berfuguley@gmail.com

üyeleri olmaları gereğini vurgulamaktadır (Evrensel Tasarım Merkezi, 1992).

Engelli bireylerin kentsel yaşam içinde aktif olmalarında yani sosyal, ekonomik ve politik tüm alanlara katılımlarında, bağımsız hareketlilik kritik nokta olmaktadır. Kent, tam erişilebilir hale getirildiğinde, toplum bütünlüğüne ulaşacak, dışlanmalar ortadan kalkacak, bireyler kentsel yaşamda aktif rol oynayacak ve toplum yoksulluktan uzaklaştırılacaktır. Kent toplumu içinde yer alan tüm bireylerin; engellilerin, hareket kısıtlılığı olanların, hamilelerin, yaşlıların ve çocukların kentsel mekânlara tam erişilebilirlikleri sağlanmalıdır. Toplum içindeki bireylerin kentsel mekânlar arasındaki hareketliliklerinin erişilebilir olması için ulaşım planlamasının ve ulaşım sistemlerinin herkes için erişilebilirliği sağlayacak biçimde oluşturulması gerekmektedir.

Çoğu zaman, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, kent ve ulaşım planlamasında, tasarımında ve uygulamasında, herkesi göz önünde bulunduran bir kapsayıcı tasarım anlayışı ne yazık ki görülmemektedir. Engelsiz bir toplum ve kent için, engelli bireylerin bağımsız hareketlilik ve erişilebilirlikleri için gerekli olan tüm önlem ve müdahaleler detaylı biçimde belirlenmelidir. Bu önlem ve müdahaleleri belirlerken, yapılaşmış çevrede ve ulaşımdaki erişilebilirlikte engel yaratan tüm durumlar, bu sorunlarla büyük oranda karşı karşıya kalan “engellenen” bireylerin katılımıyla tanımlanmalı ve öneriler geliştirilmelidir.

ERİŞİLEBİLİR ULAŞIM

20. yüzyılın son çeyreğinde, özellikle gelişmiş ülkelerde engelliliğe ve erişilebilirliğe ilişkin pek çok kavram ve tanımlamalar geliştirilmiştir. Literatüre bakıldığında “engelli” sıfatı, engellenen bireyler için kullanılmaktadır. Sakatlığı olan bireyler, yapılaşmış çevredeki engeller nedeniyle “engelli” hale gelmektedirler. Ulaşım içinde engellenen bireylerin taleplerinin ve ihtiyaçlarının karşılanamaması bir kentin tam erişilebilir olmamasına neden olmaktadır. Erişilebilirlik, tüm bireylerin göz önünde bulundurulduğu tasarımlar ve planlamalar ile mümkündür. Bir başkasına bağımlı olmadan gerçekleşen bağımsız hareketlilik ve yaşam, her bireyin temel haklarından. Konforsuz, tehlikeli, kullanıma uygun olmayan tüm tasarımlar,

engelli bireylerin bağımsız hareketlilik haklarını kullanmalarını engellemekte, ulaşım-daki erişilebilirliklerini azaltmakta hatta tamamen ortadan kaldırmaktadır.

Ulaşımda erişilebilirlik, kent içerisindeki bir noktadan bir diğer noktaya her bireyin hiçbir engele takılmadan ulaşabilmesi anlamına gelmektedir. Erişilebilirlik, toplum ve kent içindeki etkileşim olanaklarının potansiyeli olarak düşünülmelidir. Erişilebilirlik sağlandığı takdirde kentin tüm bileşenleri birbirleriyle etkileşimde olacaktır. Genel anlamda erişilebilirlik bir ölçümdür.

Özel araç kullanımının artması, toplu taşıma kalitesinin yetersizliği gibi sebepler trafik yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır. Özel araca bağımlı kentlerde açık alanları azaltmakta, hava ve çevre kirliliği artmaktadır. Bu sorunlara çözüm yaratmak için ulaşım ve kent plancıları verimli alternatif ulaşım projeleri geliştirmeye çalışmaktadır. Bu projeler geliştirilirken, aynı zamanda kentsel mekân örgüsü ve ulaşım elemanları arasında güçlü ve herkesi kapsayan bağlantılar kurulması sürdürülebilir bir çevre ve toplum yarattığı gibi kentsel erişilebilirliği sağlamakta da kritik olmaktadır.

Erişilebilir ulaşım, bağımsız yaşamının temelini oluşturmaktadır. Ulaşımda herkes için erişilebilirlik, her zaman ulaşım planlamasının ve uygulamalarının ne yazık ki önceliği olmamaktadır. Yapılaşmış çevrede ve kentsel hizmetlerin sunumunda engelleyici unsurlar erişilebilirliğin herkes için olmasını engellemektedir.

Hareketlilik, ulaşım sisteminin tüm elemanlarının herkes tarafından kullanılması ile bağımsız olabilmektedir. Bu nedenle ulaşım sisteminin tüm parçaları herkesin erişebileceği biçimde tasarlanmış olmalıdır. Ulaşımda erişilebilirlik, bireylerin ulaşım aracına nasıl ulaşabilecekleri, ulaştıktan sonra ulaşım aracını nasıl kullanabilecekleri, nasıl bilgilenecekleri, nasıl yönlenecekleri, nasıl ödeme yapacakları ya da nasıl bilet alacakları gibi birçok nasıl sorusunu engel yaratmadan yanıtlayabilmektir. Tam erişilebilir ulaşım; tüm raylı sistemlerin ve araçların, lastik tekerlekli sistemlerin ve araçların, su ulaşım sistemlerinin ve araçlarının, yaya yollarının herkes için tasarlanması ile başarılabacaktır.

150'den fazla ülkenin imzasının bulunduğu 2006 yılına ait olan Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına Dair Sözleşme, bulunduğu yüzyılda, erişilebilirliği sağlamak için yeni bir dinamik oluşturmıştır. Sözleşmenin 9. maddesi olan "Erişilebilirlik" başlığı altında: "Engelli bireylerin bağımsız yaşamalarını ve yaşamın her alanına tam olarak katılmalarını sağlamak için Taraf Devletler, engelli bireylere, diğerleriyle eşit olarak fiziksel çevreye, ulaştırmaya, bilgi ve iletişime erişimlerini sağlamak için uygun önlemleri alacaklardır." ifadesi yer almaktadır. Aynı sözleşme, kamusal açık alanlardaki ve binalardaki engellerin ortadan kaldırılması, engeli olan veya olmayan tüm bireylerin eşit koşullarda erişilebilirliklerinin sağlanması gereğini de vurgulamıştır (United Nations, 2006).

Kentlerde yaşayan bireylerin büyük kısmı, günlük yaşam içindeki hareketliliklerini toplu taşıma ile sağlamaktadır. Toplu taşımanın gün içinde yoğun kullanıldığı saatlerde görülen aşırı kalabalık, engeli olan veya olmayan tüm bireylerin toplu taşımadan verimli, güvenli ve iyi kalitede yararlanmasını engelleyen bir unsur olmaktadır. Aşırı kalabalık olma durumu, engelli bireylerin hareketliliklerini ve erişilebilirliklerini engelleyen unsurlardan yalnızca biridir. Kent içi ulaşım sistemlerinin erişilebilirliğe uygun olmayan tasarımları ve kullanım biçimleri, engelli bireylerin kent içerisindeki hareketliliklerini zorlaştırmaktadır. Engelli bireylerin mevcut olan kısıtlı hareket kabiliyetlerinin, yapılaşmış çevredeki ve ulaşım sistemlerindeki engeller nedeniyle daha da kısıtlı hale getirilmesi, sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir.

Dünya Bankası'nın Engelli Küresel Danışmanı Charlotte McClain-Nhlapo, erişilebilirlikle ilgili bir açıklamasında, "Ulaşımı birçok farklı sektöre erişimi sağlayan bir katalizör olarak düşünmelisiniz. Hareketliliğin iyileştirilmesi anahtardır. Çünkü ulaşım, işe, okula, sağlık hizmetlerine, marketlere, boş zaman aktivitelerine erişimi sağlar." demektedir. Ulaşım sistemlerinin en yüksek seviyeye getirilmesi ile erişilebilir ulaşım mümkün olacak, bu da

tüm kentsel hizmetlere ulaşmayı ve kullanılabilir olmalarını sağlayacaktır.

Eğitime, iş olanaklarına ve kentsel hizmetlere kolay erişemeyen engelli bireyler, yoksulluğa itilmekte ve kapsayıcı gelişmeye dâhil olamamaktadırlar. Engelli bireylerin ulaşımındaki hareketliliklerini kolaylaştıracak olan erişilebilirlik, tüm bireylerin kentsel yaşamlarının iyileştirilmesinde ve aktifleştirilmesinde etkili olacaktır.

Tam erişilebilir ulaşım, yolculuk zincirinin her aşamasının erişilebilir olması kritik nokta olmaktadır. Günlük yaşamımızdaki herhangi bir yolculuk birçok bağlantıyı içermektedir. Buradaki yolculuk zinciri; evden kaldırılma/yaya yoluna, kaldırımdan/yaya yolundan ulaşım aracına, ulaşım aracı içindeki sürede, aktarmalarda, ulaşım aracından yaya yoluna, yaya yolundan erişilmesi istenen destinasyon noktasının girişine kadar tüm aşamaları ve araçları kapsayarak devam etmektedir (Şekil 1). Yolculuk zincirine ait olan tüm aşamalardan herhangi birinde aksaklık olduğu takdirde tüm zincir erişilebilir olmaktan uzaklaşacaktır. Engelli ve yaşlı bireylerin hareketlilikleri için toplu taşıma araçlarında ve aktarma merkezlerinde bu bireylerin ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Fakat yolculuk zincirinin bir bütün olduğu unutulmamalı, tüm sokaklarda da engelli bireylerin ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Hareket kısıtlılığı olan, fiziksel ve duyuşal sakatlığı bulunan bireyler, bebek arabası ya da bavul taşıyan bireyler, yaşlılar, bulunduğu mekânda konuşulan dili bilmeyen bireyler ve bulunduğu mekâna yabancı olan bireylerin birçoğu ulaşımındaki tasarım ve planlama yetersizlikleri nedeniyle engelli hale gelmektedir. Bu bireylerin engellenmemesi için kullanılan tüm mekân ve araçların evrensel tasarımın ilkeleri doğrultusunda tasarlanması, bilgilendirme ve yönlendirmelerin görsel, işitsel ve dokunsal olarak yapılması önemli olmaktadır.

Şekil 1.
Yolculuk Zinciri

Verimli ve erişilebilir ulaşım için, yaya ulaşım sistemi altyapısı (yaya yolları, yaya geçitleri, trafik lambaları), duraklar, transfer merkezleri, işitsel, görsel ve dokunsal bilgilendirmeler evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda tasarlanmalı ve konumlandırılmalıdır.

Çoğu ülkede, toplam nüfusun yaklaşık %12-16'sı hareket kısıtlılığına sahiptir. Ulaşım sistemlerinin operasyonu ve tasarımı herkesin kullanımı için kolay olacağı biçimde geliştirilmelidir (Hultgren, 1995). Dünya geneline bakıldığında, kentsel ulaşım sistemlerinin büyük kısmı engelli bireyler için erişilemez durumdadır. Erişilebilir olmayan ulaşım, engelli bireylerin hareket kısıtları ile birleştiğinde bireylerin kişisel, sosyal ve ekonomik alanlarda ötekileştirilmesine neden olmaktadır.

Ulaşımında erişilebilirliği sağlarken mevcut sistemlere yapılan eklemeler ve yenilemeler yeni maliyetler oluşturmaktadır. Maliyetleri azaltmak için sistemler kurulurken ve tasarım yapılırken her bireyin erişilebilirliğinin düşünülmesi maliyeti azaltacak bir önlem olacağı gibi engelli bireylerin yaşayabileceği sorunları baştan elimine etmeyi de sağlayacaktır. Charlotte McClain-Nhlapo, yine bir söyleşisinde “Maliyeti azaltmak için erişilebilirlik, planlama aşamasının başlangıcından itibaren projelere dâhil edilmeli; yeniden uyarlanamayan eski sistemler için yaratıcı ve gerçekçi alternatifler bulunmalı. Erişilebilirlik için evrensel kavramı uygundur. Bu kavram, sadece engelli bireylerin hareketliliğini iyileştirmez aynı zamanda yaşlı ve geçici sakatlık yaşayanlara da fayda sağlayacaktır.” demiştir.

Erişilebilir ulaşımı sağlamak için; ulaşım uzmanları, engelli bireylerin erişilebilirlikleri için tasarım ve uygulama projeleri geliştirmelidir. Tüm toplu taşıma araçlarının tekerlekli sandalye kullanan, ortopedik engelli, görme, işitme engelli ve yaşlı bireyler için erişilebilir olması yaygınlaştırılmalıdır. Avrupa ve Kuzey Amerika’da uygulanmaya başladığı gibi, erişilebilirliği kolaylaştırmak için yer seviyesine yakın olan araçlar ulaşım sistemine dâhil edilmelidir (Blennemann, 1995). Yolculuk zinciri içinde yer alan tüm sistemler ve mekânlar engelli bireylerin erişilebilirliklerini sağlamalıdır. Bağımsız hareketliliklerini daha kolay gerçekleştirebilmelerini sağlamak için; görme engelliler için

duyma, dokunma ve koku duyularını; işitme engelliler için görme duyularını; ortopedik engelli bireyler için ise görme, işitme engellilerin kullanımını kolaylaştıran dokunma, işitme, koku, görme duyularını kullanabilecekleri tasarımların yanında uygun boyutta mekan ve araç düzenlemeleri yapılmalıdır. Toplumu daha hareketli hale getirmek için, bireylere erişilebilir yolculuk alternatifleri ve esnekliği sunulmalıdır.

ÖRNEKLERLE ULAŞIMDA ENGELSİZ-ERİŞİLEBİLİR ÇÖZÜMLER

İskandinavya ülkelerinde engellilere ve hareket kabiliyeti kısıtlı olan bireylere yönelik erişilebilirliği sağlayan pek çok uygulama bulunmaktadır. Ulaşım planlaması ve tasarımlarında pek çok ulaşım modu ve yaya birbirleriyle şeffaf bir şekilde entegre edilmiştir. Bu çalışmada, nüfusunun %15'i engelli bireylerden oluşan İsveç ve yine nüfusunun %15'i engelli bireylerden oluşan Norveç ülkelerinden Göteborg, Stockholm ve Oslo kentlerinde gerçekleştirilmiş uygun uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Şekil 2. Tramvay, lastik tekerlekli araç yolu, bisiklet yolu ve yaya yolu entegrasyonu. Oslo, Norveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Şekil 3. Tramvay, lastik tekerlekli araç yolu, bisiklet yolu ve yaya yolu entegrasyonu. Göteborg, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Şekil 4. Bisiklet yolu, yaya yolu ve hissedilebilir yüzey doku ve renk farklılıkları. Göteborg, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Şekil 5. Bisiklet yolu, yaya yolu ve hissedilebilir yüzey doku ve renk farklılıkları. Stockholm, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Şekil 2, 3 ve 4'te görüldüğü üzere yaya yolu, bisiklet yolu, hissedilebilir yüzey birlikteliği kentlerin tüm ana akslarında devamlılığını korumaktadır. Bu da, kent içindeki tüm fiziksel veya duyuşsal bozukluğu olan bireylerin ve diğer tüm kentlilerin kent içindeki hareketliliğini kolaylaştırmakta, erişilebilirliklerini sağlamaktadır. Kaldırım yüksekliklerinin tüm yol seviyelerine yakın ve çoğu kez hem zemin olması sınırları ortadan kaldırmış ve tasarımda geçirgenliği arttırmıştır. Akslar arasındaki fonksiyon farklılıkları renk, malzeme ve doku ile ayırt edilir hale getirilmiştir.

Yaya geçiş noktalarında geçiş alanları net belirtilmiştir ve görme engelliler için hissedilebilir yönlendirici işaretler ve sesli uyarıcılar, tüm trafik ışık direklerinde konumlandırılmıştır (Şekil 5).

Şekil 6. Yaya geçiş noktaları ve görme engellilerin kullanımına uygun trafik butonları. Göteborg, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Toplu taşıma araç durak noktalarına kadar hissedilebilir yüzeyler devam etmektedir. Toplu taşıma araçları ve binış platformu aynı seviyede tasarlanmıştır. Bu nedenle tüm yaşlılar, çocuklar ve engelliler araçlara rahat ve kolay biçimde binebilmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Durak noktalarındaki hissedilebilir yüzeyler ve toplu taşıma aracı-platform seviyesi ilişkisi. Göteborg, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Kent içerisinde yaya hareket ederken önemli akslara ve noktalara yönlendiren uygun yükseklik ve boyuttaki tabelalar kritik noktalara konumlandırılmıştır. Tüm toplu taşıma durak noktalarında sesli ve görsel bilgilendirmeler yer almaktadır. Tüm terminal ve duraklarda bilet alma işlemi makinalardan sesli ve görsel uyarıcıları takip ederek yapılmaktadır (Şekil 8 ve Şekil 9).

Şekil 8. Durak noktalarındaki hissedilebilir yüzeyler ve toplu taşıma aracı-platform seviyesi ilişkisi. Göteborg, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Şekil 9. Durak noktalarındaki bilgilendirme ve bilet alma makinaları. Oslo, Norveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

Toplu taşıma araçlarına biniş kapılarında tekerlekli sandalye kullanan bireyler için elektronik liftler konumlandırılmış ve araç içinde yeterli alanlar ayrılmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Toplu taşıma aracı içindeki elektronik lift ve araç içinde tekerlekli sandalyeli bireyler için ayrılmış alanlar. Göteborg, İsveç (Kaynak: Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi)

SON SÖZ YERİNE

Bir kentin herkes için erişilebilir olması için tüm engelli bireyler ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Tasarımlarda evrensel tasarım felsefesi kabul edildiği takdirde tüm kentler “herkes” için uygun ve tam erişilebilir olacaktır. Engel türlerine yapılması gereken temel müdahaleler şu şekilde olmalıdır:

Görme engelli bireyler için;

- Herhangi bir seviye farkı bulunduğu ve basamakla karşılaşıldığında bu noktalar, zıt renklerle net biçimde işaretlenmelidir.

- Renk kontrastlı korkuluklar kullanılmalıdır.

- Sesli bilgilendirmeler yapılmalıdır (bir sonraki durak, son, vb.).

- Durak noktalarında, bir sonraki aracın numarasının / varış yerinin ne olduğuna dair bilgilendirmeler görsel ve işitsel olarak bulundurulmalıdır.

- Rehber köpeklerle hareket eden bireyler için öncelikli oturma yerlerinde yeterli alan bırakılmalıdır.

- Tutunma barları üzerinde yer alan butonların üzerinde Braille alfabesi ile bilgilendirme ve yönlendirme yapılmalıdır.

İşitme engelli bireyler için;

- Görsel ekranlar konumlandırılmalıdır.

- Sonraki durak adının görsel görüntüsü verilmelidir.

Ortopedik engelli bireyler için;

- Araç içinde basamak tasarlanmalıdır. Eğer olarsa 1,2-2 cm arasında olmalıdır.

- Yer seviyesine yakın araçlar kullanılmalıdır.

- Tekerlekli sandalye için uygun alan bırakılmış olmalıdır.

- Rahat girilip çıkılan ve oturulabilen mesafelerle araç içi oturma düzeni planlanmalıdır.

Ulaşım araçlarını, durak noktalarını ve aktarma merkezlerini tasarlarken ise şu temel hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

- Yolculuğa ilişkin tüm bilgiler, herkes için anlaşılabilir olmalı ve çeşitli duyarların kulla-

nımı sağlanmalıdır. Örneğin görme engelli bireylerin bilgilendirilmesi için sesli bilgilendirme, Braille alfabesi ile hazırlanmış bilgilendirme tabela ve haritaları, büyük puntolu fon-yazı karakterinin kontrast renklerle hazırlanmış olduğu tabela ve uyarıcılar; işitme engelliler için görsel uyarıcılar, tekerlekli sandalye kullanan birey için oturduğu mesafeden görebileceği yükseklikle konumlanmış olan uyarıcılar gibi.

- Tüm durak noktalarındaki erişilebilirliklere dair bilgilendirmeler araç içlerinde ve durak noktalarında yer almalıdır.
- Ulaşım zincirinin herhangi bir noktasında çalışan personele engelliliğe dair bilinçlendirme ve eğitim çalışmaları verilmelidir.
- Engelli bireylerin hareketliliklerini kolaylaştıracak akıllı telefon uygulamaları geliştirilmelidir.
- Ulaşım tam olarak sağlanamıyorsa: herhangi bir ek ücret ödemedi, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarına göre tasarlanmış araçların kullanılması sağlanmalıdır.

Yaya yolları;

- Az eğimli, mümkünse düz olmalı, kaygan olmayan, girinti-çıkıntı barındırmayan kaliteli malzemeli bir yüzeye sahip olmalıdır.
- Taşıt yollarından net ayrılmalı ve kesintisiz devam etmelidir.
- Yeterli açık genişliğe (min. 120cm) ve yüksekliğe (max. 15cm) sahip olmalıdır.
- İyi aydınlatılmalıdır.
- Yaya yolu, herhangi bir kentsel mobilya veya başka elemanlarla engellenmemelidir.
- Yeterli dinlenme yerleri ayrılmış olmalıdır.
- Periyodik olarak bakımı yapılmalıdır.
- Baş yaralanmalarını önlemek için tabelaların peyzaj elemanlarının 200 cm'den yukarıda yer alması sağlanmalıdır.
- Beyaz baston kullanan görme engelliler için renkli ve hissedilebilir dokulu yürüme izleri sürekli biçimde devam etmelidir.

Toplu taşıma aracı içi;

- Araca binış kolay ve engelsiz olmalıdır. Yeterli genişlikte bir kapı ve rampaya sahip olmalıdır.
- Araç girişine yakın öncelikli yolcular için koltuklar yer almalıdır.
- Otobüs güzergâhını gösteren bilgilendirmeler görsel ve işitsel olarak bulunmalıdır.
- Tüm bireyler güvenli biçimde seyahat edebilmelidir.
- Tekerlekli sandalye kullanıcılarının tekerlekli sandalyelerinde oturmaları için özel tekerlekli sandalye alanı ayrılmalıdır.
- Yaralanmaları önlemek için yumuşak sürüş ve frenleme sistemi bulunmalıdır.
- Ayakta duran yolcular için küpeşte ve tutunma barları ergonomik olmalıdır.

Belirtilen tüm temel prensipler uygulamalara dâhil edildiğinde kent içi hareketlilikte tüm bireyler için erişilebilirlik sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Blennemann, F., 1995. German Experience of Carrying Wheelchairs in Low-Floor Buses. *Mobility and Transport for Elderly and Disabled People*, Vol.2., Cranfield Press, İngiltere, ss. 138-145.
- Dünya Engellilik Raporu, 2011. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/
- Evrensel Tasarım Merkezi, 1992. https://projects.ncsu.edu/design/cud/about_us/usonmace.htm
- Gören, B.G., 2018. Fotoğraf Arşivi.
- Gören, B.G. ve Berköz, L., 2018. Accessibility of Transfer Centers with Different Transportation Modes for Disabled Individuals. *İTÜ A/Z Journal*, 15(1) (Pub.No: 4189113)
- Hultgren, K., 1995. Increased Quality of Railway Passenger Service by Means of the Adaptation to the Claims of the Handicapped. *Mobility and Transport for Elderly and Disabled People*, Vol.1., Cranfield Press, İngiltere, ss.273-287.

ŞEHİR & TOPLUM

Suen, S.L. ve Mitchell, C.G.B., Accessible Transportation and Mobility, Committee on Accessible Transportation and Mobility, 2000).

Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002. www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=14

United Nations, 2006. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

“

kamusal yaşam...

bir yabancıyla oturma elemanını paylaşmak, bir parkta yemek yiyebilmek,
otobüs durağında komşunu görebilmek, bir sokak köşesinde bir
performansı izleyebilmektir...

...hangi eğitim, kültür seviyesinden olursa olsun tüm toplum
bireyleri için eşit, konforlu olmalıdır”

AKTİF KAMUSAL YAŞAM VE AKTİF KAMUSAL MEKÂNLAR

nen, yeni bir kent ajandasına odaklanmaktadır. Sürdürülebilir bir değişimin yapılaşmış çevre-deki en önemli lokomotifi **kentsel kamusal mekânlar** olmalıdır (WHO, 2017).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

HEDEFLERİ

KENTSEL KAMUSAL MEKÂNLARIN TANIMI

Kentsel kamusal mekânlar, özel mülkiyet kapsamındaki mekânların sınırları dışında kalan ve tüm kent halkı tarafından **erişilebilir ve kullanılabilir** alanlardır. Estetik yönü haric tutulduğunda, kentlerdeki binalar arasında kalan tüm boşluklar kamusal mekânlardır (Krier, 1991). Kamusal mekânı kent yaşamında önemli hale getiren ve özel mekândan ayıran en önemli unsur, herkes için **erişilebilir olmasıdır**. Kamusal mekânlar, kullanıcıların herhangi bir izin gerekmeksizin ve hiçbir gerekçe öne sürmeden erişebilecekleri ve kullanabilecekleri mekânlardır (Kostof, 1991 alıntı Özger, 2018).

Kamusal mekânlar, toplumsal ilişkilerin ve ortak bilincin güçlendiği fiziksel olarak tanımlanmış kapalı ya da açık mekânlardır. Kamusal mekânlar, kentte yaşayan herkesin özgürce bulunabildiği, gündelik aktivitelerini gerçekleştirdiği, bireysel ya da toplumsal olarak kendini ifade edebildiği, bireylerin diğer kullanıcılarla iletişime geçebildiği mekânlardır (Rapoport, 1977).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, UNDP Türkiye Ocak, 2016. <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

H a t i c e A y a t a ç *

"Sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin 17 temel hedefi vardır. Kentleri daha fazla fiziksel aktivitenin yapıldığı bir kapsama getirmek için tanımlanan ilkelere bakıldığında; Hedef 3: Sağlıklı bireyler, sağlıklı yaşam ve herkes için hareketliliği teşvik eden kamusal mekânların tanımlanması; Hedef 11: güvenli, kapsayıcı, dayanıklı ve sürdürülebilir kentler ve insan yerleşmeleri tasarlanmalı, denilmektedir. (UNDP¹, 2030 Gündemi, Ocak 2016)"

Yaşadığımız kentlerde fiziksel aktivitenin artırılması **sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin en önemli hedefidir** (Şekil 1). Günümüz kentleri artık daha sağlıklı, kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve tabii ki sürdürülebilir olmalıdır. Yerel yöneticiler ve liderlerin güncel görev tanımı ise kentsel çevrenin kalitesini geliştirmeye, entegre, akıllı ve bireysel hareketliliği iyi yöneten bir planlama yaklaşımıyla tarifle-

*Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, Taşkışla, İstanbul. ayatac@itu.edu.tr

1 Günümüzde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek zorunludur. 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmeye, refahı ve insanların esenliğini destekleme ve çevreyi koruma amacını güden yeni bir sürdürülebilir kalkınma gündemidir. Birleşmiş Milletler'in kalkınma organı olarak UNDP, toplumları sürdürülebilir kalkınma yörüngesine oturtmak, riskleri yönetmek, dayanıklılığı artırmak, refah ve esenliği yükseltmek suretiyle bu vizyonun gerçekleştirilmesi için ülkeleri desteklemede kilit rol oynar. <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/resources.html>

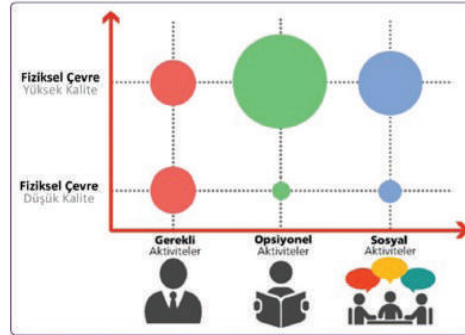
Madanipour'un (2005) kamusal mekânı tanımlarken kamusal mekânın herkesin erişimine açık olduğunu, kamusal mekânın hem devlete hem de topluma hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Kamusal mekân, farklı kullanıcılar için farklı rollere bürünebilmekte ve buna göre kişiler arası ya da kişisel olmayan ilişkilerin gerçekleştiği alanlar haline gelebilmektedir.

Tüm bu kavramsal açıklamalar değerlendirildiğinde, kamusal mekânlar kentte yer alan tüm kullanıcıların eşitçe bir araya gelebildiği, gündelik aktivitelerini gerçekleştirdiği, bireysel ya da toplumsal yaşamın sürdüğü, herkese açık kentsel mekânlardır. Kamusal mekânlar kentteki sosyal ve toplumsal hayatın gerçekleşebileceği benzersiz alanlardır. Kamusal mekân dendiğinde öncelikli olarak **cadde, sokak, meydan** gibi fiziksel mekânlar akla gelmektedir (Özger, 2018).

KAMUSAL MEKÂNDA İNSAN AKTİVİTELERİ

Fiziksel mekân ve aktivite türleri arasında bağlantı kuran Gehl'e (1987) göre kamusal açık mekânda gerçekleştirilen aktiviteler üç başlık altında incelenmektedir. Her bir aktivite türü farklı fiziksel mekân koşulları gerektirmektedir. Gehl'in ortaya koyduğu üç aktivite türü fiziksel gereksinimlerin yanında, toplumsal ruh ve kamusal değerleri açısından da farklılık gösteren aktivitelerdir (Duman, 2018).

Grafik 1. Kentsel mekân aktivitelerinin 3 türü ve mekân kalitesi ilişkisi (Gehl, 2011 alıntı Uzgören, Erdönmez, 2017).

Gehl'in ortaya koyduğu aktivite türleri: zorunlu aktiviteler, opsiyonel aktiviteler ve sosyal aktivitelerdir (Grafik 1).

Zorunlu aktiviteler; işe ya da okula gitmek, alışveriş yapmak, otobüs ya da birini beklemek gibi, diğer bir deyişle bir amaç için gerçekleştirilen aktivitelerdir. Zorunlu aktiviteler gündelik gerekliliklerden kaynaklandığından ve herhangi bir koşul olmaksızın gerçekleştirile-

leceğinden, fiziksel mekândan en az etkilenen aktivite türüdür. Zorunlu aktiviteler, toplumsal olarak katılım gerektirmemekte, bireysel olarak gerçekleştirilebilmektedir (Gehl, 2011).

Opsiyonel aktiviteler; yürüyüş yapmak, hava almak, evcil hayvan gezdirmek, güneşlenmek gibi kişinin isteği sonucu ortaya çıkan aktivite türleridir. Opsiyonel aktiviteler söz konusu olduğunda, kullanıcılar tarafından elverişli mekânlar tercih edilmektedir. Örnek vermek gerekirse; yürüyüş yapmak isteyen bir kullanıcı uygun parkurların bulunduğu, yeşil alanları tercih edecektir. Ancak elverişli alanların yeterli düzeyde olmadığı alanlarda opsiyonel aktivitelerin gerçekleşme olasılığı tamamen ortadan kalkarsa da azalmaktadır. Fiziksel mekân, kullanıcıları opsiyonel aktivitelerle davet eder. Zorunlu aktivitelerde olduğu gibi opsiyonel aktiviteler de kullanıcılar arası teması gerektirmeyen, bireysel olarak da gerçekleştirilmesi mümkün olan aktivitelerdir (Gehl, 2011).

Sosyal aktiviteler; sohbet etme, selamlaşma, çocukların oyun oynaması gibi yalnızca diğer kullanıcılarla birlikte yapılabilen aktivitelerdir. Sosyal aktiviteler topluluğa ihtiyaç duyar. Sosyal aktiviteler kullanıcıların aynı ortamı paylaşması sonucu aktif ya da pasif katılımlar sonucu kendiliğinden gerçekleşir. Diğer bir deyişle fiziksel mekânın elverişli olması durumunda zorunlu ve opsiyonel aktivitelerin de sosyal aktivitelerle dönüşme potansiyeli bulunmaktadır. Çalışmalar sosyal etkileşimin kullanıcıların mekânda geçirdiği zaman ile doğru orantıda arttığını göstermektedir (Duman, 2018).

Kamusal yaşam açıklanan bu aktivitelerle birlikte bir dizi eylemin bir araya gelmesidir; bir yabancıyla oturma elemanını paylaşmak, bir parkta yemek yiyebilmek, otobüs durağında komşunu görebilmek, bir sokak köşesinde bir performansı izleyebilmektir. Kamusal yaşam çocuklar için oyun oynamak, bir meydanda bulunabilmektir. Bir şehirde günün her saati güvenle yürüyebilmektir. Kamusal yaşam hangi eğitim, kültür seviyesinden olursa olsun tüm toplum bireyleri için eşit, konforlu olmalıdır. Herkesin yeterince aktif olabildiği bir kamusal yaşam hakkı vardır.

AKTİF KAMUSAL MEKÂNLARIN TASARIMI-AKTİF TASARIM REHBERLERİ (THE ACTIVE DESIGN GUIDES)

Günümüzde özellikle yetişkinlerin önemli bir bölümünün hareketsiz olması birçok hastalığın bağlı olduğu en temel nedendir. Dünya sağlık örgütünün sunduğu raporlara göre, yetişkin nüfusun 1/3'ü yaşadıkları kentlerde aktif bir yaşam sürdürmediği için erken yaşta ölmekte (23.1 toplamın %10'udur), 8.3 milyonu hastalığa bağlı engelli olmakta, %5'i kalp rahatsızlığı, %7'si tip-2 diyabet, %9'u akciğer kanseri, %10'u kolon kanseri hastalıklarına yakalanmaktadır.

Bu gerekçelerle bu yazıda vurgusu yapılan “fiziksel aktivite” A noktasından B noktasına taşınmak değildir. Fiziksel aktivite zorunlu, opsiyonel ve/veya sosyal içerikte açıklanan yürümek, bisiklete binmek ve oynamak gibi gündelik eylemlerdir. Kopenhag Üniversitesinde yapılan bir araştırmada okula giderken bisiklet kullanan ya da yürüten çocukların, saatlerce trafikte gidenlere göre derslerine daha iyi konsantre oldukları ve başarılarının arttığı ortaya konulmuştur (WHO, 2017).

Aktif yaşam ve aktif yaşama teşvik eden kentsel kamusal mekânların tasarımı 2000'li yıllar ile birlikte ön plana çıkmıştır. İlk olarak Amerika'da obezitenin artmasına karşı önlemlerin alınması için öneriler sunulmuştur. Çünkü obezite, yalnızca tek bir hastalık olarak ortaya çıkmazken; diyabet, kalp hastalığı, eklem iltihabı, astım, hipertansiyon, yüksek kolesterol gibi birçok kronik rahatsızlığın da artmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum nedeni ve sonucuyla daha düşük yaşam kalitesi ve daha yüksek tıbbi maliyet demektir.

Bu sebeple öncelikle Amerika'da sonrasında da Avrupa kentlerinde planıcılar ve tasarımcılar kenti güzelleştirme çalışmalarının önüne aktif şehir, aktif tasarım, herkes için tasarım önceliklerini koymuşlardır. Fiziksel aktiviteyi arttırmak, sağlıklı besin seçeneklerine daha geniş erişim sağlamak, hava ve su kalitesini yükseltmek ve halk sağlığı endişelerine yanıt veren mekânlar, özellikle kamusal mekânlar, düşünülür olmuştur. Kentsel aktif yaşam yaklaşımı ile düzenlenen tasarım rehberleri yeni bir başlık olarak ön plana çıkmaktadır. Rehberlerin tasarım yaklaşımı ise izleyen alt

başlıklarda detaylanmaktadır (Duman, 2018)

- Kentsel karma kullanım,
- Transit ulaşım ağı ve parklanma,
- Meydan, park, açık alanlara ulaşımın ve erişilebilirliğin artırılması,
- Çocuk oyun alanları,
- Açık alanlarda aktivitenin yapılacağı ekipman ve donatıların geliştirilmesi,
- Yenilebilir peyzaj alanlarının artırılması ve ulaşılabilir olması,
- Yaya yollarının tasarlanması,
- Bisiklet yolları ve bağlantılarının, altyapısının tasarlanması.

Aktif yaşam tasarımı rehberleri klasik bir tasarım rehberinden farklı olarak daha sağlıklı ve aktivite olanağı veren, daha çok erişilebilen mekânların oluşturulması için hazırlanmaktadır. Kent içerisinde binalar, sokaklar ve mahalleler gibi fiziksel çevrelerin tasarımında uygulayıcılar öne çıkmaktadır. Oysa aktif yaşamı hedefleyen bir tasarımı gerçekleştirirken uygulamanın her kesimden kişiyi kapsaması (çocuk, yetişkin, yaşlı engelli vb.) beklenmektedir. Örneğin; merdivenleri daha görünür yapmak, yayalar ve bisikletliler için davetkâr sokak manzaraları sağlamak, önemli sokaklar tasarlamak, tüm kullanıcılarının günlük fiziksel aktivitelerini arttırma fırsatları hakkında bilgiye erişimi sağlamaktadır.

Aktif kamusal yaşamı destekleyen rehber-
lerinin genel olarak kapsam ve içeriklerinin

Şekil 2. 1990 yılından
günümüze tasarım
rehberlerinin kapsamının
“kelime bulutu” analizi
İledeğerlendirildiğinde
Aktif, Engelsiz ve
Sosyal anlamı olan
kamusal mekânı
niteleyen kavramlar öne
çıkılmaktadır (Duman, A
2018).

incelendiği tez çalışmasında (Duman, 2018) meydanlar, parklar, su kıyıları, yol ağları ve bağlantı noktaları ve kent içerisinde atıl kalan, kullanılmayan, alanlara yönelik tasarım gereçlerine atıfta bulunmaktadır.

1. MEYDANLAR

Kentsel mekânın tasarımını konu eden çalışmalar bütününde değerlendirildiğinde meydanlar, kullanıcısının rahat hareket edebildiği, kolay algılanabilen, içerisinde zaman geçirilebilen ve sosyalleşme imkânı veren kamusal mekânlardır (Ayataç, 2016).

Önemli meydanlarının birçoğu, 19. yy ve 20. yy'larda oluşturulmuştur. Bir kentin toplama yeri olarak tasarlanmış büyük, açık ve sert yüzeyleri ile karakter kazanmıştır. Tarih boyunca, meydanlar genellikle büyük kamu binaları ile bağlantılı olarak konumlandırılmıştır. Birçok modern meydan kamusal yaşama açıktır ve serbestçe kullanılabilir. Ancak belirli bir işlevden yoksun bir meydan, kullanıcıyı aktif olmaya teşvik etmez; aksine soğuk ve boş görünebilir. Bu sebeple meydan tüm şehir sakinleri tarafından kullanılabilir, birçok bağlantıya neden olan bir yerdir. Aktif bir buluşma yeri olma potansiyeli vardır. Açık alan ve meydan üzerindeki olası işlevler mümkün olduğunca insanları durdurmaya ve belki de oturmaya teşvik etmelidir. Bu nedenle meydanlar aktif kullanımının olabileceği bir kamusal mekândır.

2. PARKLAR

Yeşil alanlar, parklar insanlar tarafından hareket, spor ve oyun için uygun bir mekân olarak kabul edilmiştir. 1870-1940 yılları arasında planlanarak kurulan park ve yeşil alanların birçoğu kısmen estetik kaygılarla tasarlanmıştır. 1900'lerin ikinci yarısında yapılan parklar sadece estetik kaygıları öne çıkarmayan, herkes için kullanılabilir tasarımlardır. Parklar kentlerde nefes alma alanları ve herkes için ortak bir mekândır. Her tür kullanıcı grubuna açıktır; resmi ve gayri resmi fiziksel aktiviteler burada yapılabilir. Parklar ve doğa alanlarındaki nitelikler ve olanaklar çok olmasına rağmen onları aktif ve eğlence amaçlı fırsatlar ve deneyimlerle yenilemek suretiyle fayda sağlayacak mekânlardır.

Egzersiz yapmak ve dışarıdaki spor dalları ile ilgilenmek her geçen gün toplumda

sağlıklı yaşamın önemsenmesi bağlamında daha çok rağbet görmektedir. Ve açık havada yapılan faaliyetler birçok kişi için büyük önem taşımaktadır. Örneğin Kopenhag'daki Folkets Parkı (Şekil 3-4) bugün yayalar, bisikletçiler, yürüyenler, jimnastikçiler, frizbi oyuncuları, güneş küveti, koşu, oyun alanları, futbol kulüpleri, protesto yürüyüşleri, festival ve konserleri barındıran bir halk parkının iyi bir örneğidir (ADG, 2010).

Şekil 3-4. Folkets Park-Kopenhag, Danimarka (Gehl Inst., 2018).

3. SU KIYILARI

Su tüm canlılar için olmazsa olmaz yaşam kaynağıdır. Evrenin kurulması ve canlıların oluşması ile birlikte su vazgeçilmez ve her geçen gün daha çok aranan doğal kaynaklar arasında yer almaktadır. Akarsular, göller ya da denizler insanlar tarafından öncelikle savunma amaçlı kullanılmış, iletişim ve yeni yerler keşfetmek için bir araç olmuştur. Suyun en temel kullanıcı ihtiyacı olması yanı sıra, zaman içinde kentlerin en önemli rekreasyonel alanları haline gelmiştir. Su kenarları kanunlar ile birlikte kamunun kullanımına bırakılmıştır ve kullanıcının dikkatini çekecek tasarımlarda altlık olarak kullanılmıştır (Şekil 5). Su kenarında yaşamın ve zamanın geçirildiği yerlerde psikolojik olarak daha sağlıklı kişilerin yaşadığı yapılan araştırmalarda orta-

ya çıkmaktadır (ADG,2010, Activating Architecture and Urban Planning, 2009).

Sonuç olarak, kentlerde suya kolay ve basit erişim sağlamak için gayret gösterilmelidir. Yüzmek, yelken gibi su sporlarına bağlı aktivitelerin yapıldığı mekânlar yaratılması aktif yaşamı destekleyici tasarımlar gerektirir.

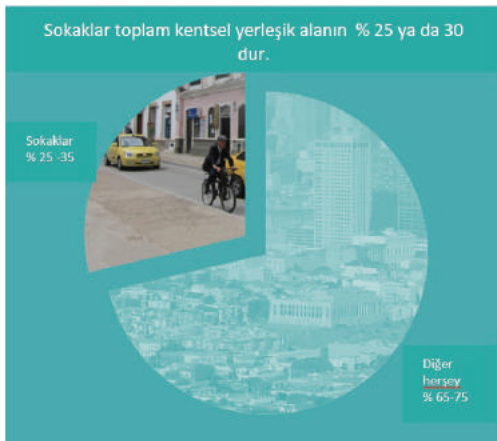
4. YOL AĞI-BAĞLANTILAR

Sanayileşme ile birlikte araç kullanımı kent planlamasında önemli etkilere sahiptir ve otomobilin geçiş durumuna uygun şekilde yollar ve ulaşım ağları düzenlendiği gibi, kentsel alanlar otomobil ve onun alan gereksinimlerine göre planlanmış ve tasarlanmıştır. Bugün kentlerde sokaklar ve caddeler yerleşik alanın ortalama %25-35 oranında bir alana sahiptir. Kentsel açık alanlar bütünün-

de bakıldığında ise %80 trafiğin dâhil olduğu ulaşım yollarıdır ve ancak %20'si parklardır (Grafik 2) (WHO, 2017).

Planlama sürecinde araçlara öncelik verdiğinde, kentler zaman içerisinde insan ölçeğinden uzaklaşmıştır. Zaman içerisinde kentlerde uzun düz çizgiler ve bunlara karşılık gelen binalar yer almıştır ve kentler tek-düze bir görünüm kazanmıştır. Yol genişliği ve bina yüksekliği aracın ölçeğine ve hızına göre ayarlandığında, sokak manzaraları gürültülü, düşmanca ve hatta yayalara ve bisikletliler için tehlikeli hale dönüşmüştür. Birçok kişi için araba ile seyahat, işe gidip gelmek için tercih edilen ulaşım yöntemi olmaya devam etmektedir. Ancak gittikçe artan trafik, pahalılaşan trafik harcamaları, kentteki toprağın pahalılaşması ve park alanlarının azalması ve beraberindeki sağlık

Şekil 5. Malmö / İsveç'te kıyı alanında yerel bir dans etkinliği, (Gehl Inst., 2018).

Grafik 2. Sokakların kentsel yerleşik alan ve kentsel açık alanlar içerisindeki oranı (WHO, 2017).

sorunları, insanları minimal yaşam koşullarına yönlendirmektedir. Bu aşamada insanlar özellikle koşullar elverişli ise, ulaşmak istedikleri noktalara yürümeyi ya da bisiklet sürmeyi tercih etmektedir. Bu eğilimi daha çok kişiye benimsetmek için bisiklet ve yaya yollarını günlük seyahat rotalarında ve araç seyahatine cazip alternatif yollar olarak tasarlanmalıdır. Bunların temel nedeni kentteki aktiviteyi arttırmak ve daha kullanışlı ulaşım rotaları belirlemektir. Bu sayede kent gece ve gündüz her zaman diliminde kullanılabilir hale gelecektir.

5. ATIL-KULLANILMAYAN ALANLAR

Kentsel alan kabaca iki kategoriye ayrılabilir; birincisi yerleşik alan, ikincisi ise inşa edilmiş alan (ADG, 2010). Bilinçli olarak oluşturulmamış alanlar, yerleşik alanlar arasında kalmış alanlardır. Birçok şehir, doğal olarak kullanılmayan ve terk edilmiş birçok alanı içermektedir. Yapılı çevredeki bu kullanılmayan ve boş alanlar, günümüzde olduğu gibi, kentsel gelişme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şehirler ve insanın yaşam tarzı değiştikçe, hizmet alacağımız kamusal alanlar genişlemiştir. Buna bağlı olarak kentte yeni yerler-boş alanlar kamunun eline geçmiştir (Activating Architecture and Urban Planning, 2009). Çünkü bu alanlar çeşitli olayları teşvik etmeye yardımcı olabilecek ve mekânın gelecekteki gelişimi için temel oluşturabilecek yaratıcı katalizörler görevi görürler. Çoğunlukla terk edilen endüstri alanları, kentsel ulaşım ağı içerisindeki kullanım dışı alanlar (Şekil 6-7) bu kapsamda düşünülebilir. Bu mekânların aktif hale getirilmesi, canlanması (ADG,2010) ve yeniden işlevlendirilmesi ayrı bir önem taşır.

Şekil 6-7. Kent içerisindeki birçok ulaşım odaklı refüjler kullanım dışıdır. Bunlara işlev verilmesi bir aktivite mekânı haline dönüşmesini sağlar. Fiziksel olduğu kadar sosyal ve ekonomik bir kazanımı da beraberinde getirebilir. Madison Meydanı, New York, 2008.

Aktif tasarım ve evrensel tasarımın ortak bir sinerji yaratabilir. Aktif tasarım rehberleri çeşitli kullanıcılar içinde aydınlatma çözümleri, oturma elemanları, iç ve dış mekânlarda yürüme yolları için tasarım yönergesi ile her kullanıcı için eşit koşullar yaratır.

YEREL YÖNETİMLERE ÖNERMELER

Eşitlikçi ve sorumlu bir planlama anlayışıyla birlikte kentsel çevreyi biçimlendirirken birçok sosyal ve toplumsal hatta ekonomik konu da beraberinde çözülebilir. Özellikle son 5 yılın gündemi kentsel kamusal mekânların tasarımına sadece bir fizik mekân tasarımı ötesinde öncelik vermektedir. Sağlıklı kentler, aktif kentsel yaşam, engelsiz bir kentsel çevre söylemleri üst üste örtüşmektedir. Gehl Institute ve Robert Wood Johnson Foundation tarafından Haziran 2018 tarihle yayınlanan Kapsayıcı Sağlıklı Mekânlar (Inclusive Healthy Places) rehberinde küreselden yerele somut önermelerde bulunmaktadır:

- Sokaklar, kaldırımlar ve meydanlar yeniden tasarlanmalı,
- Halk bahçesi projeleri olmalı,
- Yeni kent kıyısı projeleri olmalı,
- Yürüme yolları aydınlatılmalı,
- Meydan ve sokaklara aktiviteler getirilmeli,
- Kamusal mekânlar etkin bir kamu taşımacılığı ile desteklenmeli.

Şekil 8. Meksika'da bir sokak festivali, Planlama Ofisi projesi (Gehl Inst., 2018).

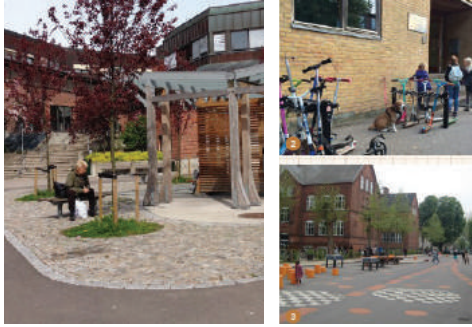
Şekil 9. Kopenhag (WHO Report),

Şekil 10. Malmö (WHO Report),

Şekil 11. Almanya çocuk dostu sokaklar (WHO Report).

Özellikle çocuklar için evlerine yakın bir yerde oyun alanı bulmak isterler. Evlerine 1 km mesafe içerisinde oyun alanı olan çocukların, yakın çevresinde oyun alanı olmayan çocuklara göre daha sağlıklı bir kiloya sahip oldukları araştırmalarla ortaya konulmuştur. Güvenli sokaklara çocukların ailelerine olan bağımlılıklarını azaltarak daha güvende oynamalarına izin verir (Şekil 9-10-11).

Ayrıca sürekli ve engelsiz yaya yolları, günlük ihtiyaç rotaları, yürüyüş yolları üzerindeki okul, park gibi destinasyonların düzenlenmesi, kiosklar, alışveriş dükkânlarının planlanması yürümeye ihtiyacı artıracaktır.

Şekil 12. Horten / Norveç’de bir otobüs bekleme noktası (WHO Report, 2017), Şekil 13. Danimarka Kopenhag’da skuter (scooter) ile okula erişim ve parklanma noktası (WHO Report, 2017), Şekil 14. Odense-Danimarka’da güvenli okul rotası (WHO Report, 2017).

Boş zaman aktivitelerini gerçekleştirecek alternatif mekânlar tasarlanmalı ve yerel kültürün dinamikleri ve aktivite çeşitlilikleri dikkate alınmalıdır Şekil (12-13-14) ve Şekil (15-16-17).

Şekil 15. Buz pateni soğuk ve karanlık kış akşamları için teşvik edici bir aktivitedir.

Şekil 16. Çekici sahil alanları dışarıda zaman geçirme fırsatı verir.

Şekil 17. Lizbon-Portekiz. Spontane olarak özellikle çocukların fiziksel hareket etmesine olanak veren malzeme kullanımı ve tasarımlar, Danimarka.

Günlük işlerin koşuşturmacasında fiziksel aktiviteye olanak verecek tasarımlar geliştirilmelidir. Günlük hayatta insanlar iki temel kullanım alanı arasında araçla seyahat ederler; ev- okul, ev-iş, ev- alışveriş gibi (Şekil 18-19). Araçların bırakıldığı otoparklar ise sadece araçları düşünerek tasarlanır. Oysa araç parkları birden fazla seyahat noktasına hizmet edebilse birinden diğerine yürümek teşvik edilebilir.

Şekil 18. Süpermarketlerin önündeki çekici mekânlar özellikle yaşlı ve engelli kullanıcının aracından indikten sonra dinlenmesine ve sosyal ortam olarak kullanmasına olanak verir.

Şekil 19. Kalıcı olduğu kadar geçici bazı oyun elemanları da günlük yaşamda farklı deneyimlerle daha eğlenceli olabilir.

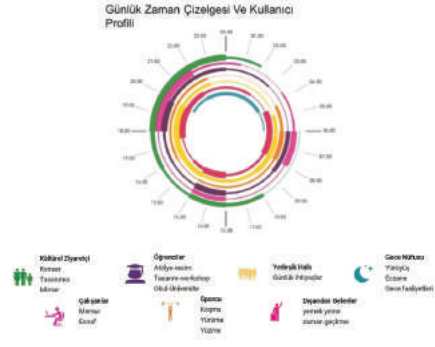
KISA VE ÖZ BİR YOL HARİTASI

Gehl Institute (2017) tarafından yerel yöneticilere rehber olarak hazırlanan dokümanda ise yapılacaklar 5 maddede; Ölçün (Measure), Davet edin (Invite), Yapın (Do), Değerlendirin (Evaluate) ve Resmileştirin/Uygulayın (Formalize) şeklinde özetlenmiştir.

1. Ölçün ve Gerçeği Görün

Eğer toplumsal olarak kamusal alanların kentinizdeki durumunu anlamak istiyorsanız önce ölçerek başlayın. Birçok kent bilinen şekliyle araç sayısını, seyahat zamanını, trafikteki kaza türünü ve oranlarını dikkate alır; oysa günümüz yaklaşımında kamusal mekânlarda bir araya gelen kişi sayısı, kentin günlük eylemlerine katılım ve etkinliklere katılan kişiler (Grafik 3-4) hesaplanmaktadır. İnsan odaklı verileri dikkate alırken ne zaman, nerede ve kim için sorularını mutlaka sormak gerekir.

Grafik 3-4. Yerleşmenin Günlük ve Mevsimlik kullanıcı aktiviteleri kullanıcı çeşitliliğine göre tanımlanmalıdır (Duman, 2018)².

2. Davet Edin-Herkese Erişin

Proje geliştirirken halkı davet edin, ancak engelleri kaldırarak davet edin. Bazı bireyler konuşmak istemez, bazıları dinlemek istemez, aynı dili konuşamayabilir, farklı ve erişilebilir yöntemleri düşünün.

3. Yapın-Pilot Projeler Geliştirin

Düşük maliyetli projeler ile pilot proje, prototip projeler yapın. Bisiklet yollarını boyamak, sivil toplum kuruluşları ile çalışmak, kalıcı veya geçici düzenlemeler yapmak (Şekil 19-20-21-22). Kaykay alanı planlamak, oturma alanları oluşturmak vb.

Şekil 20-21. Amerika Denver'da yoğun bir kamusal mekânda pilot proje uygulaması (Gehl Inst. 2017)

Şekil 22-23. Lexington'da SplashJAM-su oyunları pilot projesi (Gehl Inst. 2017).

4. Değerlendirin

Bir kent için yapılacaklar asla bitmez. Zor olan bunları yapacak bütçe ve kaynak bulmaktır. Kamusal mekânlar için üretilecek projeler esnek kullanıma olanak vermelidir. Tasarımcılar uygulamayı yaparken ve yap-

tıktan sonra izlemeyi sürdürmeli, kullanımı değerlendirmeli ve sürekliliğini sağlamalıdır.

Şekil 24-25. Marker Street üzerinde bir festival gerekçesiyle yapılan kapsayıcı platform ve inovative yaşam alanları (Gehl Inst. 2017).

5. Formalize Edin- Stratejiler Geliştirin

Bireylerin rahatlıkla ulaşabildiği, günlük yaşama entegre olan yaya dostu/kullanıcı dostu tasarımları oluşturun. Stratejiler geliştirin. Kentler daha canlı, eşitlikçi, yaşanabilir ve kapsayıcı olmalıdır.

Ülkemiz için Sağlıklı Kentler Birliği 2010 tarihle Dünya Sağlık Örgütü'nün "Sağlıklı Bir Şehir, Aktif Bir Şehirdir" başlıklı raporunun Türkçe çevirisini yayınlamıştır. Bu raporda temel stratejiler yerel dilde de okunabilir olmuştur.

Fiziksel aktivitenin artırılması, sadece bireysel değil, toplum tabanlı, çok sektörlü, çok alanlı ve kültürel bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu nedenle toplumun obezite ile mücadele konusunda bilgi düzeyini artırmak, bireylerin yeterli ve dengeli beslenme

2 Bu değerlendirmeler İstanbul Kuzguncuk mahallesi için yapılmış ve rehber önermesinde bulunulmuştur.

Şekil 26. Montreal'de tasarlanan oyun alanı, uzun süren kış gecelerinde özel tasarlanmış ışıklı oyun elemanlarıyla her yaştan ve statüden halkın davet edici bir uygulamadır (Gehl Inst. 2017).

ve düzenli fiziksel aktivite alışkanlığı kazanmasını teşvik etmek ve böylece ülkemizde obezite ve obeziteyle ilişkili hastalıkların (kalp-damar hastalıkları, diyabet, bazı kanser türleri, hipertansiyon, kas iskelet sistemi hastalıkları vb.) görülme sıklığını azaltmak amacıyla “Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı” hazırlanmıştır.

Geniş tabanlı ve çok sektörlü bir yaklaşımı benimseyen Program ile ilgili Başbakanlık Genelgesi 29.09.2010 tarihli ve 27714 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Program aktivitelerinin %30’u fiziksel aktiviteyi içermektedir. Bu aktivitelerden birisi “Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi”nin (2014) hazırlanmasıdır. Farklı yaş gruplarına uygun olarak hareket kabiliyeti ve zorunlu hareket türlerini, süresini tarif eden bu rehberin önerdiği bireysel hareketlerde yürümek, koşmak, oyun oynamak temellidir. Dolayısıyla daha sağlıklı, daha aktif bir toplum için aktif kamusal mekânların planlanması, tasarımı acil ve öncelikli olmalıdır.

Bilgi notu: Bu makalede İTÜ Bilimsel Araştırmaları Destekleme Projeleri -BAP- kapsamında yürütülen “Kent Meydanları için Planlama ve Tasarım Stratejilerinin Geliştirilmesi: İstanbul Örneği” isim ve 39974 no’lu projenin araştırma bilgi ve belgelerinden de yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

Active Design Guide (ADG), 2010. <https://centerforactivedesign.org/dl/guidelines.pdf>

Activating Architecture and Urban Planning, 2009 https://www.dif.dk/-/media/difdk/foreigningsliv/udgivelser/pdf/activating_architecture_and_urban_planning.pdf

Ayataç, H., 2016. “Meydanların Evrensel Tasarım İlkeleriyle Değerlendirilmesi ve İstanbul Meydanları için Tasarım ve Yönetim Modeline Çıkarımlar”, Meydanlarda Tasarım, Yönetim ve Organizasyon Modeli Sempozyumu Bildiri Kitabı (Ed. Doç.Dr. Fatih Terzi), 35-50. İstanbul. Cenkler Matbaası.

Ayataç, H., 2017 “Sosyalleşebilen bir Mekan olarak Meydan”; İstanbul’da Meydan Kullanma Kültürü Üzerine Değerlendirmeler”, Kamusal Alan Okumaları, Kent Çalışmaları UY-GAR Merkezi, A.N.Evcil, Ü.Biçer Özkun, Ş.Yüksel (Editörler), İstanbul Beykent Üniversitesi Yayını.

Duman Çaynak, A., 2018 “Kentsel Aktif Yaşamda Tasarım Rehberlerinin Rolünün Değerlendirilmesi Kuzguncuk Mahallesi Örneği”, İTÜ FBE Kentsel Tasarım Anabilim, Basılmamış Yüksek Lisans tezi (Danışman Doç.Dr. Hatice AYATAÇ), İstanbul. 2018

Edwards, P., Tsouros, D., 2010, “Sağlıklı bir Şehir Aktif bir şehirdir” Fiziksel Aktivite Planlama Rehberi, WHO 2008 tarihli raporun çevirisi, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği yayını.

Gehl, J., 2011 Life Between Buildings, Washington: Island Press.

Gehl Institute, 2017, A Mayor's Guide to Public Life. <https://mayorsguide.gehlinstitute.org/>

Gehl Institute, 2018, Inclusive, Healthy Places, https://gehlinstitute.org/wp-content/uploads/2018/07/Inclusive-Healthy-Places_Gehl-Institute.pdf

Krier, R. 1991 Urban Space. London: Academic Editions.

Rapoport, A. 1977 Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and New York: Pergamon Press.

Madanipour, A. 2005 Public Spaces of European Cities. Nordisk Arkitekturforskning.

Özger, N., 2018 Kamusal Mekanların Geliştirilmesi Sürecinde Özel Sektörün Etkileri: POPS Uygulaması ve Potansiyelleri, Şişli Büyükdere Caddesi için Bir Değerlendirme, İTÜ FBE Kentsel Tasarım Anabilim, Basılmamış Yüksek Lisans tezi (Danışman Doç.Dr. Hatice AYATAÇ), İstanbul. 2018

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, UNDP Türkiye, 2016 <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi, TC Sağlık Bakanlığı Kurumu, 2014

Uzgören, G. Erdönmez, M.E., 2017 Kamusal Açık Alanlarda Mekan Kalitesi ve Kentsel Mekan Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Megaron 2017: 12 (1) 41-56. DOI: 10.5505/megaron.2016.42650

WHO Report, 2017 Towards More Physical Activity in Cities, Europe.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Şekil 1. Türkiye Ocak, 2016 <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

Şekil 2., Duman Çaynak, A., 2018 “Kentsel Aktif Yaşamda Tasarım Rehberlerinin Rolünün Değerlendirilmesi Kuzguncuk Mahallesi Örneği”, İTÜ FBE Kentsel Tasarım Anabilim, Basılmamış Yüksek Lisans tezi (Danışman Doç. Dr. Hatice AYATAÇ) , İstanbul. 2018

Şekil 3-4-5-8-20-21-22-23-24-25-26., Gehl Institute, 2018, Inclusive, Healthy Places, https://gehlinstitute.org/wp-content/uploads/2018/07/Inclusive-Healthy-Places_Gehl-Institute.pdf

Şekil 9-10-11-12-13-14., WHO Report, 2017 Towards More Physical Activity in Cities, Europe.

Grafik 1., Gehl Institute, 2017, A Mayor's Guide to Public Life. <https://mayorsguide.gehlinstitute.org/>

Grafik 2., WHO Report, 2017 Towards More Physical Activity in Cities, Europe.

Grafik 3-4., Duman Çaynak, A., 2018 “Kentsel Aktif Yaşamda Tasarım Rehberlerinin Rolünün Değerlendirilmesi Kuzguncuk Mahallesi Örneği”, İTÜ FBE Kentsel Tasarım Anabilim, Basılmamış Yüksek Lisans tezi (Danışman Doç.Dr. Hatice AYATAÇ), İstanbul. 2018

“

tarihi yapı ve çevreler, öncelikle restorasyon sırasında herkes için erişilebilir olanaklara kavuşturulmalıdır;

bu sayede, hem yapı ve çevrenin **özgünlüğünün** de korunması hem de yanlış, sakil ve zorlama uygulamaların da ortadan kaldırılmasını sağlar”

TARİHİ MEKÂNLARI KORUMADA UNUTULAN BOYUT: ERİŞİLE- BİLİRLİK

A y ş e N i l a y E v c i l *

Bugün artık engelsiz kentlerde yaşamak çok uzak bir hayal gibi görünmüyor. 2005 yılında çıkan, halk arasında Özürlüler Yasası olarak adlandırılan 5378 sayılı yasanın bu yana Türkiye başta fiziksel olmak üzere yaşamdaki türlü engelleri kaldırmak, herkese daha yaşanılabilir bir ülke sunmak için olumlu çalışmalar yürütüyor. Henüz daha yolun başındayız ama başardıklarımız yeni başarılar için motivasyon olmalı. Bu yazının konusu, ülkemizde yeni konuşulan, bu nedenle de az sayıda örnek uygulaması olan tarihi yapı ve çevrelerin korunmasında unutulmuş fiziki erişilebilirlikle ilgili.

ERİŞİLEBİLİRLİK VE MEVZUAT

“Erişilebilirlik en genel ifadeyle, hiçbir engelinin, özellikle kamusal alana erişme hakkının kısıtlanmaması ve kullanılabilirliğinin sağlanması; yani okul, hastane, alışveriş merkezi, restoran, park, banka, devlet idareleri, hizmet sunan ofisler vb. herkesin günlük yaşamda girip çıktığı her yere girebilmesi ve kamusal aktiviteye katılabilmesi anlamına gelmektedir.”(Evcil, 2014:67). Bu yazıda erişilebilirlik

özellikle fiziki boyutuyla ele alınacak olup, hiç kimsenin kamusal yaşamdan dışlanmaması için alınacak önlemleri içermektedir. Dolaşımıyla erişilebilirlik yapıları çevrede bir kısıtlama değil, “insanlığa doğru büyük algısal bir yönelim” (Davies ve Lifchez, 1987:49) olarak görülmelidir. 2000’li yılların başında ülkemizde henüz akademik çevrelerde bile telaffuz edilmeyen erişilebilirlik, günümüzde sadece engelliler için değil, toplumdaki herkes için bir hak, gereklilik ve mesleki sorumluluk alanı olarak geniş kitlelerce kabul görmektedir.

Bugün ülkemizde azımsanmayacak bir başarı sağlanmış olmakla birlikte hala eksiklikler vardır. Öncelikli olarak kamusal yaşamın gerçekleştiği mekânlar erişilebilir olmalıdır ve halen bu hedefe ulaşma çabaları sürmektedir. Konuyu önce mevzuat açısından incelemekte fayda vardır. Ülkemizde kamunun yani herkesin kullandığı yapıların, açık alanların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilirlik düzeyinin ve standartlara uygunluğunun tespiti ve eksikliklerin/hataların giderilmesi için 20 Temmuz 2013 tarihli Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği hükümleri geçerlidir. Ancak bu yönetmeliğin tarihi yapı ve çevreler konusundaki hükümleri daha baştan bu yapı ve çevrelerin herkes için “erişilebilir olmayacağı” yönündedir. Başka bir ifadeyle yönetmelik, tarihi çevrelerin erişilebilirliğini bireyin hak ve özgürlüğünün üstünde tutmuştur. “Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği ekleri içinde Yapının Özellikleri başlığı altında ‘A12 Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğe göre yapı tescilli midir?’ sorusu yer almaktadır. Eğer yapı tescilli ise, yapının erişilebilirliği ile ilgili bir işlem yapılmamaktadır.”(Güler ve Tural, 2017:353). Bu durumda kamusal hayatın cereyan ettiği pek çok işlevi barındıran tarihi yapı ve çevrelerin erişilebilirlik sağlama zorunluluğu kalmaktadır.

Oysa erişilebilirliğin devamlı olması şarttır. İstisnası olamaz. Tarihi yapı ve çevreler de buna dâhildir. Ancak tıpkı restorasyon sürecinde olduğu gibi tarihi yapı ve çevreler daha titiz ele alınmalı, herkesin kullanabilmesini sağlayacak biçimde çözümler aranmalıdır. Dünyada en eski ve gelişmiş engelliler yasasına sahip olan ülke ABD’dir ve ilgili yasala-

*Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
nilaye@beykent.edu.tr, anevcil@gmail.com

rında (ADA-American with Disabilities Act) “Tarihi yapılar ADA zorunluluklarının dışında bırakılamaz.” (Jester ve Park, 1993) ifadesi yer alır. Çünkü kamuya hizmet eden tüm yapılara engelsiz erişilebilmesi hem insan hakkı hem de vatandaşlık hakkıdır. Konuya bu perspektiften bakılması yani “vatandaşlık ve haklar ekseninde şekillenmesi” (Bezmez ve Yardımcı, 2013:116) sorunun çözümünde önemli bir başlangıçtır. Zira tüm kentte olduğu gibi, tarihi çevrelerde de erişilebilirliğin tahsis edilmesi, bir lütuf veya iyi niyet gösterisi değildir. Erişilebilirlik kentte yaşayan herkesin günlük hayatının geçtiği her yapı, alan için gereklidir; buna boş zaman aktiviteleri, geziler, müzeler de dâhildir.

İngiltere’de yürürlükte olan Engelli Ayrımcılık Yasası da (Disability Discrimination Act, DDA) tıpkı ADA gibi tarihi çevrelerin erişilebilir olması gerektiğini savunur. Tarihi yapı ve mekânları kullanarak değerini arttırmak ve bu eserden faydalanmak hakkına sahip herkesin bu işi sahiplenmesi, yapıyı tanıması Segesta Deklarasyonu’nda belirtilen ve uluslararası kabul gören bir prensiptir (Preira, 2007). Özet olarak erişilebilirlik korunması gerekli miras alanlarında da, yere özgü yaklaşım ve çözümlerle, yapının özgünlüğüne zarar vermeden sağlanabilir.

TARİHİ YAPI VE ÇEVRELERDE ERİŞİLEBİLİRLİK BİR AYRICALIK MI?

Tarihi yapı ve çevreler şüphesiz ki toplumların kültürel hayatlarının önemli bir parçasıdır. Yaşayan tarihtir. Gelecek nesillere aktarılması gereken mirastır. Sadece o ülkenin, toplumun değil, dünyanın zenginliğidir. Bu yapı ve çevreleri korumak onları sahiplenmek, doğru yöntemler kullanarak restorasyon yapmak yapının doğru bir işlevle hayatın içinde olmasını sağlamakla mümkündür. Başka bir deyişle gündelik hayatın içinde onları da kullanabilmek, en az ve en doğru müdahalelerle restore etmek gerekmektedir. Hepimizin bildiği gibi bu yapı ve çevreleri günümüzün konfor koşullarıyla (yangın ve güvenlik sistemleri, su, elektrik, ısıtma, internet bağlantıları vb.) yani teknik alt yapı sistemleriyle donatıyoruz. Bunun bir gereklilik olduğunu kabul ediyoruz. Başka bir ifadeyle hiçbir tarihi yapıyı yapıldığı dönemde elektrik tesisatı olmadığı için kandille gezmiyoruz veya kanalizasyon olmadığı gerekçesiyle tuvalet ihtiyacı için başka bir yere gitmiyoruz. Kısaca

yapıyı kendi konforumuz için müdahale ediyoruz. Ancak maalesef bu müdahaleler yine sağlam, hiçbir engeli olmayan, genç bedenler için düşünüyor. Yine “sağlıklı” bedenler (İngilizce “able bodied” olarak tanımlanan) yalnızca kendilerinin hakkıymışçasına karar vererek, kural koyuyor ve yine bedensel farklılıkları yüzünden birilerinin dışlanmasına sebep oluyorlar. Oysa günümüzde konforumuz için teknik altyapı sistemleriyle donatılabildiğimiz tarihi yapı ve çevreler, aynı titizlik ve özenle herkes için erişilebilir detayları/çözümleri de içerebilir. Erişilebilirlik ve restorasyon konusunda uzmanların ortak çalışmaları suretiyle bu yapı ve çevreler toplumdaki herkesi kapsayıcı olabilir. Burada önemli olan bakış açısıdır. Tarihi yapı ve çevrede erişilebilirlik için bazı önlemlerin alınmış olması (döşeme malzemesinin değiştirilmesi, rampa, asansör, korkuluk konulması gibi) onların tarihi ve özgün olan değerinin düşürülmesi değildir, aksine daha çok kişi tarafından kullanılması, benimsenmesi ve sahiplenilmesi anlamı taşımaktadır.

Aslında koruma ve erişilebilirlik kavramları arasında çelişen bir durum da yoktur. Çelişki korumanın yanlış yorumlanması, tanımlanmasındadır. Korumayı Smith (2006) şöyle tanımlamaktadır:

- Bir binanın sosyal açıdan faydalı bir amaca uygun hale getirilmesi
- Kültürel mirasın hayatını uzatan tüm eylemlerin yapılması

Bu durumda yapının kimliğine özgün biçimde kullanılması için erişilebilir olması gereklidir. Tarihi mekânların kullanılarak değerlerinin yükseltilmesinde erişilebilirlik kamusal bir hizmet olarak görülmelidir.

SORUNUN TEMELİ EĞİTİM: FARKINDALIK VE ÖZGÜNLÜK

“İki insan birbirinin farkına varınca iletişim başlar” diyor Doğan Cüceloğlu. Tarihi çevre koruma uzmanları, mimarlar, arkeologlar, restoratörler, kent plancıları vb. eğitimleri boyunca ve hatta mesleki uygulamalarında da engelli bir bireyin gereksinimlerinin ne kadar farkında olmuşlardır? Maalesef birbirlerinin farkına varmadıkları için birbirleriyle iletişime de geçememektedirler. Sorunun temelinde uzmanların farklı gereksinimi

olan insanların farkına varması önemlidir (Evcil, 2010). Farkındalık küçük yaşlarda, kreş ve anaokulunda başlamalı, mesleki eğitim düzeyinde teknik bilgilerle bütünleşmelidir. Bugün ülkemizde hala mimarlık eğitimi içinde farklı insanlık halleri ve onların fiziksel çevreden beklentileri konusunda yeterince ders verilmemektedir. 2012'de Türkiye'deki mimarlık eğitimi veren devlet ve vakıf üniversitelerinden yalnızca %18,4'ünde evrensel tasarım, herkes için tasarım, yaşlı ve engelliler için çevre ve mekân tasarımı terimlerini içeren ders olduğu tespit edilmiştir (Evcil, 2012). Bu dersler de seçimli dersler kategorisinde yer almaktadır. Oysa "Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK 30.09.2011 tarih 041995 sayı ile tüm üniversitelere herkes için tasarım konusunun müfredata dâhil edilmesine ilişkin kapsamlı bir yazı göndermiştir." (Evcil, 2012:109). Üniversitelere gönderdiği tavsiye kararında tasarım eğitimi verilen lisans düzeyindeki bölümlerde engellilik ve erişilebilirlik konularının ayrı bir ders olarak okutulmasını istemektedir. Mesleki eğitimleri esnasında bu bilinci almamış olan uzmanlar, sahaya çıktıklarında erişilebilir mekân ve çevreler düzenlemekten uzaktır. Çünkü Cüceloğlu'nun dediği gibi henüz engelli bireyin farkında olmadıkları için onunla iletişime geçememişlerdir.

Yerel yönetimlerin ve kamu kuruluşlarının da engelliler, yaşlılar, çocuklar, geçici sakatlık geçirenler gibi farklı insanlık durumlarının farkına varmaları da engelsiz kente doğru giden yolda önemlidir. Paydaşlardan biri şüphesiz ki yerel yönetimler ve halka hizmet sunan kamu kuruluşlarıdır. Onların farkındalığı ve toplumdaki farklı insanlık durumlarına sahip bireylerle iletişime geçmeleri halinde doğru çözümlere ulaşılabilir. Aksi halde iyi niyetli ama bilinçsiz, sürdürülebilir olmayan, sadece görev gibi yapılan çözümler ülkemizde erişilebilir çevrelere kavuşmamıza yetmez.

Eğitim sürecinde farkındalığın yanında, restorasyonda yaygın konu olan "özellikli bozmak" meselesi de yeniden tartışılmalıdır. Neyin özelliği bozduğu veya bozabileceği bilimsel ortamlarda tartışılmalıdır. Tarihi yapı ve çevrelerde erişilebilirlik olanaklarının da restorasyon sırasında yangın ve güvenlik önlemleri gibi, elektrik, su, kanalizasyon, internet bağlantıları gibi günlük yaşam şartlarının gereği halka sunulan bir hizmet olduğu görüşü benimsenmelidir. Bu boyutuyla, yeni teknolojiler kullanılarak yapı ve çevrenin öz-

günlüğünü bozmayan çözümler üretilmesi bilimsel ortamlarda aranmalıdır. Her yapı ve çevre kendi özgül nitelikleri sebebiyle farklı çözümleri gerektirse de iyi uygulama örneklerinin artması erişilebilirlik hizmetinin yaygınlaşmasını ve benimsenmesini sağlayacaktır.

TARİHİ YAPI VE ÇEVRELERDE ERİŞİLEBİLİRLİK VE TURİZM

Tarihi yapı ve çevrelerde erişilebilir koşulların artırılmasının turizme de katkısı olduğu açıktır. Üstelik bu şartların sağlanmasından sadece engelli bireyler değil, yaşlılar veya çocuklu ebeveynler veya kısa süreli sakatlık geçirenler de fayda sağlayacaktır. Dünyada insan ömrünün uzaması ve aktif iş yaşamı sonrası dönemin daha konforlu ve sağlıklı geçirilme olanaklarının artması da engelli bireylerin turizmdeki tercihlerine benzer talepler yaratmıştır. Bunlardan biri de hiç şüphesiz tarihi çevre ve yapıların gezilmesidir. Turizmdeki bu yeni pazarın farkına varan ülkeler, turizm olanaklarını bu yeni müşteri kitlesini düşünerek yenilemektedir. Üstelik bu müşteri kitlesi için tasarlanan her yatırım toplumun geri kalanı için de kullanılabilir niteliklidir. Yani olanakların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi aslında herkese hitap etmeye devam etmekle birlikte müşteri portföyünü geliştirmek demektir.

Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı (European Network for Accessible Tourism-ENAT) Avrupa'da erişilebilir turizm olanaklarının artırılması için çalışmalar yürüten bir sivil toplum kuruluşudur. Türkiye'de de Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)'ne bağlı Herkes İçin Engelsiz Turizm Komisyonu ENAT üyesidir. Gerek Avrupa'da gerekse dünyada engelsiz turizmin artırılması için çaba sarf eden kuruluşlar da her geçen gün artmaktadır. Bunlardan Pantu, Avrupa'da başlayıp, bugün dünyada erişilebilir turizm olanakları sunan tedarikçiler rehberidir. Avrupalı Seçkin Destinasyonlar Girişimi (European Destination of Excellence-EDEN) ve Yavaş Şehir (CittaSlow) uygulamalarında da açıkça engellilerin turizme katılmasına destek verilmektedir.

Erişilebilirlik başlığı altında müze olarak kullanılan tarihi yapı ve çevrelerde şunlar düşünülmelidir:

- Erişilebilir otopark

- Giriş rampaları, üst kat ve kotlara ulaşımın sağlanması (asansör, rampa veya lift kullanarak)
- Erişilebilir tuvaletler
- Kafe, satış birimi vb. tüm hizmetlerin erişilebilir olması
- Müzelerde dokunarak gezme olanakları
- Braille yazısı ve işitsel sistemlerle hizmet sunulması (örneğin tanıtım broşürleri, menüler vb.)
- Müzelerde sesli betimlemeler
- Web sitelerinde gerçek, güncel bilgilerle engellileri de kapsayan bir alt yapı ile hizmet sunulması
- İşaret dili rehberleri
- Kabartma (üç boyutlu) haritaların kullanılması
- Kılavuz köpek kullanımına olanak verilmesi

TARİHİ YAPI VE ÇEVRELERDE KULLANILABİLECEK ERİŞİLEBİLİRLİK KONTROL LİSTESİ

Tarihi yapı ve çevreler, öncelikle restorasyon sırasında herkes için erişilebilir olanaklara kavuşturulmalıdır. Bu herkesi kucaklayan, herkes için tasarım anlayışının uygulandığı en doğru ve tutarlı çözüm olacaktır. Bu sayede hem yapı ve çevrenin özgünlüğünün de korunması hem de yanlış, sakil ve zorlama uygulamaların da ortadan kaldırılmasını sağlar. Ancak bu aşama bitmiş ise yeni uzman görüşleri alınarak tarihi yapı ve çevrelerin özgün niteliklerinin değerlendirildiği erişilebilirlik planı yapılmalıdır. Kabaca ve en genel anlamda tarihi yapı ve çevrelerde erişilebilirliği sağlamak için aşağıdaki gibi bir kontrol listesi kullanılabilir (Uygulamada ilgili standartlara bakılmalıdır.):¹

Çevreye ait erişilebilirlik;

- Erişilebilir araç park yerleri var mı, yeterli sayıda mı?
- Erişilebilir araç parkı bina ana girişine yakın mı?

- Alanın yakın çevresindeki kaldırımlarda rampa var mı? Varsa eğimleri, genişlikleri, yüzey malzemeleri, korkuluk ve küpeştesi uygun mu?

- Araç parkından sonra bina girişine giden güzergâh erişilebilir mi? (Zemin malzemesi hareketi zorlaştırmayan malzemeden olmalı, varsa eğimleri gerekli çözümlerle aşılabilebilir-rampa gibi, giriş kolay algılanabilmeli-yönlendirici levha gibi, Braille alfabeli açıklama ve/veya kabartma harita sağlanmalıdır.)

- Yapıya girişte veya gezi güzergâhında pürüzsüz yüzeyli, kaymaz bir yürüme güzergâhı var mı? (Araç parkı-yapı arasından bağımsız veya birlikte düşünülmelidir.)

Girişte sağlanması gereken erişilebilirlik;

- En az bir erişilebilir (herkes için kullanıma uygun) giriş var mı?
- Erişilebilir olmayan girişlerde en yakın erişilebilir girişi gösteren levhalar mevcut mu?
- Yapıya düzayak giriş mevcut mu? Veya eşikler erişilebilir hale getirilmiş mi?

- Kapı genişliği uygun mu?

- Kapıları tekerlekli sandalye kullanıcılarının açabilmesi için, kapının çekme tarafında yeterli alan var mı?

- Kapı kolu yüksekliği ve kapı kolu tipi herkesin kullanımına uygun mu?

Gezinti güzergâhında erişilebilirlik;

- Yapının içindeki tüm hizmet alanlarına (tuvalet, telefon, acil çıkış, kafe, satış üniteleri vb.) erişilebiliyor mu?

- Yapı içinde yatay sirkülasyon için kullanılan koridorların genişliği uygun mu?

- Yapı içinde tekerlekli sandalye kullanıcılarının dönüşleri için yeterli sirkülasyon alanı bırakılmış mı?

- Yapıda iç mekânlarda gezerken beyaz baston kullanılması mümkün mü?

¹ Yazıda erişilebilirlik kontrol listesi hazırlanırken, David Provost, Accessibility for Historic Buildings: A Field Guide (Second Edition), 2006 isimli yayından faydalanılmıştır.

- Merdivenler kaymaz bir malzeme ile kaplanmış mı?
- Merdivenlerin her iki yanında korkuluk ve küpeşte mevcut mu? Yüksekliği uygun mu?
- Gezinti güzergâhında çeşitli biçimlerde (Braille alfabesiyle, piktogramlarla, klavuz çizgiyle, yazı ile) yönlendirme yapılmış mı?
- Herkes için kullanılabilir acil çıkışlar var mı?

Tuvaletlerde erişilebilirlik;

- Herkes için kullanılabilir tuvalet (uygun donanımlı ve boyutlandırılmış) var mı?
- Bebek bakım alanı mevcut mu?

Diğer tesislerin/olanakların erişilebilirliği;

- Telefon gibi duvarla bağlantısı olan objeler beyaz baston ile tespit edilebilir mi?
- İç ve dış mekânlarda kılavuz köpek kullanma olanakları var mı?
- Gerekli yerlerde sesli betimlemeler ve sesli/görsel uyarıcılar (örneğin dijital yazılı panolar) var mı?

ÖRNEKLER

Tarihi yapı ve çevrelerin herkes için erişilebilir olanaklara kavuşturulmasında güzel örneklerden biri Dublin'deki Trinity College'dir. 1592'de kurulan kolej pek çok 18. ve 19. yüzyıl dönemi korunacak yapıdan oluşmaktadır. Yılda 500 bin kişinin erişebildiği kampüsün 18 bin öğrencisi vardır. Kampüste binalar arası yaya ulaşımı Arnavut kaldırımı tabir ettiğimiz döşeme ile kaplıdır. 1990-2005 yılları arasında kampüste fiziki erişimi sağlamak için çeşitli geçici çözümler (örneğin bina girişlerinde ve iç mekânlardaki kot farklılıklarında sökülüp takılabilir rampalar) kullanılmıştır. 2008 yılında Erişim Denetimi (Access Audit) tamamlanmış ve erişimde önceliklendirilmiş alanlar uygulama planı geliştirilmiştir. Erişilebilirliğin sağlanmasında, tüm paydaşların görüşleri/talepleri alınmış; kullanım düzeyi, paydaş görüşleri, mekânın özellikleri, maliyet konuları değerlendirilmiş ve acil eylem olarak en ucuz maliyetli çalışmalardan başlayarak uygulamaya geçilmiştir. Kısa vadede, güvenli yolların yapılması, erişilebilir tuvaletler, rampalar, bina girişleri, tabelalar,

indüksiyon döngüleri ve alarm sistemlerinin uygulanması tamamlanmıştır. Ardından uzun vadeli iyileştirme çalışmaları başlamıştır. Uzun istişarelerden sonra tarihi Arnavut kaldırım taşlarının bir kısmını pürüzsüz taş döşeme ile değiştirmek için izin verilmiştir (Şekil 1). Herkes, tarihi mekândaki bu değişimi ve görsel etkilerini kabul etmeyebilir ancak çoğu insan pürüzsüz malzemeye oluşturulan bu yeni rotaları tercih eder olmuştur. Öte yandan, bina girişlerine otomatik kapı açma sistemleri konulmuştur. Dar olan çift kanatlı kapılar daha geniş olan tek kanatlı kapılara dönüştürülmüştür. Uygulamalar sürerken tüm tasarım ekibi erişim gereksinimleri konusunda tam olarak bilgilendirilmiştir. Rampanın yetersiz kaldığı girişler ve kot farklılıkları için platform asansörler kullanılmıştır (Şekil 2). Kampüs içinde yer alan ve tarihi olmayan yapıların da iç ve dış mekânlarındaki erişilebilirlik eksiklikleri giderilmiştir (detay için bakınız Rogerson, 2011).

Şekil 1. Trinity College, ana girişte kısmen pürüzsüz olan yaya yolu.

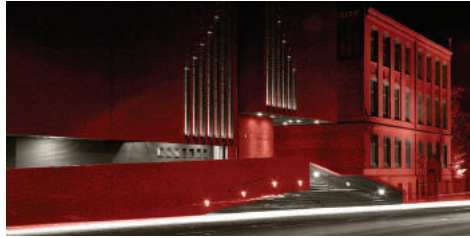

Şekil 2. Trinity College, girişte platform asansör.

Bir başka örnek yapı Polonya Katowice Müzik Akademisi'dir. Akademi beş binadan oluşmaktadır ve yapı kompleksi renovasyon projesiyle 2011 yılında Tokyo'da yapılan 24. Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) toplantısında UIA Herkes İçin Mimarlık Çalışma Grubu tarafından düzenlenen 2. Bölge En Başarılı Kullanıcı Dostu Mekânlar ödülüne layık görülmüştür. Kompleksteki tarihi yapılar 1899'da yapılmış neo-Gotik tarzındadır

(Şekil 3). Mimarları Konior Studio, Barzysz Konior'un çıkış noktası, kamusal bir mekânın herkes için erişilebilir, kullanılabilir olmasıdır. Tasarımcılar, tarihi binaya eklenen yeni bir strüktür ile açık alan oluşturmuşlar, burayı cam bir çatı ile örterek iç avlu yaratmışlar ve mekânlar arası geçişleri herkese uygun rampalarla sağlamışlardır. Bunun yanı sıra yapının tümünde erişilebilirlik kalitesi ve projeye entegrasyonu sağlanmış; bu durum değerlendirmede etkili olmuştur (Şekil 4). “Bu yarışma deneyiminden elde ettiğimiz birkaç sonuca değinmek gerekirse, öncelikle tasarımda erişilebilirliğin önemli bir kriterinin, tasarımın samimi ve kullanıcı dostu bir tutum sergileyebilme potansiyeli ile doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Mimar ise bu problemi yerleşim plan ve kararları alındıktan sonra üzerine eklenen teknik hünerler ile çözmek yerine, tasarım sürecinde başından sonuna kadar benimsenecek temel unsurlardan biri olarak algılamalıdır.” (Chwalibog, 2009).

Şekil 3. Katowice Müzik Akademisi.

Şekil 4. Katowice Müzik Akademisi rampa.

Bu yazıda verilecek son örnek ülkemizden seçilmiştir. Sakarya ilinin Taraklı ilçesi, 2013 yılında EDEN tarafından “Erişilebilir Turizm” teması kapsamında ödüle layık bulunmuştur (Şekil 5). Her yıl bir tema belirleyen EDEN 2013 yılı için turizmde erişilebilir destinasyonları öne çıkarmayı hedeflemiştir. EDEN bu ödülle erişilebilir turizm potansiyeli olan Taraklı'yı dünyaya tanıtmıştır. Taraklı 2013 yılında ödüle layık görülen 19 destinasyondan biridir. Taraklı merkezde 2983 kişinin (2010

yılı itibarıyla) oturduğu, tarihçesi 1289'a kadar giden küçük bir yerleşim yeridir. EDEN'in 2013 yılı kazananlarının tanıtıldığı web sayfasında (URL 1) gezilecek tüm önemli noktaların ve altyapının da engelsiz olduğu belirtilmektedir. Ancak yöredeki Osmanlı dönemi sivil mimarlık örneklerinden olan ahşap konakları özellikle tekerlekli sandalyeliler için uygun değildir (Şekil 6), bu konunun bu yazıda da belirtilen tarihi yapıların herkes için erişilebilir olmasında karşılaşılan sorunlardan biriyle -özgünlükle- ilgili olduğu düşünülmektedir. Taraklı aynı zamanda bir “sakin şehir” (Yavaş Şehir – CittaSlow, 2011) olduğu için bu sorunu aşabilir. Çünkü sakin şehir kriterlerinde de herkes için kaliteli yaşam alanları oluşturulması hedeflenmektedir (Şekil 7). Ancak Taraklı Belediyesi ve Kaymakamlığı güncel resmi internet sitelerinde yerleşimde erişilebilir iyileştirmeler ve projeler görülememiştir. Hatta aldığı bu ödülle ilgili bilgilendirme, süreçler ve gelecekte yapılması düşünülenler de bulunamamıştır (URL 2 ve URL 3).

Şekil 5. Taraklı Çarşı'dan bir görünüş.

Şekil 6. Taraklı'da restore edilmiş tarihi bir konaktan görünüş.

Şekil 7. Taraklı genel görünüş.

SONUÇ

Yazımın başında iyimser cümlelerim oldu. Engelsiz kentlerde yaşayacağımıza olan inancımdan söz ettim. Ancak arkasından da tarihi yapı ve çevrelerdeki olumsuz tabloyu yazdım. Bu durumda kendimle çeliştiğimi düşünebilirsiniz.

Ancak, 2005'ten bu yana ülkemizde hiç de azımsanmayacak ilerlemeler kaydedildi. Öte yandan, daha çok ve hızla ilerlememiz gereken uzun bir yolumuz olduğu da bir gerçek. Engellilerin ve yaşadığımız çevrede bizim yarattığımız engellerin farkına varan gençler henüz yeni yeni mesleklerinde olgunlaşıyor. Gelecekte bu bilinçte olan, engeller ve engelliler konusunda farkındalığı olan daha çok gencimiz olacak. Yasalar ve standartlar çıkararak önemli bir eksiğimizi kapattık. Ancak yasanın ilgili yönetmeliklerinde revizyona gidilmesi gerektiği anlaşıyor. Bu yazıda uzun uzun söz edildiği üzere, mevcut yönetmelikte tarihi yapı ve çevrelerin erişilebilirlik konusunda muaf tutulması düzeltilmelidir. Dünyadaki pek çok güzel örnek erişilebilir niteliklere kavuşmuş olan tarihi mekânlarda tarihi eserin özgünlüğünün bozulmadığını kanıtlamaktadır. Erişilebilirlik ve restorasyon uzmanlarının tarihi yapı ve çevre için yapacakları ortak çalışmalar bu yapı ve çevrelerin daha geniş kitlelerce benimsenmesine fayda sağlamaktadır. Bir anlamda tarihi yapı ve çevrenin devamlılığında önemli bir göstergeci. Aynı zamanda turizm pastasından yeni bir pay edinilmesidir. Teknolojinin de yardımıyla tarihi yapı ve çevreler çok büyük masraflar da açmadan herkese erişilebilir olanaklar sunabilecek durumdadır. Burada önemli olan bazı çevrelerdeki önyargıların kırılması (örneğin yapının özgünlüğünün bozulacağı fikri, masraflı olduğu fikri gibi) gerektiğidir. Bunun için yönetmelikteki tarihi yapı ve çevrelerde erişilebilirliğin sağlanması muafiyetinin giderilmesi önemli bir adım olacaktır. Dünyada tarihi yapı ve çevrelerde herkes için yapılan iyileştirmelerin teşvik gördüğü ve ödüllendirildiği unutulmamalıdır. Bu teşviklerden biri Dünya Mimarlar Birliği (UIA)'nın Herkes İçin Mimarlık (Architecture for All) kapsamında miras alanlarında verdiği ödülleridir. 2011 yılında bu ödüle Versailles Sarayı-Paris Fransa ve Aquileja Bazilikası-Udine İtalya layık görülmüştür. Bu kategoride ödül verilmeye devam edilmektedir.

Erişilebilir çevreler, tarihi yapılar, tasarımcıların olduğu kadar yöneticilerin de sorumluluğundadır. Tarihi yapı ve çevrelerde sunulan kamu hizmetlerinin veya müze, ören yeri gibi boş zaman aktiviteleri olarak gezilen doğa, tarih, kültür miraslarımızın toplumumuzdaki herkesi kapsaması gerektiği ve bunun bir kentli hakkı olduğu, halka hizmet olarak benimsenmesi ve sunulması gerektiği unutulmamalıdır.

Artık hiç kimsenin hiçbir kamusal alana buna tarihi yapı ve çevreler de dâhil "erişim hakkı" engelle karşılaşmamalıdır. Tasarımdan, yasa ve yönetmeliklerin muaf tutmasından veya ekonomik yetersizliklerden beslenen erişilebilirlik sorunlarıyla toplum olarak yüzleşme ve bunları çözme zamanıdır. Dünya bu konuda hızlı ve emin adımlarla ilerlemektedir. Artık bu treni kaçırmayalım. İnanıyorum ki yarın herkes için daha erişilebilir olacak!...

KAYNAKÇA

- Bezmez ve Yardımcı, (2013) Kent Vatandaşlığı, Kent Hakkı ve Sakat Hakları, 107-119, Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları, Yazarlar: S. Zeybekoğlu Sadri vd., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Chawaliborg, K., (2009) Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım Kullanıcı Dostu Mekanlara Duyulan İhtiyaç, Mimarlık, 347, www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=marlik&DergiSayi=361&RecID=2064
- Cüceloğlu, D., www.dogancuceloglu.net/yazilar/339/is-yasaminda-iletisim (Erişim tarihi: 13.07.2018)
- Davies ve Lifchez, (1987) An Open Letter to Architects Rethinking Architecture Ed.R. Lifchez, s.35-50, University of California Press
- Evcil, A.N., (2010) "Designers' Attitudes Towards Disabled People and the Compliance of Public Open Places: The Case of Istanbul", European Planning Studies, 18, 11, 1863-1880
- Evcil, A.N., (2012) "Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Herkes İçin Tasarım", Mimar-ist, 45, 3, 108-111
- Evcil, A.N., (2014) Herkes İçin Tasarım Evrensel Tasarım, Boğaziçi Yayınları
- Güler, G.A. ve Tural, O., (2017) Tarihi Yapılarda Erişilebilirlik ve Kullanılabilirlik, Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu, 351-361

Jester, T.C. ve Park, C.S., (1993) 32 Preservation Briefs Making Historic Properties Accessible, US Department of the Interior National Park Service Cultural Resources, Heritage Preservation Services, <https://www.nps.gov/tps/how-to-preserve/briefs/32-accessibility.htm>, (Erişim tarihi:10.07.2018)

Preira, G., (2007) Antik Tiyatroların Opera ve Bale Gösterileri İçin Kullanımında Sahne Tasarımı Problemleri ve Aspendos Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sahne Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir

Smith, M., (2006) “The Impact of the DDA on Historic Buildings”, Journal of Building Appraisal, 2, 1, 52-61, Palgrave MacMillan Ltd.

Rogerson, F., (2011), UD Policies Strategies and Good Practice, UIA Architecture for All Work Programme, Turin, 17.06.2011, Presentation, www.keroul.qc/DATA/.../142_fr.pdf (Erişim tarihi 20.07.2018)

URL 1; www.tarakli.gov.tr (Erişim tarihi:21.07.2018)

URL 2; www.tarakli.bel.tr (Erişim tarihi: 21.07.2018)

URL 3; https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/eden/destinations/turkey_en#tarakli (Erişim tarihi: 21.07.2018)

GÖRSEL KAYNAKÇA

Şekil 1. <https://www.tcd.ie/disability/physical-access/index.php>; Erişim tarihi: 21.07.2018

Şekil 2. <https://www.tcd.ie/disability/physical-access/index.php> Erişim tarihi: 21.07.2018

Şekil 3. <http://www.am.katowice.pl/?a=am-katowice-en> Erişim tarihi: 21.07.2018

Şekil 4. <http://www.katowicethecity.com/auditorium-of-academy-of-music-uncovers-polychromies> Erişim tarihi: 21.07.2018

Şekil 5. N. Evcil arşivi, 2015

Şekil 6. N. Evcil arşivi, 2015

Şekil 7. N. Evcil arşivi, 2015

“

yapılaşmış çevrede **tasarım yoluyla engellenenler ya da dışlananlar**, etkileşimde oldukları yapısal ve sosyal çevre erişilebilir olduğu sürece **gündelik yaşama katılabilecek**, gündelik yaşam alan ve sınırlarını erişilebilirlikle genişleteceklerdir”

ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ YAŞAM ALANLARI

O s m a n T u t a l *

İnsanların onurlarıyla yaşayabilmelerini mümkün kılan temel ilkelere dayanan insan hakları, herhangi bir ayırım gözetmeksizin “özgürlük, eşitlik ve insan onuruna yaraşır yaşam standartlarının” sağlandığı bir düzen kurulması idealeine temellenir. Değişmeyi öngören dinamik bir yapıya sahiptir ve dayanağını çeşitli gereksinimlerden alır. Bu yüzden hukuk kurallarıyla korunur ve hak sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi sunarlar. İnsan hakları gibi hukuk kurallarıyla korunmasına karşın bir mücadeleden yararlanma yetkisini şehir hakkı ve kentli hakları üzerinden sunar. XX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen, kent- sel yaşama yenilenmiş bir erişim olarak ifade edilen “kent hakkı” insan hakları felsefesinde yeni tartışılmaya başlayan haklardan biridir. Ekolojik taleplerden, kendisini dolaysız olarak üretim alanındaki çelişkilerde temellendiren mücadelelere kadar geniş bir alanda çoğunlukla ilk akla gelen kavramdır (Öner ve Osmanoğulları, 2017). Altmışlı yıllarda kentten kaynaklanan durumlara odaklanırken bugün

kentli olmak ve kentte yaşamının sonuçları üzerinden formüle edilmektedir. Zeminini kent ve öznesini kent sakinleri oluşturmaktadır. Lefebvre tarafından tanımlanan haliyle “şehir hakkı” kavramı¹ bir kentin sakinlerinin ve kullanıcılarının yerel politikalara katılma ve kentsel mekânı tanımlama haklarına atıfta bulunur. Lebevre göre kent hakkı, kentsel yaşam hakkına dönüştürülerek formüle edilebilir ve gerçekleşme şansını yakalayabilir. Kentsel yaşam hakkı ise, kentte yaşama, kentin sunduğu tüm olanaklar ve hizmetlerden gerektiğince yararlanma hakkını gündeme getirmektedir. Böylece sakinlerini cinsiyet, yaş, dil, din, ırk, milliyet, sağlık, ekonomik ve politik vb. ayrımcılıktan uzak bir kent yaşamına katılıma davet etmektedir. Bir başka ifadeyle, tüm sakinlerinin vatandaş olarak kabul edildiği ve eşit haklar verildiği kapsayıcı bir kent vadetmektedir (Akkoyunlu, 2008). Tüm kullanıcılarına eşit ve adil haklar tanıyan kapsayıcı bir kent, bir yaşam ortamı sunduğu da söylenebilir.

Kent hakkı, Dünya Kent Hakkı Şartı içinde özel olarak tanımlanmıştır. Şart, kent hakkını kentlerin sürdürülebilirlik, demokrasi, hakkaniyet ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda adil bir şekilde kullanılması olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kent hakkı, çerçevesinde başta risk altındaki ve marjinalize edilmiş gruplar olmak üzere kentlerde yaşayanların bireysel haklarını tam olarak kullanabilmeleri ve uygun bir hayat standardına ulaşabilmeleri için kendi kent kullanımları ve alışkanlıkları temelinde eylemde bulunma ve örgütlenmelerinin meşruiyetlerini tanımaktadır. Bu nedenle de uluslararası olarak kabul görmüş tüm hakları içinde barındırmakta ve kent politikalarının bir parçası olarak kabul etmektedir (Akay, 2015).

İnsan hakları ideallerinin hem politik hem de etik olarak merkeze taşındığı bir çağda yaşamamıza rağmen kent sosyoloğu R. Park kent hakkını *son yüzyılı aşkın süredir kentleşmenin şaşırtıcı hızı ve ölçeğinin insan refahına katkıda bulunup bulunmadığı* sorusu üzerinden tartışmaktadır. Park’a göre *“Ne tür bir şehir istediğimiz sorusu, ne tür bir toplumsal bağdan,*

*Doç. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, otutal@anadolu.edu.tr

1 Şehri kullanım değeri olan bir yapıt ve kenti değişim değeri olan bir ürün olarak gören Lefebvre, kentleşmenin şehirden kente, yani kullanım değerinden değişim değerine ve yapıttan ürüne bir geçiş haline dönüşmesi nedeniyle kent hakkı yerine şehir hakkı kavramını tercih etse de özünde yaşama ilişkin bir hak talebi olması nedeniyle kavram bu yazıda kent hakkı olarak kullanılmıştır.

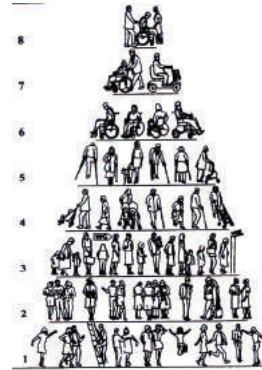
doğayla, yaşam tarzımızla, teknolojilerle ve arzu ettiğimiz estetik değerlerle ilişkisinden ayrı tutulamaz.” Harvey’in Park üzerinden yorumladığı gibi kent; insanın içinde yaşadığı dünyayı taleplerine daha uygun hale getirebilmede en başarılı girişimidir. Ama eğer *kent insanın yarattığı dünya ise, bu zamana kadar orada yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır da* (Harvey, 2008, 2013)². Evet, öyledir; çünkü insanı tasarımın ya da planlamanın önceliği olarak ele alan yaklaşımlardan bahsetmek yakın geçmişe kadar mümkün değildir. Bu yüzden, özellikle mimarlıkta mekânın kimin için tasarlandığı sorusu özel durumlar dışında “kullanıcıyı” yani “insanı” işaret etse de süregelen yaygın tasarım anlayışının kapsayıcı olmak yerine ortalama kullanıcı grubun gereksinimlerine göre şekillendiğini söylemek abartı olmaz. Bunu ölçmek için kentte, kamusal mekânda ya da yaşam alanlarında bir tekerlekli sandalyeli, okulda bir görme engelli ya da camide bir işitme engelli rolü üstlenip empati yapmaya gerek yoktur. Konuyla ilgili mevzuat üzerinden yapılan sorgulamalar da mevcut durumu değiştirmeyecektir. Kesin olan, ortalama kullanıcı gruba yönelik tasarım anlayışının diğer kullanıcıları tasarım yoluyla dışladığı ve engellediğidir. Hâlbuki yalnızca insan olmanın yeterli olduğu bir dünyada, istisnalar ayrı tutulursa, tasarımın herkes için benzer ya da eşdeğer yaşam koşullarını sağlaması beklenir. En hafif ifadeyle tersini düşünmek insan haklarına aykırıdır ve bu duruma insanlık pek de yabancı değildir.

TASARIM YOLUYLA ENGELLENENLER, ORTALAMA KULLANICI GRUP VE YAŞAM KALİTESİ

Tasarım yoluyla engeller koyma ve potansiyel kullanıcıları dışlama “*uygulama pratiği olmayan bir ülkede tasarım yapma*” gerekçesiyle açıklanamaz. Tasarımcının ihtiyaç programını tam olarak anla(ya)mamış ya da yorumla(ya)mamış olması, kullanıcı gereksinimlerini herkes için düşün(e)memiş olması veya tasarımda biçimsel, teknolojik ve estetik vb. özelliklere odaklanarak işlevselliği, kapsayıcılığı, erişilebilirliği ve kullanılabilirliği ikinci plana ötelemesi gibi nedenlerle de açıklanamaz. Mevcut durum dikkate alındığında mevzuatın yetersizliği de kapsayıcı tasarım için bir gerekçe olamaz. Zira mevzuatta yaşam alanlarında erişilebilirliğin sağlanması için uyulması zorunlu standart(lar)

yıllardan beri tasarıma rehberlik etmektedir. Güncellenmekte, geliştirilmekte ve tasarım sürecinde bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu yüzden, yukarıda sıralanan nedenlerin hiçbirisi tasarımın ortalama kullanıcı gruba göre yapılmasını haklı çıkarmaz. Buna rağmen, ortalama kullanıcı grup üzerinden gerçekleştirilen yaygın tasarım anlayışı gerekçeler değişse de her durumda demokratik olmadığı için hak ve özgürlükleri dikkate almayan, kapsayıcı olmadığı için de eşitlik ilkesine aykırı olan özelliğini sürdürmektedir (Ergenoğlu, 2013).

Tasarımda yaygın tasarım anlayışının kullanıcısı olan ve ortalama kullanıcı grubu oluşturan insanlar Goldsmith’in Evrensel Tasarım Piramidi’nin tabanında birinci ve ikinci sırada yer alan kullanıcılarla benzerlik gösterir (Şekil 1). Goldsmith (2000) bu insanları bedenlen herhangi bir yetersizliği bulunmayan ve genel anlamda sağlıklı bir bünyeye sahip olan sağlıklı insanlar olarak tanımlar. Yalnızca bu gruba yönelik yapılacak tasarım şüphesiz piramidin üst basamaklarındaki kullanıcıları dışlamakta ve gündelik yaşam dışında bırakmaktadır. İlk iki sıranın üzerindeki kullanıcı çoğunluğu dikkate alınmayınca ortalama kullanıcı grubun tabanda büyük bir kitle olduğu düşünülebilir. Farkına varılmayan, piramidin üçüncü sırasından itibaren tasarımda ihmal edilen ve yaşam alanlarında ayrımcılığa uğrayan hatta dışlanan grubun büyüklüğüdür. Bu grup, çocuk, engelli ve yaşlılar gibi kullanıcılarla sınırlı kalmayıp tasarım yoluyla engellenen herkesi içine almaktadır.

Şekil 1. Evrensel Tasarım Piramidi.

İnsan, kendi yarattığı dünyada yaşamaya mahkûm oluyor ya da başkalarını mahkûm ediyorsa o dünyada yaşamdan belki bahsedilebilir ama yaşam kalitesinden bahsetmek mümkün değildir. Bir başka ifadeyle yaşam çevreleri, insanın gündelik yaşama katılımındaki engelleri kaldıracak, rahat ve kolay erişilebilirliği, bağımsız ve eşitlikçi kullanımı

² Harvey'in Kent Hakkı ile ilgili konuşmasına linkten ulaşılabilir. <https://www.youtube.com/watch?v=vjyLWMSZ2nY>

ile potansiyel kullanıcılarının gereksinimlerini karşılayacak tasarım yaklaşımlarına sahip değilse insanın yaşam kalitesini etkiliyor demektir. Doğaldır ki insan hayatında tam ve zihinsel, fiziksel ya da sosyal yeterlilik hali geçici bir durumdur. Her insan, yaşamı boyunca çeşitli dönemler (bebeklik, çocukluk, yaşlılık vb. gibi) veya çeşitli insanlık durumlarıyla (geçici ya da sürekli hastalık, yetersizlik, engellilik, gebelik, annelik vb. gibi) karşılaşabilir. Bu yüzden yardımcı araç-gereç ya da yardımcı teknolojilere gereksinim de duyabilir. Bu durum kimi zaman da insanın refakat etmek zorunda olduğu insanlar için geçerli olabilir. Mekânın erişilebilirliği ve kullanılabilirliğinden kaynaklanan bu kısıtlılık hali, insanın yaşam kalitesini geçici ya da sürekli etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu tartışmalar yaşam süreci içindeki dönemler veya insanlık durumlarının öznesi olan insan üzerinden değil insanın her dönem ve durumuna göre düzenlenebilecek yaşam alanları üzerinden yürütülmek zorundadır. Ancak bu şekilde insanlar, özellikle de yapılaşmış çevrede tasarım yoluyla engellenenler ya da dışlananlar, etkileşimde oldukları yapısal ve sosyal çevre erişilebilir olduğu sürece gündelik yaşama katılabilecek, gündelik yaşam alan ve sınırlarını erişilebilirlikle genişleteceklerdir. Böylece, yaşam kalitesinin geniş bir kullanıcı kesim için artırılması da mümkün olacaktır.

BİR HAK OLARAK ERİŞİLEBİLİRLİK

Planlama ve tasarımda insanın farkına varılması, insan odaklı ya da kullanıcı odaklı yaklaşımları sürdürülebilir bir kentsel yaşamın vazgeçilmezleri olarak XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tasarım alanı dışında farklı disiplinlerin gündemine de taşımıştır. Böylece, yeni dünya düzeni içinde mimarın ya da tasarımcının tek karar verici, kurtarıcı olarak geniş bir sorumluluk üstlendiği rol modelin yerini bütünleşik ve disiplinlerarası işbirliğine dayalı tasarım süreçlerinin işlevselleştirilmesine bıraktığı günümüzde insan odaklı tartışmalar daha da değer kazanmıştır (URL 1.). Tartışmalar, gündelik yaşama aktif katılımın bir aracı olmanın yanında bağımsız yaşamının ve yaşama tam olarak katılabilmenin temel koşulu olan erişilebilirliği uluslararası insan hakları yazınında gündemin vazgeçilmez temalarından biri haline getirmiştir. Sürdürülebilir ve yaşanabilir kentler için çağdaş ulaşım planlamasının temelini de oluşturan erişilebilirlik, böylece insan haklarının ayırimcılık kadar sorunlu ama ayırimcılığı da kapsayan alanlarından biri

olmuştur. Bu nedenle, son dönem insan hakları yazınında ve uluslararası örgütlerin çalışmalarında öncelikli bir yer edinmiştir (Çağlar, 2012). Bu yer, hakları kullanabilmenin bir aracı olmakla kalmayan erişilebilirliği, bağımsız yaşamının ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmenin de temel koşuluna dönüştürmüştür. Bu bağlamda *erişilebilirlik, her insanın bağımsız yaşayabilmesi ve yaşama katılabilmesi için bina iç mekânlarından kentsel dış mekânlara kadar uzanan yapılaşmış çevreye, ürün ve hizmetlere, bilgi ve iletişim olanaklarına yapılaşmış çevrenin tamamında zorluk çekmeden, mümkün olduğunca herkesle birlikte eşit şekilde erişebilmesini* ifade etmektedir. Bu yüzden, insanı özgür kılma, hayatı bağımsız yaşama ve ona katılabilmenin bir aracı olması ve insanın sahip olduğu diğer hakları kullanabilmesini sağlaması nedeniyle temel bir hak olarak nitelenmektedir (Tutal, 2016, Gül, 2008).

İnsan hakları yazınında erişilebilirliğin yer aldığı son yılların en önemli uluslararası dokümanı Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'dir. Erişilebilirlik, sözleşmenin 8 genel ilkesinden biri olarak düzenlenmiş, Engelli Hakları Komitesi tarafından da bağımsız yaşamının, topluma tam ve eşit katılımın koşulu olarak ayrı bir hükümle desteklenmiştir (URL 2). Erişilebilirliği temel alan genel ilke sözleşmeye taraf olan ülkelere; *"Taraf devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri 'dahil' olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri almayı"* öngörmektedir. Erişilebilirliğin sağlanacağı yapılaşmış çevre; *"binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri 'dahil' diğer kapalı ve açık tesisler"* olarak ifade edilirken *"elektronik hizmetler ve acil hizmetler de 'dahil' olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetlerin"* erişilebilirliğinin sağlanması da vurgu yapılmaktadır.

50 maddeden oluşan sözleşme *"bağımsız yaşayabilme ve topluma dâhil olma, kişisel hareketlilik ve seyahat özgürlüğü"* gibi maddelerle insanların gündelik yaşama katılımını da düzenlemiştir. Sözleşmeye göre taraf devletler, engellilerin diğer bireylerle toplum içinde eşit koşullar altında yaşama hakkına sahip

olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca engellilerin bu haktan eksiksiz yararlanabilmeleri ve topluma tam katılımlarını kolaylaştırmak için gerekli tedbirleri etkin bir şekilde almakla da sorumlu tutulmuştur. Kişisel hareketlilikle ilgili yapılan düzenlemede ise, taraf devletlerin engellilerin olanaklar çerçevesinde azami ölçüde bağımsız hareket edebilmesini sağlamak için etkin bir şekilde gerekli tüm tedbirleri alacağına vurgu yapılmıştır. Engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seyahat etmesini seyahat özgürlüğü başlığında ele alan sözleşme, taraf devletleri bu hakkı sağlamakla sorumlu tutmuştur. Sözleşme, bir yandan engellilere yeni haklar tanınması yerine engelli bireylerin mevcut hak ve özgürlüklerden yararlanır hale gelmelerini hedeflerken, diğer yandan taraf devletleri evrensel tasarımı teşvik etmek, makul uyarılma ve diğer özel önlemlerin en kısa sürede alınmasını sağlamak ve uygulamaları denetlemekle de yükümlü kılmiştir.

Bütün bu sorumluluklar sözleşmeyi ilk imzalayan ülkelerden biri olan ülkemiz için de geçerlidir. Erişilebilirliğe yönelik politikalara, eylem planlarına ve uygulamalara dayanak oluşturmaktadır. 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Kanunu'na temellenen ve bu çerçevede çıkarılan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği³ iç mevzuattaki dokümanlardan biridir. Yönetmelik, umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliği izleme ve denetimine odaklanmaktadır. Yönetmelik kapsamında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinde oluşturulan komisyonlar aracılığıyla erişilebilirliği mimar ya da diğer tasarımcılara, meslek odalarına, yerel yönetimlere ve süreçte rol alan diğer resmi kurum ve kuruluşlara rağmen izlemekte ve denetlemektedir. Bu durum aslında yukarıdaki kişi, kurum ve kuruluşların erişilebilirlikle ilgili sorumluluğunu yerine getirmeyeceği için üstlenilen bir görevdir. Buna karşın, kamusal kullanımı olan yapı ve alanların büyüklüğü dikkate alındığında, komisyonlar aracılığıyla yüzlerce sorunun bulunduğu kontrol listeleriyle yapılacak izleme ve denetimlerin mevcut yapı stoku için uygulanabilir olması gerçekçi değildir. Denetimlerde belirlenen eksiklikler ya da yetersizliklerin yeni yapılacak bina ya da açık alan projelerinde dikkate alınacak erişilebilirlik standartları üzerinden giderilmeye çalışılması bazı düzenlemeleri mümkün kılarsa da genellikle uygulamada birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu yüzden, mevcut binalar için

erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nde yer aldığı gibi makul uyarlamalara da izin verecek uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Yeni yapılar için de var olan mevzuatı işler hale getirmek, süreçte mesleki eğitimden başlayarak tasarım aşamasında, proje onayında ve iskan izinleri aşamasında müdahil olmak şüphesiz mevcut yapı stokuna dâhil olacak yapıları erişilebilir kılmayı kolaylaştıracaktır.

ENGELSİZ YAŞAM ALANLARI

Tasarım süreci ve uygulamaya yönelik yukarıda ortaya konmaya çalışılan olumsuz tabloya karşın gündelik yaşam alanlarının erişilebilirliğine odaklanan projeler ve iyi uygulamalar da yaşam alanlarımızda yerini almaya devam etmektedir. 5378 sayılı Engelliler Kanunu çerçevesinde yapı çevrenin erişilebilirliğini sağlamaya yönelik öngörülen 10 yıllık (7+3) süre 2015 yılında tamamlanmasına karşın geçen sürenin hedefleri gerçekleştirmekten çok bilinçlenme ve farkındalığın artırılması üzerinde etkili olduğu görülür. Benzer şekilde toplu taşıma araçlarının ve ulaşımın erişilebilirliğine yönelik günümüze değin 13 yıldır harcanan çabaların da karşılığını bulmadığı açıktır. Hâlbuki ulaşım hizmetleri gündelik yaşama katılımın tartışmasız en önemli bileşenleridir ve ulaşım türüne göre şehir içi, yerleşimler arası ya da şehirlerarası, bölgelerarası ya da uluslararası boyutları bulunan seyahatler her şeyden önce ulaşım hizmetlerinin erişilebilir kılınmasıyla gerçekleşmektedir. Aksi halde, erişilebilirliğin tartışıldığı bir ortamda tercihler seyahatin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine yapılacaktır. Seyahatin erişilebilirliğine yönelik Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan "Türkiye'de Yolcu Taşımacılığı Hizmetlerinin Erişilebilirliği Projesi" ulaşım hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik Türkiye'nin en kapsamlı projesidir. Seyahatin erişilebilirliğini önceliklendiren proje, bu kapsamda ulaşım yapı ve araçları ile ulaşım hizmetlerinin kapsayıcı olmasına odaklanmaktadır. Böylece, yaşlıların, engellilerin ve yayalar da dâhil olmak üzere yolcu taşıma hizmetlerinden faydalanan diğer hareket kısıtlılığı olan insanların hareket kabiliyetinin artırılması hedeflenmektedir. Proje, özellikle ulaşım engellenenlerin entegre ulaşımın da dahil olduğu bütün ulaşım modlarına erişimlerini artırabilmek için kapsamlı bir stratejik yaklaşım ve eylem planı da öngörmektedir. Türkiye'de Yolcu Taşımacılığı Hizmetlerinin Erişilebilirliği

3 <https://eyh.aile.gov.tr/erisilebilirlik-izleme-ve-denetleme-yonetmeliği>

Projesi, seyahatin erişilebilirliği konusunda tüm yasal düzenlemelere rağmen yetersiz kalan uygulamaların da etkinliğini artıracak, yarattığı farkındalık ile erişilebilir seyahate önemli bir ivme kazandıracaktır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının yürüttüğü proje kadar kapsamlı olmasa da birçok kurum ve kuruluş tarafından yürütülen ve yaşam alanlarını engellerden arındıracak birçok proje bulunmaktadır. Her biri yaşama değer katacak özgün önerilerle gündelik yaşamı engelsiz olarak biçimlendirmeye odaklanmaktadır. Engelsiz yaşam alanlarına yönelik iyi uygulama örnekleri de genellikle özgün çözümlerin sunulması ya da üretilmesi üzerinden ya da standart olanın iyi uygulanması yoluyla yapılaşmış çevreye dâhil olmaktadır. Yarışmalar veya ödül programları⁴ da kapsama bağlı olarak kimi zaman örnek olma adına yapılanın sunulması ya da uygulanması amacıyla üretilen özgün projelerin hayata geçirilmesiyle yaşam alanlarına katılmaktadır. Nasıl katılırsa katılsın, tasarım sürecinde uymak zorunda kalınan standart çözümler yerine meslek eğitimi, etiği ve mesleki deneyimden beslenen kapsayıcı yaklaşımlar tasarımın başarısını etkilemektedir. Aksi halde genellikle yalnızca rampa, asansör, tuvalet, otopark ve son yıllarda bu dörtlüye katılan hissedilebilir yürüme yüzeyleriyle sınırlı kalacaktır.

Ülkemizde *yaşam alanlarının erişilebilirliği* temelli ödül programı olarak nitelendirilebilecek bazı programlar ya da yarışmalar olsa da ilk uygulama 2006 yılına tarihlenir. Eskişehir'in en erişilebilir kent olarak seçildiği uygulama dönemin Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından sürdürülmez ve o yıl ile sınırı kalır. Benzer şekilde, yaşam alanlarının erişilebilirliğine yönelik Avrupa Birliği ülkeleri arasında 2011 yılında başlayan Erişilebilir Kent Ödülleri Yarışması ise, gelişerek devam etmektedir (URL3). Nüfusu elli binin üzerindeki yerleşimlerin başvuru yapabileceği ödül programında, başvurular başvuran aday ülke kentleri norm ve standartların sağlanması üzerinden değil yaşam alanlarına katılım, yaygın etki, nitelik ve sürdürülebilirlik gibi planlamanın/tasarımın özgünlüğünü, yer ve mekânı önceliklendiren ölçütler üzerinden değerlendirilmektedir. Aday kentlerin;

- Temel haklara erişim,
- Yaş, hareketlilik veya yeteneği ne olursa olsun barındırdığı nüfusun yaşam kalitesini iyileştir-

mek ve herkesin yaşam alanlarında sunulan tüm zenginlik ve hazlara eşit erişimi

konusunda istekliliği, yeteneği ve çabaları değerlendirilmektedir. Bugüne kadar verilen ödülleri alan Avila, Salzburg, Berlin, Göteborg, Boras, Milan, Chester ve Lyon gibi kentler incelendiğinde norm ve standartlara rağmen birbirinden tamamen farklı, özgün çözümleri barındıran ve bir yerleşimden duyulacak hazın yaşam kalitesine yansıtıldığı uygulamalar görülür. Erişilebilir Kent Ödülleri 2019, diğerlerinden farklı olarak ikinci bir ödül kategorisi olan kültürel miras kategorisi ile çeşitlenecektir. Avrupa Kültürel Miras Yılı'nı kutlamak amacıyla kültürel miras alanlarını daha erişilebilir kılan uygulamaların değerlendirileceği yeni kategorinin başarılı örnek uygulamalarla birçok ülkeye rehberlik yapacağı açıktır. Benzer bir durumun ülkemizdeki uygulamalar açısından değerlendirilmesi mevzuattan uygulamaya, tasarımdan malzeme seçimine ciddi bir altyapı gerektirmektedir. Yaşam alanlarımızdaki kültürel miras alanlarının erişilebilirliğine yönelik uygulamalar, yapılacak herhangi bir müdahale sınırlarının ayrıntılı bir şekilde tanımlandığı ve koruma-kullanma dengesinin birincil lehine olduğu bir ortamda neredeyse olanaksızdır. Öyle ki Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği kapsamında bile tarihi çevrede ve tarihi yapılarda izleme ve denetleme yapılma olanağı yoktur. Yönetmeliğin EK 1 Yapılar için Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formu içinde Yapının Özelilikleri başlığı altında A12 "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğe göre yapı tescilli midir?" sorusu yer almaktadır. Eğer yapı tescilli ise, yapının erişilebilirliğiyle ilgili bir işlem yapılmamaktadır. Hâlbuki sorun bir yapının tescilli olması durumunda bile erişilebilirliğinin nasıl sağlanacağıdır. Bu yüzden mevzuattan tasarıma çok geniş bir perspektifte değer yaratacak ya da değer katacak müdahalelere gereksinim duyulmaktadır. Bu yapılmadığı sürece gündelik yaşam alanları olarak tarihi çevrede ya da tarihi yapılarda erişilebilirliği, ziyaret edilebilirliği ya da kullanılabilirliği sağlayan düzeyli uygulamalar her zaman sınırlı kalacaktır. İlginç olan, genel yapı stoku için standart olması gereken bu uygulamaların yapılmaması ya da çok sınırlı kalması, tasarıma dâhil edilmesi ve uygulanması için yaptırımlar, hatta para cezaları uygulanmasıdır. Tasarım ölçütleri ve meslek etiği açısından tasarımcılar tarafından sorgulanması gereken

4 Konuyla ilgili olarak bakınız, Aslı Sungur Ergenoğlu, 2015, Kapsayıcı Yapılar Tasarlarken: Ulusal İyi Örnekler, Mimar.İst, 2015/2.

bu durum, iyimser bir bakış açısıyla gündelik yaşam alanlarına dönüşen tarihi çevrenin/yapıların erişilebilir olmayışını haklı bile çıkarabilir⁵.

Gündelik yaşam alanları konut gibi özel alanlardan kamusal kullanımı olan ulaşım, sağlık, eğitim, sosyokültürel, ticaret, spor ve dini yapılara hatta kamusal açık alanlara kadar çeşitlilik göstermektedir. Her birinin kullanılabilirliği şüphesiz erişilebilir olmalarına bağlıdır. Yaşam alanlarının erişilebilirliği, 2013 yılından beri Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği kapsamında belirlenmeye çalışılsa da Erişilebilirlik Belgesi alan ve erişilebilir olmadığı için idari para cezası uygulanan yapı ve araç sayısı mevcut yapı stoku ve araç sayısında erişilemez olanlar dikkate alındığında çok sınırlıdır. Önceliklendirmek her zaman doğru bir yaklaşım olmasa da sağlık ve eğitim gibi kişilerin bizzat bulunması gereken işlevleri barındıran yapıların tamamında erişilebilirliğin sağlanması kaçınılmazdır. Yaşam alanlarında bütün yapılaşmış çevrenin aynı anda erişilebilir olması sağlanamayacağına göre diğer işlevleri de ertelemekten makul bir düzenlemeye de gereksinim duyulmaktadır.

Ülkemizde standartları sağlama konusunda erişilebilirlikleriyle ön plana çıkan engelsiz yaşam alanlarından biri alışveriş merkezidir (AVM). Kullanıcı çeşitliliğinin kaçınılmaz olarak erişilebilirliği zorunlu kıldığı düşünülebilir. Ticari faaliyetlerin önceliklendirildiği bu merkezler farklı işlevler ile sosyal etkinlik alanlarını bütünleştirerek kapalı ve açık alanlarıyla bir bütün olarak yeni kamusal yaşam alanlarının zeminini oluşturmaya başlamıştır. Son yıllarda eğlenceyi de bünyesine dâhil ederek kendini yeniden tanımlamış, kullanıcıları açısından boş zaman değerlendirilebilecek yeni bir sosyal yaşam alanına dönüşmüştür. Bu dönüşüm özellikle kent merkezlerinde zaman geçirme olanakları ile yarışan, yoğunlaştırılmış ve tek tipleştirilmiş bir ortam haline gelmiştir (Özaydın ve Özgür, 2009). Şüphesiz bu durumun oluşmasında, tüm dünyada gün geçtikçe artan kentsel nüfus için alışverişin önemli bir etkinlik halini alması ve alışveriş dışı aktivitelere ayrılan alanların artmasının büyük payı vardır. Alışveriş merkezlerinin yeni toplanma yerleri, çağdaş tüketiciğin yeni ikonları ve kentin yeni katedralleri olarak görülmesinin arkasındaki gerçek de budur (Yırtıcı, 2005 ve Argan, 2007).

Alışveriş merkezlerinin kullanıcıları yalnızca tüketim odaklı ticari mekânları kullananlar değil tüketim dışı çeşitlenen işlevleri ticaretle birlikte ya da bağımsız olarak kullananlarla birlikte oldukça artmıştır. Dolayısıyla, alışveriş merkezlerinde sadece ticari faaliyetin değil, bunların yanı sıra sinemadan yeme-içmeye, eğitim, sergi ve konser gibi faaliyetlerden tematik parklara değin farklı işlevlerle çeşitlenen olanakların da tüketilmesi sağlanmıştır. Böylece tüketim eylemi ile tüketim dışı işlevlerin birbirine karışması sonucu modern kapitalist toplumda tüketimin kendisi bir boş vakit geçirme faaliyeti olarak algılanır hale gelmiştir (Üstün ve Tural, 2009).

Bünyesinde barındırdığı işlev çeşitliliği ve oluşturduğu kendi bağlamı ile bir gösteri mekânına dönüşen alışveriş merkezlerinin erişilebilir olması doğal karşılanmalıdır. Erişilebilirlik ve kullanılabilirlik, tasarım yoluyla engellenen ya da dışlananların tersine kapsayıcı tasarımlarla sağlanmaktadır. Ortalama kullanıcı grubun tasarımıda çok da önemi yoktur. Tersine kullanıcıların alışveriş arabasıyla, bebek arabasıyla, tekerlekli sandalyeyle ya da refakat ettiği çocuğu ya da diğer aile fertleri ile alışveriş merkezinin her tarafına erişebilmesi ve bu mekânları kullanabilmesi daha önemlidir. Bu yüzden kapsayıcı olma ya da engelsiz olma bir alışveriş merkezi için vazgeçilemeyen özelliklerden biridir.

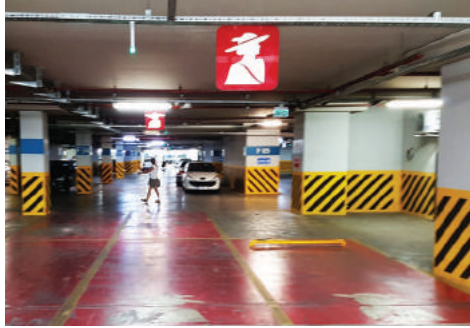
Kentsel mekândan alışveriş merkezine kadar olan erişilebilirlik ve alışveriş merkezinin kendi erişilebilirliği genellikle kesintiye uğramadan sağlanmaktadır. Özellikle kapalı otoparklarda otomasyon sistemleri ve yönlendirmeler renk, şekil, ışık vb. elemanlar aracılığıyla herkes için algılanabilir şekilde düzenlenmektedir. Otoparklarda engelli park alanları ya da daha da özelleşen aile otoparkları veya yalnızca kadın sürücüler için park alanları yönetmelik ve standartlar çerçevesinde girişlere mümkün olan en yakın noktada konumlanmaktadır. Yönetmelik gereği belirli sayıda tahsis edilen engelli park yerlerinin yalnızca hareket kısıtlılığı bulunanlar için tahsis edilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Aksi halde hareket kısıtlılığı bulunmayan bir engellinin bile bu park alanını kullanması hareket etmede güçlük çeken bir başka engellinin otoparkta zorluklarla karşılaşmasına neden olacaktır. Engelli park yerinin bu avantajlı durumunu fırsata çeviren diğer kullanıcılar da kendilerince makul sebeplerle

5 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için aşağıdaki makaleleri inceleyebilirsiniz. Tural, O., 2018. Universal Access in Historic Environment and Accessibility of the Hacı Hasan Mosque in Eskişehir, Iconarp International Journal of Architecture and Planning, Vol. 6, N. 1 Güler Akın, G., ve Tural, O. 2017, "Tarihi Yapılarda Erişilebilirlik ve Kullanılabilirlik", 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Trabzon

park yerlerini işgal etmesi ise, henüz engelsiz yaşama ve engelsiz yaşam alanlarına yönelik farkındalığın ve bilinçlenmenin tam olarak sağlanamadığının göstergesidir. (Şekil 2-3-4).

Şekil 2-3. Engelli park yerlerinin engellilere ait olduğunu hatırlatan uyarı yazıları.

Şekil 4. Alışveriş merkezinde kadınlara tahsis edilmiş otopark alanı.

Park yerlerinin işgalindeki artış ve engelli park yeri işgaline karşı herhangi bir yaptırımın olmaması nedeniyle Emniyet Genel Müdürlüğü 2017 yılında AVM'lerde engellilere ayrılmış otoparkları işgal eden araçlara gereken cezai işlemlerin uygulanması talimatını vermiştir (Şekil 5).

Şekil 5. AVM'lerdeki engellilerin otoparkını işgale "sıkı denetim" geliyor haberi, Milliyet Gazetesi 2017.

Alışveriş merkezlerine akülü bir tekerlekli araçla ulaşılması durumunda aracın aküsünün tükenme ihtimaline karşı ve alışveriş merkezinde bulunma süresinin uzatılması amacıyla akülü tekerlekli sandalye şarj alanları hizmete sunulmaktadır (Şekil 6-7). Bu alanlarda şarj dolumu sırasında kitap, gazete okuyabilecekleri ya da televizyon izleyebilecekleri sosyal hizmet noktaları da yer almaktadır.

Şekil 6-7. Alışveriş merkezlerinde hizmete sunulan akülü tekerlekli sandalye şarj alanları.

Bina giriş kapıları genellikle birçok kişinin aynı anda girip çıkmasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Harekete duyarlı kapılar ya da döner kapıların yanında alternatif giriş kapıları bulunmaktadır. İç mekâna geçişle birlikte bir eşik olarak nitelenecek güvenlik noktalarında geçiş için yeterli boyut, yer ve alan açısından genellikle sorun yaşanmaktadır. Danışma ya da iletişim noktaları yaygın bir şekilde kullanıcı çeşitliliği dikkate alınarak düzenlenmektedir. Özel çözümler ayrı tutulursa danışma bankosuna kadar ulaşan hissedilebilir yürüme yüzeyleri ve hissedilebilir kat planları ve sesli sistemlerin yanı sıra iletme engelliler için indüksiyon döngü sistemi ve işaret dili ile yardımcı teknolojiler, tekerlekli sandalye, çocuk arabası vb. araç ve gereç desteği de sağlanmaktadır (Şekil 8-9-10).

Mekânsal düzenlemeler uygun olmadığı için birçok kamusal kullanımı olan yapıda göremeyeceğimiz mekânın kullanıcısı olarak çocukları, çocuklu anneleri, hamileleri, yaşlıları, geçici ya da sürekli hareket kısıtlılığı bulunanları, hatta erişilebilir olduğu için mekânda rahatlıkla hareket edebilen tekerlekli sandalyelileri alışveriş merkezlerinde sıkça görmek olasıdır. Bazen alışveriş merkezlerinin belirli bir alanını kapsayacak ya da bazı katlarında yer alacak kadar yeteri sayıda bebek/çocuk mağazaları vb. görmek mümkündür. Bir başka ifadeyle,

Şekil 8-9-10. Erişilebilir başvuru noktaları.

bazı mekânlar özellikle evrensel tasarım piramitinin ilk iki sırasının dışındakiler için ayrılmıştır. Bununla birlikte çocuk bezi değiştirme ve emzirme odaları, erişilebilir tuvaletler, mescit gibi servis hacimleri mekânda engelli duruma düşenlerle birlikte gereksinim duyanlara hizmet verecek şekilde tasarlanmıştır. Aslında yalnızca onlar için düzenlenmişlerdir. Bunlar arasında, son yıllarda alışveriş merkezleri tasarımında dikkate alınan çocuk tuvaletleri ya da aile tuvaletleri yıllarca anne ile gözetimindeki erkek çocuk ya da baba ile gözetimindeki kız çocukların hangi tuvaleti kullanabileceğine yönelik çelişkiyi ortadan kaldırmıştır (Şekil 11-12).

Şekil 11. Aile tuvaleti

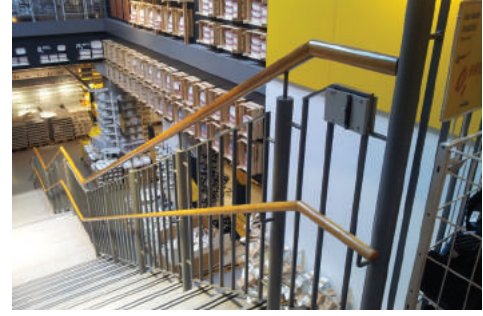

Şekil 12. Çocuk tuvaleti

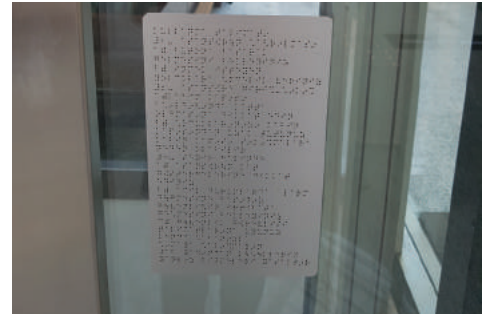

Yatay erişim alışveriş merkezlerinde genellikle engelsiz sağlanmaktadır. Bu durum, ister alışveriş arabasıyla, ister tekerlekli sandalyeyle ya da çocuk arabasıyla olsun alışveriş merkezinin kullanıcıya açık bütün mekânlarına erişimi sağlamaktadır. Ticari bir kaygının karşılanması yanında kullanıcıların ayırmıcılığa uğramadan bütün mekânlara erişimini de kolaylaştırmaktadır. Düşey erişimde yürüyen bantlar, yürüyen merdivenler, merdivenler, rampalar ya da asansörlerin birkaçı ya da hepsi bir arada kullanılabilir. Merdiven küpeşelerinin farklı boydaki insanların kullanımı için standartlara uygun şekilde farklı düzeylerde düzenlenmesi, küpeşeler üzerindeki Braille bilgi notları ya da yönlendi-

riciler ile asansörlerdeki sesli ve Braille sistemler özellikle görme engellilerin bağımsız hareket etmesini mümkün kılmaktadır (Şekil 13-14).

Şekil 13. Erişilebilir merdiven.

Şekil 14. Asansör kullanımına yönelik bilgilendirme yazıları

Bununla birlikte alışveriş merkezlerindeki bazı kullanımlar standartlar ya da ergonomik düzenlemeler aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Tasarım teknik açıdan neredeyse bütünüyle bu standartlarla şekillenmektedir. Buna karşın tasarımda standartlarda yeri olmayan ya da standardı olmayan tasarım konuları da bulunabilir. Her durumda tasarımcının tasarımı evrensel kılacak çözümler üretmesi beklenmektedir. (Şekil 15-16-17-18).

Şekil 15. Acil durumlar için tahliye planı ve acil müdahale çağrı butonu.

Şekil 16. Erişilebilir telefon

Şekil 17-18. Erişilebilir prova odası.

Bugün alışveriş merkezleri tasarımı engelsiz kılan birçok özelliği sağladıkları çerçevede kendi web sayfalarında açıkça deklere etmektedir. Bu bilgilendirme ya da pazarlama stratejisi aslında kullanıcı tarafından arzu edilen ve zaten olması gerekenden başka bir şey değildir (Şekil 19-20).

Sonuç olarak, "Daha Fazlası için Tasarım" kavramlarının tartışıldığı günümüzde tasarımı insanlık durumları üzerinden değil mekân üzerinden ve mekânın işlevine göre özelleşen değerler üzerinden tartışmak konuttan alışveriş merkezine bütün yapılaşmış çevrenin erişilebilirliğinin geliştirilmesine katkı koyacaktır. Bu yüzden çağımız tasarım düşüncesi, tasarımın insanlarla birlikte, insanlara ait, insanlar tarafından ve insanlar için olduğu fikrini geleceğin tasarım yaklaşımı olarak benimsemektedir.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, Ertan, K., (2008). Kent Hakkı Üzerine Düşüncelere, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 41, Sayfa: 125-141

Akay, H. (2015). Yerel Yönetimler için İnsan Hakları Temelli Yaklaşım: Kavramsal Çerçeve ve En İyi Uygulama Örnekleri, İstanbul: Türkiye Avrupa Vakfı Yayınları

Argan, M. (2007). Eğlence Pazarlaması, Ankara: Detay Yayıncılık

Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri, AÜHFD, Cilt: 61 Sayı: 2, S: 541-598 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1679/17894.pdf>

Ergenoğlu, A., (2013). Mimarlıkta Kapsayıcılık: Herkes için Tasarım, İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi <http://www.ek.yildiz.edu.tr/images/yayinlar/ktp.pdf>

Harvey, D., (2008). The Right to the City, New Left Review 53 Sept-Oct, Pg. 23-40 <https://newleftreview.org/11/53/david-harvey-the-right-to-the-city> (Erişim Temmuz 2018)

Genel Hizmetlerimiz	Aileler için	Engelli Hizmetleri	Hayvan Dostlarımız
Pet Pansiyon	ATM	Vale Hizmeti	
Mescit	Gazmatik (Yeni)	Sumatik (Yeni)	
Emanet Dolapları	Danışma	Görme Engelli Hizmetleri	
Kayıp Eşya	Fiziksel Engelli Hizmetleri	Engelli WC	
İşitme Engelli Hizmetleri	Bebek Odası	Sağlık Odası	
Teras Alanları	Yönlendirme Ekranları	Taksi	
Aile WC	Ankesörlü Telefon	Wireless	
	Pttmatik		

Şekil 19-20. Alışveriş merkezlerinin web sayfalarında engelliler için sağlanan hizmetler

Harvey, D., (2013). Asi Şehirler – Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru, İstanbul: Metis Yayınları

Goldsmith, S., (2000). Universal Design, A Manual of Practical Guidance for Architects, Oxford: Architectural Press

Gül, İ., (2008). Bir Hak Mücadelesi Alanı Olarak Engellilik ve Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, ÖZ-VERİ, Cilt: 5, Sayı: 2, Ankara)

Öner, R. V., ve Osmanoğulları F, 2017. Kentli Haklarına Karşı Şehir Hakkı: Farklılıklar, Benzerlikler ve Eğilimler. <http://emekarastirma.org/uploads/dergi/2911.pdf> Erişim: Ağustos 2018

Özaydın, G., Özgür, E.F., (2009). Büyük Kentsel Projeler Olarak Alışveriş Merkezlerinin İstanbul Örneğinde Değerlendirilmesi, Mimarlık Dergisi, Sayı: 347 <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2074>

Tutal, O. (2016). Erişebilirlik, 3. Yapı Kongresi Bildiriler Kitabı, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, S: 259-268, Ankara.

URL 1. <http://www.arkitera.com/etkinlik/2634/mimarlik-mesleginin-gelecegi> (Erişim Tarihi: Temmuz 2018)

URL 2. <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf> (Erişim Tarihi: Temmuz 2018)

URL3. https://ec.europa.eu/info/access-city-awards_en (Erişim Tarihi: Temmuz 2018)

Üstün, B., ve Tural, O., (2009). Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekânlarına Etkisinin Eskişehir Örneğinde İrdelenmesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, Sayfa: 259-282

Yırtıcı, H. (2005). Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

GÖRSEL KAYNAKÇA

Şekil 1. Goldsmith, S., (2000). Universal Design, A Manual of Practical Guidance for Architects, Oxford: Architectural Press

Şekil 5. 27.04.2018 tarihli Milliyet Gazetesinden alınmıştır.

Şekil 19. <http://www.armonipark.com/>

Şekil 20. <http://www.taurusavm.com.tr/>

Şekil 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,17, 18 Osman Tural arşivine aittir.

“

engellerin kaldırılması, çeşitli **oyun türlerini** ve *sosyal etkileşimi sağlayan unsurların* tanıtılması ile başlamalıdır...

çocukları önemseyen ve gelişimini destekleyen çevrelerin oluşumu
ile tüm çocuklarımıza kentlerinde yaşama şansı yaratırız”

ENGELSİZ BİR KENTTE ÇOCUK OLMAK/ OLAMAMAK

H i k m e t S i v r i G ö k m e n *

*Oyun oynamak, araştırma yapmanın
en iyi şeklidir.*

Albert Einstein

G ünümüz kentlerinde çocuk olmak zor. Artık şehirler kentlisi ile dost değil. Yoğun tempolu kentler, kendi çocukları ile dost olabilir mi? Çocuklar en temel hakları olan oyuna, kentsel açık alanlarda ulaşma konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Kentlerde çocukların oyununa izin veren boş alanların sayısı gittikçe azalmış ve sokaklar da yoğun trafik nedeniyle oyun amacı ile kullanılmaz hale gelmiştir. Trafik ve yabancı kişilerden gelebilecek tehlikeler konusunda ebeveynlerin artan endişeleri de çocukların kentsel açık alanları kullanmalarını olumsuz etkilemektedir. Oyun alanlarının yetersizliği tüm çocuklar için engel oluşturmaktadır. Günümüzde çocukların birçoğu oyun oynama konusunda çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Özellikle ülkemizde çocuklara yönelik mekânların yetersizliği en önemli engellerden biridir. Kentlerimiz çocuk-

lara yönelik olarak tasarlanmamakta, çocuklar yerel ve ulusal politikalarda en az dikkate alınan kullanıcı grubunu oluşturmaktadırlar. Sağlıklı bir çocuğun bile dikkate alınmadığı bu ortamda engelli çocuklar iyice göz ardı edilmektedirler. Oysa Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde hiçbir ayırım yapılmadan çocukların hakları tanımlanmaktadır. Çocuğun oyun hakkı üzerine odaklanan bu çalışmada, oyunun çocuk yaşamındaki önemine değinilmekte ve ülkemizde engelli çocuklara yönelik yapılmış çalışmalar değerlendirilmekte ve çözüm olarak tüm çocukları içeren tüm yeteneklere yönelik oyun alanlarının önemine değinilmektedir.

ÇOCUK VE OYUN

Endüstrileşme, tüketim, nüfus artışı, yoksulluk, çevresel bozulma, suç ve savaş; bir başka deyişle dünya çapında kentleşmenin etkisi, çocukların tam olarak ve serbestçe kentsel yaşama katılma şanslarını gittikçe azaltmaktadır. Günümüzde çocuklar kentlerde kendi gelişimleri adına olumsuz birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Aile parçalanması, yoksulluk, vandalizm, yerel kaynaklara kısıtlı erişim gibi, tüm bu bileşenler çocuklar ve gençler için birçok kenti olumsuz ve tehdit eden yerler olarak göstermektedir. Özellikle kentlerin yoğun konut bölgelerinde kendiliğinden, düzensiz olarak gelişen oyun, geçmişte kalmış bir olgu olmaya başlamıştır. Çocuğun dünyası, programlanmamış, serbest ve etkileşime açık bir zaman-mekân deneyimi yaşamasını istemektedir. Bu deneyimin yaşanması günümüz kent koşullarında çok zor, çekirdek aile hayatında ise neredeyse mümkün değil. Bu durumda, çocuklar kent hayatında kendilerinin talep ettiği bir hayatı değil, ebeveynlerin, yetişkinlerin ve koşulların onlara dayattığı bir ortamda yaşamaya zorlanıyorlar. Yani engeller çok...

Kentin sunduğu olanaklardan toplumun farklı kesimleri aynı şekilde yararlanamamakta, hızlı kentleşme eşitsizliğin derinleşmesine yol açmaktadır. Çekirdek aile olarak tanımlanan kent ailesinde, çocuğa verilen değer çok fazla olmasına ve çocukların kentte yaşayan nüfus içerisinde büyük bir çoğunluğu temsil etmelerine rağmen, kentsel düzenlemeler yapılrken varlığı en az göz önüne alınan gruplardan biridir. Churchman (2003) bunun nedenlerini, çocukluk geçici bir dönem, oy kullanma hakkı olmayan çocukların siyasi anlamda bir güce

*Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir. hikmet.gokmen@gmail.com

sahip olmaması ve bu nedenle beklentilerini kamusal alanda dile getirememesi şeklinde açıklamaktadır.

Çocukluk döneminde oyun; çocuğun kendisini ve çevresini anlamasını kolaylaştıracak etkinliktir. Çocuk ile oyun kavramı birbirini bütünleyen iki unsurdur. Çocukların hayatlarının önemli bir parçası olan oyun, çocukluğun doğası ve kültürünün de bir parçası olarak tarif edilmektedir. Farklı akademik disiplinlerde, oyunun ne olduğu, hem çocuklar hem de toplum için ne anlama geldiği konusunda birçok çalışmanın varlığı söz konusudur. Woolley (2013) oyunu tek bir söylemle açıklanamayan karmaşık ve çok katmanlı bir fenomen olarak tartışan Lester ve Russel (2008)'in, oyunun egemen söyleminin "öğrenme ve gelişim için bir mekanizma" olduğunu kabul ettiklerine değinmektedir. Oyunun bu fonksiyonlarını başarı ile yerine getirmesi hem bedensel hem de ruhsal açıdan sağlıklı, başkaları ile uyumlu olan bireylerin topluma kazandırılması bakımından önemlidir.

Wood ve Martin (2010) oyunun çocuk gelişimine olan katkılarını şöyle açıklamışlardır:

- Fiziksel aktiviteyi destekler: Çocuklar arasında aktif oyunun teşvik edilmesi, çocukluk çağı obezitesinin azalmasına, duygusal olarak iyi hissetmeye, olumlu ruh halinin, esnekliğin artmasına ve öğrenme sürecinin geliştirilmesine yardımcı olabilir.
- Sosyal etkileşimi teşvik eder: Oyun sosyal becerileri geliştirmek için önemli bir arabulucudur. Oyun yoluyla, çocuklar paylaşma, müzakere etme, liderlik ve empati gibi becerileri öğrenirler. Bu sosyal beceriler onların özgüvenlerini geliştirir ve zorbalık olasılığını azaltır. Oyun, dili anlama ve üretme gelişiminde de önemlidir. Bir çocuğun ilk yıllarında, sembolik oyun (gerçek hayattaki sosyal senaryoları yansıtan oyun) dil edinimi ile pozitif ilişkilidir. Oyun ortamları sadece çocuklar için sosyal fırsatlar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda aileler ve topluluk üyeleri arasındaki sosyal uyumu da geliştirir.
- Yaratıcılık ve problem çözme destekler: Nitelikli oyun deneyimleri, çocukların bilişsel gelişimlerine katkıda bulunur. Problem çözme, yaratıcılığı ve girişimi teşvik eden oyun, çocuğun konsantre olma yeteneğini artırır; bunlar yaşamın daha sonrası için önemli becerilerdir. Oyun, küçük çocuklarda duyuşsal uyarımı geliştirir; ergenlerde yaratıcı oyun,

baş etme becerileri ile ilişkilidir ve oyunun problemlere karşı esnekliği geliştirmeye yardımcı olduğunu gösterir.

- Doğa ile etkileşime teşvik eder. Doğal oyun alanları, çocuklara, büyük motor becerilerini (örneğin tırmanma) geliştirmek için tipik oyun alanlarından daha fazla fırsat sunma avantajına sahiptir. Doğayla temas, çocukların bilişsel işlevleri, artan yaratıcılık, yetişkinlerle daha iyi etkileşim, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu semptomları ve azaltılmış saldırganlık oranları gibi bir dizi sağlık yararları ile ilişkilendirilmiştir.

Çocuk oyunu, çocuklar tarafından başlatılan, kontrol edilen ve yapılandırılan herhangi bir davranış, etkinlik veya süreçtir; ne zaman ve nerede fırsat ortaya çıkarsa gerçekleşir (Şekil 1-5). Oyun, özerklik, fiziksel, zihinsel ya da duygusal faaliyetlerin kullanımını içerir ve gruplar halinde ya da tek başına sonsuz formlar alma potansiyeline sahiptir. Bu formlar çocukluk boyunca değişir ve uyarlanır. Oyunun temel özellikleri eğlenceli, belirsizlik, meydan okuma ve esnekliktir (Casey and Harbottle 2018). Oyun, çocuğun, fiziksel, sosyal, bilişsel, duygusal ve ruhsal gelişimin temel bir bileşeni ve hayati bir boyutudur. Çocuklar çevreleri ile etkileşim yolu ile gelişirler. Bu etkileşim çoğunlukla oyun davranışlarında yer alır. Kent çocuklarının oyun etkinlikleri, sıkı denetim altındadır. Oyun çocukların risk yönetimi becerilerinin gelişmesi için de gereklidir. Oyunun bu fonksiyonlarını başarı ile yerine getirmesi hem bedensel hem de ruhsal açıdan sağlıklı, başkaları ile uyumlu olan bireylerin topluma kazandırılması bakımından önemlidir. Fiziksel ortam, bu gelişimi güçlendirir veya engeller. Oyun oynamak, çocukların etraflarındaki dünya ile ilgili temel bilgileri edinmelerinin bir yoludur. Bu bilgiler daha sonra öğrenecekleri dil, matematik, fen, sosyal bilgiler ve sanat ile ilgili alanlarda çocuğa katkı sağlar. Bu katkı engellenebilir mi?

Şekil 1. Oyun oynayan çocuklar, Lyon-Fransa

Çocuklar, farklı yaş gruplarında, farklı pedagojik yaklaşımlarla ele alınması gereken özellikli bireyler... Dünyanın geleceğinin temeli olan çocuklar, tüm kültürlerde ve tarih boyunca tüm zamanlarda oyun oynamışlardır, oynamaktadırlar ve oynayacaklardır. Oyun bilgiye dayalı olmayan isteğe bağlı, eğlenceli ve süreç odaklı bir serbest aktivitedir. Oyunun belli bir amacı vardır: Çocuğa yardım etmek. Her çocuğun en doğal hakkı ve eğitim sürecinin en önemli temeli olan oyun sayesinde çocuk birçok deneyim ve beceri kazanır. Çocukların yaşamındaki hiçbir etkinlik oyun kadar zenginlik ve deneyim sağlamaz. Engellemeye hakkımız var mı? Ayrım yapılmaksızın tüm çocukların yaş, kültür, sosyal yapı, ekonomik koşullar hatta fiziksel ve zihinsel yetileri ne olursa oyna gereksinimi vardır. Engellenemez.

ENGELLİ ÇOCUK VE OYUN

Oyunun tüm yönleri engelli çocuklar için de önemlidir, oyunun onlara kazandırdıkları gözardı edilemez. Oyunun engelli çocuğa kazandırdıklarını Çiftçi ve Ayhan (2017) şu şekilde açıklamaktadırlar:

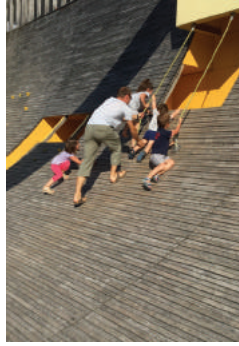
- Dikkatinin ve farkındalığının artmasına katkı sağlar.
- El-göz koordinasyonunun gelişimine katkıda bulunur.
- Birikmiş enerjisini kabul gören bir şekilde atmasını sağlar.
- Kavramları daha kolay öğrenmesini sağlar.
- Çocuğun kendine olan güven duygusu gelişir.
- Problem çözmeyi daha kolay öğrenir.
- İlgi ve yetenekleri daha objektif değerlendirilir.
- Oyun hamuru, kil gibi malzemeler kullanılarak yapılan oyunlar çocukların el kaslarının gelişmesine yardımcı olur.
- Kurallara uymayı öğrenir.
- Oyun ve oyuncak sayesinde sorumluluk almamayı öğrenir.
- Dil gelişimine katkıda bulunur.
- Daha kolay iletişim kurar, paylaşmayı öğrenir.
- Çocuğun daha az problemlili davranışlar sergilemesini sağlar.

Şekil 2. Kent içinde Düzenlenmiş Oyun Alanı, Lyon-Fransa

Şekil 3. Kent içinde Düzenlenmiş Oyun Alanı, Lyon-Fransa

Şekil 4. Rampart Wave Oyun Alanı, Parc Blandan, Lyon, Fransa

Şekil 5. Kent parkında oynayan çocuklar Londra-İngiltere

- Öğrendiklerini pekiştirmesini sağlar.
- Çocuklar oyun yolu ile yansıtamadığı duyguları yansıtarak içsel durumları hakkında bilgi verirler.
- Eğitim yeni başlayan engelli çocuğun kaygıları oyun yolu ile giderilebilir.

Engelli çocuklar daha fazla sosyal izolasyon riski altındadır. Çalışmalar engelli çocukların engelli olmayan akranlarından anlamlı derecede daha fazla oyun dışı bırakıldığını; bu çocukların, engelli olmayan akranlarına göre daha az çeşitlilikte aktivite ve daha az sosyal paylaşım yaşadığını, televizyon seyretmek ve bilgisayar kullanmak gibi izole etkinliklere daha fazla zaman ayırdığını bulmuştur (Aitchison, 2003). Engelli çocuklar boş zaman aktivitelerini kendi başlarına ya da arkadaşlarıyla değil de ebeveynlerle yürütürler. Akranları ile oyun sınırlı olduğunda, oyunla ilişkili beceri ve tutumları öğrenme ve geliştirme yeteneği de sınırlı kalmaktadır. Engelli çocukların engelli olmayanlarla etkileşimde bulunma ola-

nakları olduğunda, engelli ve engelsiz kişiler arasındaki akran etkileşimi de artmaktadır.

Woolley (2013) engelli çocukların açık hava oyunlarında veya oyun alanlarında yer almaları için sosyal ve çevresel engellerin olduğunu tartışmaktadır. Sosyal ve kurumsal engelleri göz ardı eden ve sadece teknik, çevresel veya fiziksel engelleri yoğunlaştıran herhangi bir stratejinin, engelli çocukların gerçek ihtiyaçlarını ve oynama özgürlüğünü de göz ardı ettiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte, tasarımcıların engelli çocukların gereksinimlerine ve dış mekan oyun alanlarına yönelik özel bilgi eksikliği ve anlayışının olmamasını da bir başka engel olarak tanımlamıştır. Bu sosyal veya kurumsal engel, muhtemelen yerel yetkililer, özel uygulamalar, sivil toplum örgütleri olmak üzere farklı hizmet sağlayıcılar bağlamında mevcuttur. Hizmet sağlayıcıların, planlamacıların ve tasarımcıların çoğunun gerekli bilgi ve deneyime sahip olmaması, kötü tasarlanmış oyun alanları şeklinde sonuçlanabilir.

Dunn ve Moore (2005), bu engellerin kilidinin açılabilceği iki ana yol olduğu düşünmektedirler. Biri, açık alanların sağlanması, planlanması ve tasarımına engelli kişilerin ve çocukların doğrudan katılımıdır. Bu, çeşitli yazarlar tarafından önemli bir yaklaşım olarak önerilmektedir. Toplumsal engellilik anlayışını genişletmenin diğer yolu da politikalarda yer almaktadır. Bu bağlamda, İngiltere’de eğitim ve psikolojik bağlamda geliştirilen bir terim olan “Özel Eğitim İhtiyaçları” yasal bir tanımlamaya sahiptir. Bunun için Eğitim Bakanlığı yedi kategori belirlemiştir. Bu kategoriler, bilişsel ve öğrenme; sosyal; duygusal ve davranışsal; iletişim ve etkileşim; duyuşal; fiziksel; tıbbi durumlar / sendromlardır (Woolley, 2013).

Tüm yeteneklere sahip çocuklar için oyunun önemi, zamanı gelmiş bir konudur. Ebeveynler ve büyükanne ve büyükbabalar, tasarımcılar, eğitimciler, parklarda ve rekreasyon alanında çalışanlar, engellilik savunucuları, oyun alanı endüstrisi temsilcileri, belediye yetkilileri, sivil gruplar ve diğerleri bariyersiz oyun ortamlarını nasıl oluşturabileceklerini öğrenmeye giderek daha fazla ilgi duymaktadır. Çocuklar engelsiz bir oyun alanının uyarıcı ortamına girerlerse, çeşitli zorluk derecelerinde duyuşal, motor, sosyal ve bilişsel becerileri yaşayabilirler. Bu deneyimler çocuğun kendi hızıyla öğrenmesine ve ilerlemesine izin verir. Tüm beceri düzeyindeki çocuklar birlikte oynayabildiğinde, farklılıklardan daha fazla ben-

zerlikler yaşarlar. Farklılıklar geri planda kalır ve önemsiz hale gelir.

Günümüzde engellilikten etkilenen çok sayıda insan vardır. Kentlerimizde nüfusun belli bir yüzdesi günlük yaşamlarının en az bir işlevini etkileyen ciddi bir sakatlığa sahiptir. Bu insan grubu bir boşlukta yaşamıyor; günlük hayatlarında yer alan ebeveynleri, kardeşleri, büyükanne ve büyükbabaları var. Dolayısıyla, gerçekte, engelli nüfusun üç katından fazlası bu durumdan etkileniyor. Özürlülük, bireylerin ve ailelerinin okula gitmesini, işe gitmesini ve hatta günü bir parkta geçirmelerini etkilemektedir. Engelli ve dezavantajlı çocuklar ve gençler, günlük yaşamlarında birçok engelle karşılaşır. Fiziksel ortamların çocukların ve gençlerin deneyimi ve oyun oynama fırsatlarında önemli bir fark yaratmaya yönelik olması dikkate alınacak ana temalardan biridir (Casey and Harbottle, 2018).

OYUN HAKKI

Çocuğun güvenli ve sağlıklı bir çevrede herhangi bir ayrıma uğramadan insanca yaşayabileceği bir kentte gelişmek en temel hakkıdır. İnsan haklarına saygı, toplumun çocuklarına nasıl davrandığı ile başlar. Olumlu olan çocuk merkezli yaklaşımdır, bir başka deyişle çocuğun kendi haklarına sahip bağımsız bir birey olduğunu akıldan çıkarmamak ve yalnızca onun için değil, onunla birlikte davranabilmek önemlidir.

Küçükali (2015), toplumlarda çocuğun korunması düşüncesini modern dünyanın geliştirdiğine ve Çocuk Hakları’nın bu paradigma üzerine inşa edildiğine vurgu yapmaktadır. Her çocuğun yaşamaya, gelişmeye, korunmaya, oynamaya ve kararlara katılmaya hakkı vardır, ayrıca bunların hepsi hiçbir ayırım gözetilmeksizin bütün çocuklar için geçerlidir. Farklı yaşlardaki farklı yeteneklere sahip tüm çocukların oyun oynama hakkı vardır.

20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukları hak sahibi bireyler olarak kabul eder ve özel koruma altına alır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 31. maddesinde “...çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence ve etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı” ve 23. maddesinde “zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve

toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul eden ..." ifadeleri yer almaktadır (www.unicef.org).

Resmi Gazete'de 2009 yılında yayınlanan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin "Kültürel Yaşama, Dinlenme, Boş Zaman Aktiviteleri ve Spor Faaliyetlerine Katılım" hakkına vurgu yapan 30. maddesinde, "Engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmelerini sağlamak" ifadeleri yer almaktadır (www.resmigazete.gov.tr).

Tüm çocukların özelliklerinden bağımsız olarak, dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama ve etkinliklerde bulunma hakkına sahip olduğu, Birleşmiş Milletlere üye ülkelerce kabul edilmektedir. Bu nedenle, engelli çocukların oyun alanlarına dâhil edilmeleri, oyunun hak ve yararlarından yararlanabilmeleri için önemlidir. Ayrıca, engelli çocukların oyun alanındaki varlığı, ayrımcılığa ve marjinalleşmeye karşı mücadelenin ilk adımı olduğu için kapsayıcı bir toplumu desteklemek için gereklidir (Siua, Wonga, Lam 2017).

OYUN ALANLARI

Oyun oynamak çocuğun tüm gelişim alanlarını (fiziksel, zihinsel, bilişsel, duygusal ve sosyal) olumlu yönde etkilemektedir. Çocuğun davranışlarının biçimlenmesinde çevre (aile, kültür) önemli bir etkidir. Çocuğun gelişmesi ve toplumsallaşması sadece bir sosyal çevrede değil, aynı zamanda fiziksel çevrede oluşmaktadır. Çocuklar kentlerde, çok farklı fiziksel çevrelerde yaşamaktadırlar. İyi bir oyun ortamı, her çocuğun kendi tercihine göre egzersiz yapma ve güvenli bir şekilde kendi hızlarında keşfetme ve geliştirmeye olanak tanıyan bir fırsat zenginliği sunar. Ayrıca onlara yalnız veya başkalarıyla oynama şansı verir.

Oyun alanları uygun bir şekilde tasarlandığında, motor becerilerin, sosyal etkileşimin ve farklı düşünebilmenin gelişimini destekler. Oyun alanları ve oyun elemanları çocuklukların etkinlik düzeylerini arttırırken onları gruplar halinde olmaya ve etkileşim kurmaya teşvik eder. Çevresel değişkenler (doğal/yapay yapılar, yüzeyler ve serbest parçalar), yarı özel alanlar (çocukların saklandığını, gizlendiğini hissettiği alanlar) ve birleştirici eleman-

lar (köprüler, tüneller) yaratıcılık için olanak sağlar (Czalczyńska-Podolska, 2014). Bazı araştırmalar, oyun alanının bazı özelliklerinin engelli olanları marjinalize edebileceğini ve engelli çocukların oyun donatılarının çoğuna erişemediklerini ya da kullanamadıklarını öne sürmektedirler (Standfield, tarihsiz). Bu tür düzenlemeler engelli çocukların akranları tarafından dışlanmasına neden olmaktadır. Uyarlanmış ve özelleştirilmiş donatı sağlandığında, bu genellikle niceliksel ve engelli çocuğun işlevsel sınırlamalarını vurgular ve onun akranlarından daha çok ayrılmasına sebep olur (Dunn & Moore, 2005). Bu faktörler engelli çocukların oyun oynama fırsatlarını azaltır ve onları evde oturmaya veya daha planlanmış oyunlara yönlendirir. Planlanmamış oyun, engelli çocukların kendilerini ve yeteneklerini tanımlarına, arkadaş edinmelerine, engellilik algılarını değiştirmelerine izin vermesi bakımından önemlidir.

Engelli çocuklarda, sosyal becerileri kazanamama ya da sahip oldukları sosyal becerileri yeterince sergileyememe gibi durumlar sıklıkla gözlenebilmektedir. Bu çocukların sergiledikleri birçok problemli davranış, sosyal beceri yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Sosyal beceriler akademik becerilere de katkı sağlamaktadır. Sosyal becerilerin geliştirilmesi için uygun oyun alanlarının hazırlanması önemlidir. Engelli çocukların gelişiminde oyunun yararlı olabilmesi için öncelikle çevrenin zenginleştirilmesi ve gerekir. Oyun alanı, çocuğun, fiziksel, zihinsel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimine katkı sağlamalıdır (Çiftçi ve Aydın, 2017).

Herhangi bir oyun alanı, park ya da kentsel mekânının çocuğun fiziksel ve zihinsel farklılıklarına ve farklı duyma, görme, hareket ve algılama özelliklerine uygun, bireyin bağımsızlığını destekleyen işlevleri ve elemanlarını barındıran tasarımı "engelli çocuklara dost tasarım" anlayışı olarak tanımlamak mümkündür. Zihinsel ya da fiziksel olarak engelli çocuğun, etiketlenmeden, toplumsal yaşamdan soyutlanmadan, diğer çocuklar ile birlikte eğitici, eğlendirici zaman geçirdiği, oyun oynayabildiği oyun donatıları, bitkisel ve yapısal tasarım elemanları ile zenginleştirilmiş oyun alanları engelli çocuklara dost tasarım anlayışı ile tasarlanmış alanlar demektir (Uslu ve Shakouri, 2012).

Çocukların sosyalleşmesi, yaratıcı oyun ve fiziksel aktivite için alan ve ortam sağlayan

oyun alanları, fiziksel aktivite, sosyal etkileşim, yaratıcılık ve problem çözmenin yanı sıra doğa ile temas ve etkileşimi de teşvik etmelidir. Ancak, tüm oyun alanları eşit olarak yaratılmamaktadır ve yetişkinler tarafından tasarlanan bu alanların, çocukların dış mekândaki oyunlarına yönelik gereksinimlerini veya beklentilerini karşılamada giderek başarısız olduğu görülmektedir. Her yetenekteki çocuğun fiziksel, duygusal, duyuşsal ve sosyal deneyimlerle büyüüp öğrenebileceği zengin ve kapsamlı bir oyun alanı sağlamak tüm çocuklar adına önemli bir yaklaşımdır.

ENGELLİ ÇOCUK VE OYUN ALANI ÜZERİNE KURAMSAL ÇALIŞMALAR: TÜRKİYE'YE BİR BAKIŞ

Günümüzde tüm insanların hiçbir ayırım gözetilmeden nitelikli fiziksel çevrelerde yaşama hakları vardır. Ancak, dünya ülkelerinde herkes aynı koşullarda yaşama hakkına sahip değildir. Hatta aynı ülke içinde bile insanlar benzer fiziksel ortamlara sahip değildir. Bu olumsuz durum en çok da çocukları etkilemektedir. Çocuk, engelli çocuk, oyun, oyun hakkı ve oyun alanları üzerine odaklanan bu çalışmada konunun ülkemizdeki durumuna bakmak, bu önemli konuya ne kadar ve nasıl yaklaştığımızı görmek açısından önemlidir. Bu başlıklar üzerinden araştırma yaptığımızda konunun çok farklı disiplinler tarafından ele alındığını görmekteyiz. Literatür, peyzaj mimarları, mimarlar, mühendisler, doktorlar, eğitimciler, sosyal bilimciler, spor bilimcisi ve meslek terapistlerinin oyun alanlarının ve engelli çocukların çeşitli yönlerini incelediklerini göstermektedir. Doğal olarak planlamacılar ve mimarlar oyun alanlarının fiziksel yönlerine odaklanırken, diğer araştırmacılar çoğunlukla konunun sosyal yönlerine odaklanmışlardır. Konu, kentsel mekânlarda oyun alanları, planlama ve tasarlama ilkeleri, erişilebilirlik, kullanılabilirlik, güvenlik kaygıları ve oyun alanı ekipmanı tasarımı, çocuğun oyun alanını kullanma yeteneği, oyun davranışı, sosyal etkileşim ve kapsayıcılık temaları altında geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu yazıda ise, derginin dosya konusu dikkate alınarak, mekânsal çalışmalara yönelik kapsamlı bir gözden geçirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda saptanan on dört adet makale / bildiri ve üç adet tez (bir doktora, iki yüksek lisans) çalışmasına değinilmektedir.

Gökmen (2009), “Birlikte Oynamak” başlıklı makalesinde, kentlerdeki kamusal alanların

çocuklar için yeterli olmadığını savunmakta, bu alanların çocukların gelişim alanlarına uygun olarak düzenlenmediğini dile getirmektedir. Tüm çocukların sağlıklı gelişimi için nitelikli fiziksel çevrenin önemi konusunu, çocuk – oyun – oyun alanı ilişkisi üzerinden değerlendirilen yazıda, herkesi kapsayan oyun alanlarının eşit fırsatlar sunarak tüm yetenekteki çocukların sosyal, duygusal, fiziksel ve bilişsel gelişimini desteklediğini ve bunun tüm toplumun yararına olduğu vurgulanmaktadır.

Talay, Akpınar ve Belkayalı (2010) “Barriers to Playground Use for Children with Disabilities: A Case from Ankara, Turkey” başlıklı çalışma ile engelli çocukların oyun alanlarını kısıtlı kullanmasının nedenlerini değerlendirmektedirler. Ankara Keçiören’de yapılan araştırma, anket ve saha araştırmaları ile gerçekleştirilmiştir. Anket, fiziksel ve sosyal engellerle ilgili olarak engelli çocukların ebeveynleri tarafından doldurulmuştur. Anket ilçede yaşayan 667 engelli çocuğun ebeveynine uygulanmıştır. Saha araştırması ilçedeki 355 oyun alanında gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmaları, her bir oyun alanı için tamamlanmış bir kontrol listesi ile araştırma grubu tarafından yapılmıştır. Saha araştırmalarından elde edilen nitel veriler, araştırma grubunun belirlediği ölçütler aracılığıyla nicel verilere dönüştürülmüştür. Bu iki veri grubu daha sonra engelleri belirlemek için birleştirilmiştir. Anketler ve saha araştırmaları, sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal engellerin de engelli çocukların oyun alanlarını kısıtlı kullandığını göstermiştir. Yazarlar, oyun alanlarının engelli çocukların gereksinimlerine göre yetersiz planlanmasını ve belediyelerin ve tasarımcıların farkındalığının olmamasını çok önemli bir engel olarak belirtmektedirler. Çalışma, engelin ancak, tasarımcıların ve belediyelerin engelli gruplarla birlikte işbirliği ve artan farkındalıkları ile ortadan kaldırılacağı görüşünü savunmaktadır.

Öztürk (2010) “Bir Sosyal Hizmet Projesi: Zihinsel Engelli Çocuklar Rekreatyon Parkı” başlıklı makalesinde, Jandarma Genel Komutanlığı’nın 1 Nisan 2002 tarihinde ülke genelinde, başlattığı “Engellilere Yardım Seferberliği” kapsamında, Eskişehir Jandarma Alay Komutanlığı’nın, 2003 yılında uygulamaya geçirdiği “Eskişehir Zihinsel Engelli Çocuklar Rekreatyon Parkı” projesine değinmektedir. Bu proje asker, üniversite, belediye ve yerel sanayiciler ile inşaat firmalarının katkılarıyla gerçekleştirilen önemli bir sosyal sorumlulu-

luk projesidir. Makalede projenin tasarım ve uygulama aşamaları detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Kafe, çok amaçlı salon, eğitim işliklerinin bulunduğu kapalı alan ve satranç, gösteri platformu, labirent, basketbol ve çocuk oyun alanlarının bulunduğu rekreasyon alanını kapsayan konut alanı ve okullar çevresinde bulunan bu park, aynı zamanda engelsiz çocuklara da oyun olanağı sunmakta, engelli çocuklar için bir entegrasyonu öngörmektedir. 2006 yılından itibaren “SOMET Zihinsel Gelişim Derneği'ne” devredilen bu parkta ve eğitim alanında, dernek geliştirdiği birçok proje ile zihinsel engelli çocukların gelişimine katkı koymaktadır.

“Özürü Çocuklar için Oyun Alanları Tasarlamak” başlıklı makalede Taşçı ve Kaya (2011), çocukların kültürel etkinliklerinin en yaygın örneği olan oyun kültürüne ve oyunun çocuk gelişimine katkılarına değinmekte ve görme özürü çocukların oyun parkları hakkındaki görüşlerine ve tasarım fikirlerine yer vermektedirler. Görme özürü çocuklarla yürütülen atölye çalışmasının amacı, özürü çocuklar açısından günümüz oyun parklarını değerlendirmek ve onların görüşlerinden faydalanarak engelsiz oyun alanlarının eksikliklerini saptamak olarak belirtilmiştir. Çalışmanın sonuçlarını literatür ile ilişkilendiren yazarlar, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de özürülüler için özel mekânsal çözümler gerektiğini belirtmişlerdir.

Uslu ve Shakouri (2012) “Engelli Çocuklara Dost Oyun Alanı ve Dış Mekân Tasarımı” başlıklı makalede, engelli çocuklara dost oyun alanı ve dış mekân tasarım özelliklerinin saptanmasını amaçlanmıştır. Engelli çocuğa dost dış mekân tasarımında döşeme, donatı gibi yapısal peyzaj özellikleri ile bitkisel materyal seçiminde dikkat edilmesi gereken ilkeleri açıklamaktadırlar. Çalışmada, kentsel peyzajda yer alan oyun alanları ve duyu bahçeleri ya da iyileştirme bahçeleri olarak adlandırılan bahçelere sahip, hastane ve tedavi merkezlerinden örnekler verilmektedir.

Bayraktaroğlu ve Büke (2015) “Çocuk Oyun Alanlarının Evrensellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi: Fenerbahçe Pendik Sahil Şeridi” başlıklı çalışmalarında, İstanbul Anadolu Yakası'nda yaya kullanımına açık, en uzun sahil şeridinde yer alan çocuk parklarının mevcut durumunu ve erişilebilirliğe uygunluğunu saptamayı amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda, evrensel tasarım ve çocuk oyun

alanları kavramına değinen yazarlar, dünyada bu anlayışla gerçekleştirilen örnekleri incelemişlerdir. Ayrıca son yıllarda ülkemizde yerel yönetimler tarafından yapılan uygulamalara değinmektedirler. Fenerbahçe-Pendik sahil şeridinde tespit ettikleri üç farklı (küçük, orta, büyük) ölçekteki 29 oyun alanının, evrensel tasarım ilkelerine uymadığını ve özürü olsun ya da olmasın tüm çocukların kullanımı açısından da yeterli ve etkin durumda olmadığını hatta bazı yerlerde çocuklar için tehlikeli olduğunu belirtmektedirler.

Altınçekiç ve Özden (2016) “Çocuk Oyun Alanlarında Evrensel Tasarım Arayışı: İstanbul-Beşiktaş Örneği” başlıklı çalışmalarında çocuğun yakın çevresini oluşturan tüm kentsel mekânların; ihtiyaçlara cevap verecek, güvenli, oyun eylemine olanak sağlayan yerler haline getirilmesinin ve herkese eşit tasarım olanağının yaratılmasının önemine vurgu yapmaktadırlar. İstanbul Beşiktaş ilçesindeki 127 park arasından seçilen iki oyun parkı ulaşım kolaylığı, kullanım yoğunluğu, mekân büyüklüğü bakımından karşılaştırılmıştır. Etiler'de Yavuz Koca Ömer Parkı ve Gayrettepe'de Şair Nedim Parkı uygulama alanı olarak seçilmiştir. Bu parklarda gözlem ve etütler yapılmış, fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir. Ziyaretçilerin mekân-zaman kullanımlarının, tercihlerinin, erişilebilirliklerinin, beğenilerinin ve isteklerinin sorgulanması amacıyla anket uygulamışlardır. Alanda yapılan çalışmalar sonunda, alan içerisinde bulunan yürüme yolları, fonksiyon alanları ve donatı elemanlarının engelli çocukların kullanımı açısından uygunluğu ve bu mekânların onların ihtiyaçlarına ve oyun eylemine uygunluk durumları değerlendirilmiştir. Araştırma alanlarında engelli bireylere yönelik tasarım ölçütleri karşılaştırılmış, uygun olanlar belirlenmiş, uygun olmayanlar için çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Pouya, Bayramoğlu ve Demirel (2016) “Doğa İle Uyumlu Fiziksel Engelli Çocuk Oyun Alanları” isimli çalışmalarında; açık yeşil alan tasarımlarından çocuk oyun alanları ve uygulamalarında fiziksel engelli çocuklara yönelik tasarım ilkelerinin tespit edilmesini amaçlamaktadırlar. Engelli çocuk oyun alanlarında topoğrafya, hayvanlar, bitkiler, su, toprak ve kum gibi doğal elemanlarla düzenlenen oyun aktivitelerinin çocuklar üzerinde ruhsal açıdan olumlu etkileri olduğu sonucuna değinmektedirler.

Uslu, Körmeçli ve Güneş (2016) “Engelsiz Çocuk Oyun Alanlarının Evrensel Tasarım İlkeleri

rine Göre İrdelenmesi: Ankara Örneği” (2016) başlıklı bildiride, oyun ve oyun alanlarının çocuklar için önemine değinmişler ve evrensel tasarım ilkelerinin çocuk oyun alanlarında eyleme nasıl dönüştüğünü incelemişlerdir. Bu araştırmada, Ankara kentinde yerel yönetimler tarafından ulaşılabilir, güvenli, kentsel yaşam kalitesi yüksek, sürdürülebilir, sosyal amaçlı “Engelsiz Park” adı altında uygulaması gerçekleştirilmiş Çankaya’daki “Serçev Engelsiz Oyun Parkı” ve Keçiören’deki “Şehit Uzman Onbaşı Murat Azizo Parkı” irdelenmiştir. Ayrıca ilgili kurum ve kuruluşlardaki kişilerle sözlü görüşmeler yapılmıştır. Bu iki park evrensel tasarım ilkelerine göre belirlenen parametrelerle değerlendirilmiştir. Ankara’daki Engelsiz Parklarda yapılan değerlendirmelerde, parkların engelli çocukların kullanımına uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda evrensel tasarım ilkelerine göre sonuçlar ve öneriler getirilmiştir.

Pola ve Ayataç (2016) “Erişilebilir Değil Kapsayıcı Oyun Alanlarında ‘Engel’ Yok”, başlıklı bildiride ve Ayataç ve Pola (2016) “No ‘Obstacles’ In Playgroujds That Are Not Only Accessible but Also Inclusive” başlıklı makalelerinde çocukların gelişimi için gerekli olan çocuk oyun alanlarının analizini ve bu oyun alanlarının tasarım özelliklerini kapsayıcı tasarım ilkelerine göre İstanbul’daki üç park üzerinden değerlendirmektedirler. Kadıköy Göztepe 60. Yıl Parkı, Beşiktaş Dilek Sabancı Parkı ve Kadıköy Selamiçeşme Özgürlük Parkı Sdney, Avustralya 2014 kapsamındaki oyun alanlarına yönelik tanımlayıcı ilkelere dayalı olarak geliştirilen ve yerelleştirilen kontrol listesi ile yerinde gözlemler yaparak analiz edilmiştir. Kapsayıcı oyun alanlarının önemi- ne değinen bu çalışma ile kapsayıcı tasarım ilkeleri doğrultusunda İstanbul’daki parkların analizi yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, çeşitli çözüm önerileri sunulmaktadır.

Muhacir ve Özalp (2016) “Planlama ve Tasarım süreçleri bağlamında Çocuk Oyun Alanlarına İlişkin Temel Kalite Kriterlerinin Belirlenmesi” isimli çalışmada, çocuk oyun alanlarının tasarımının önemine dikkat çekmektedirler. Çocuk oyun alanlarının yeterliliği ve kalitesinin belirlenmesinde temel alınacak planlama ve tasarım kriterlerini literatür ve uzman görüşlerine dayanarak belirlemişlerdir. Bu bağlamda 11 adet planlama kriteri (yaş grubu, konum, büyüklük, erişilebilirlik, engelli erişimi, araç yoluna uzaklık, güvenlik, kuşatma elemanı, sert zemin/yeşil alan oranı,

topoğrafya ve rüzgâr) ve 5 adet tasarım kriteri (zemin, donatı, bitkisel materyal, oyun elemanlarının malzemesi ve oyun elemanlarının çeşidi) seçilmiştir. Belirlenen temel kriterlerin (11 planlama ve 5 tasarım kriteri) etki dereceleri Analitik Hiyerarşi Yöntemi (AHP) kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda nitelikli bir çocuk oyun alanının planlama ve tasarlama süreçlerinde güvenlik ve oyun elemanlarının malzemesi en etkili kriterler olarak bulunmuştur. Planlama süreci için önemli alt kriterler, çocuk oyun alanlarının park içinde konumlanması ve engelli erişiminin var olmasıdır. Tasarım süreci içinse çocuk oyun alanlarında kullanılan donatıların işlevsel ve estetik özelliklere sahip olması ve kullanılacak oyun elemanlarının modüler ve ekolojik öğelerle birlikte tasarlanmasıdır. Çalışmada ayrıca, mevcut ve yeni yapılacak çocuk oyun alanları için niteliği ve kaliteyi geliştirmeye yönelik bazı öneriler getirilmiştir.

Özdemir (2017) “Engelsiz Oyun Alanları İçin Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı” başlıklı makalesinde, çocuğun kendi sınırlarını keşfetmesi ve birlikte oynayabilmesi için engeli olan-olmayan bütün çocuklar için oyun alanlarına ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik ve de sosyalleşme temelinde mekânsal ve işlevsel kullanım olanaklarının geliştirilmesine katkı sağlayacak kapsayıcı tasarım ilkelerinin değerlendirilmesini tartışmaktadır. Oyun alanlarının tasarımında çocukların güvenli ve kolay kullanımına yönelik ulaşılabilir/erişilebilir özellikte, zengin çeşitlilikte, esnek ve değiştirilebilir nitelikte oyun, hareket ve iletişim değerine sahip mekânsal ve işlevsel kullanım olanaklarına yer verilmesi önerilmektedir.

Ergenoğlu ve Czaplinska (2018), “Designing Playgrounds for All” başlıklı makalede, kamusal bir alan olan çocuk oyun parklarının genel özelliklerinin verildiği çalışmada yazarlar, ‘herkes için tasarlanmış çocuk parkları’nın tasarım, zemin, malzeme, renk özelliklerini ve donatı seçimlerini detaylı olarak anlatmakta ve bazı öneriler sunmaktadırlar. Çeşitli engel türleri ve bu engellerin fiziksel ortam aracılığıyla çocuklar üzerindeki etkilerine odaklanan makalede ayrıca görme kaybı, hareket kısıtlılığı, duyma sorunları yaşayan ve farklı bilişsel ve algısal yeterlilikteki çocukların sorunları tarif edilmektedir.

Arın (2015)’ın “Çocuklara Yönelik Yapılı Çevre Eğitimi: Bursa İçin Katılımcı Bir Model” başlıklı doktora tezinin amacı, mimarlığın eğitsel

yönünü kullanarak çocukların içinde yaşadıkları yapıli çevrelerine yönelik farkındalıklarını artıracak bir model oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, yapıli çevrenin oluşumunda çocukların aktif katılımı ile kentsel yerleşim alanı içindeki bir alanda potansiyel kullanıcıları yani çocuklar tarafından tasarlanmış bir oyun parkı projesi geliştirilmesi hedeflenmiştir. Oyun Engel Tanıma Parkı (OETP) olarak adlandırılan bu proje kapsamında toplam otuz öğrenciye (yirmi dört engelsiz, altı engelli) bir müfredat yılı boyunca yapıli çevre eğitimi verilmiştir. OETP'nin benzerlerinden farklılığı eğitim sürecinin uzun soluklu bir bütün olması ve sürecin sonunda ortaya çıkarılan ürünün kentsel mekânda uygulamaya geçmesidir. (Şekil 6) Proje engelli çocuklarında kendi mekânsal gereksinimlerini aktarmalarına ve aldıkları eğitim ile bu sorunlara çözüm getirmelerine olanak yaratmıştır. Tüm çocukların bir arada oynayabilecekleri bir oyun parkının kendi kullanıcıları tarafından yapılması çalışmanın en özgün yanıdır.

Şekil 6. OETP Uygulama Projesi maket tasarımı / vaziyet planı

Pola (2015)'nin, "Çocuk Oyun Alanlarında Kapsayıcı Yaklaşımlar: İstanbul İçin Bir Değerlendirme" başlıklı tezinin amacı, kapsayıcı tasarımı ve bu yaklaşımın ilkelerini detaylı olarak açıklamak, çocuk oyun alanlarında kapsayıcı tasarım yaklaşımlarına yönelik literatürü araştırmak, dünyada, ülkemizde ve özellikle İstanbul'da hem engelli hem engelsiz kişilerin kullanabileceği kapsayıcı çocuk oyun alanı örneklerini, bu örneklerin kapsam ve içeriğini kapsayıcı tasarım yaklaşımları

açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda İstanbul'da kapsayıcı çocuk oyun alanı olarak tasarlanmış ve yoğun kullanıma sahip olan Kadıköy Göztepe 60. Yıl Parkı, Beşiktaş Dilek Sabancı Parkı ve Kadıköy Selamiçeşme Özgürlük Parkı'nın kapsayıcı çocuk oyun alanı tasarım ilkeleri ve kapsayıcılığın çocuk oyun alanları için gereklilikleri incelenmiştir. Ayrıca, kapsayıcı tasarım ilkeleri bağlamında hazırlanan anket, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Florya Çiroz Engelliler Yaz Kampına katılan 7-17 yaşındaki bedensel ve ortopedik engelli çocuğa uygulanmıştır. Bu anket ile çocukların oyunu ve oyun alanını nasıl tanımladıkları, oyuna yönelik gereksinimlerinin neler olduğu ve nasıl bir oyun alanı istedikleri sorgulanmıştır. Anket sonuçları ışığında engelli çocuklar ve kapsayıcı çocuk oyun alanları arasındaki ilişkiye yönelik çıkarımlar yapılmış, İstanbul'da belirlenen eksiklikler de dikkate alınarak konuya yönelik olarak çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

"Fiziksel Çevrelerin Çocuk Üzerindeki Etkisi Bağlamında Kapsayıcı Oyun Alanları" başlıklı tezde Günay (2016), sosyal katılımı izin veren ve çocuk gelişimine doğrudan katkı sağlayan 'Kapsayıcı Oyun Alanı Tasarım İlkeleri'nin oluşturulması için, oyun alanları tasarımlarını etkileyen etmenleri saptamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda İstanbul'da Bayrampaşa Şehir Parkı (Ada Park) Çocuk Oyun Alanı, Orkide Parkı Çocuk Oyun Alanı ve Göztepe 60. Yıl Parkı Çocuk Oyun Alanı'nda anket çalışması yapılmış ve bu oyun alanlarının genel durumu fiziksel ve sosyal verilerle incelenmiştir. Seçilen çocuk oyun alanlarının fiziksel çevresine (donatı sayısı ve türleri, sert zemin- yeşil alan durumu, alan, konum ve ulaşım özellikleri) ilişkin bilgiler toplanmıştır. Oyun alanlarının kullanım durumlarını anlamak amacı ile çocuklarını oyun alanlarına getiren 100 ebeveyne anket (ebeveynlerin özellikleri, oyun alanı kullanım özellikleri, çocukların tercih ettiği oyun alanı ve donatısı, kimlerle oynadığı, eksiklikler ve yeterlilikler, engeller) uygulanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler ışığında, ülkemizdeki mevcut oyun alanı tasarımlarının mevcut durumları ile çocuk gelişimine yeterince katkı yapmadığı, kapsayıcı olarak tasarlanan oyun alanları ile aralarında önemli farklar olduğu, özellikle oyun alanı tasarımlarında çocuk odaklı tasarımın yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, tezin alan çalışması kapsamında elde edilen veriler, literatür çalışması sonucunda ortaya çıkan ilkeler, kapsayıcı oyun alanı örnekleri ve oyun

alanı tasarım mevzuat ve standartlarının değerlendirilmesi ile “kapsayıcı oyun alanı tasarım ilkeleri” oluşturulmuştur.

Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda konunun mimarlık, peyzaj mimarlığı ve kentsel tasarım disiplinleri kapsamında ele alındığını görmekteyiz. Mevcut çalışmaların çoğunluğu çocuk ve oyun, oyunun çocuk için önemi, kapsayıcı tasarım ve engelli çocuklar için oyun alanının tasarım veya ekipmanı ile fiziksel alanı iyileştirmeye odaklanmaktadır. Makale ve bildiri niteliğindeki ondört çalışmanın yarısı peyzaj mimarlığı (Talay, Akpınar Ve Belkayalı, 2010; Uslu ve Shakouri, 2012; Uslu, Körmeçli ve Güneş, 2016; Altınçekiç ve Özden, 2016; Pouya, Bayramoğlu ve Demirel, 2016; Mücahir ve Özalp, 2016; Özdemir, 2017) alanında ele alınmış çalışmalardır. Tezlerin ikisi mimari tasarım (Arın, 2015; Günay, 2016) biri de kentsel tasarım (Pola, 2015) alanında yapılmıştır. Konunun önemi ve gerekliliği düşünüldüğünde özellikle tasarım ve uygulama aşamalarında bu disiplinlerin ortak çalışması konunun farklı yönleri ile ele alınması açısından önemlidir. Çalışmaların son on yılda (2009-2018) yapılmış olmasının nedeni kanımca, toplumda insan ve çocuk haklarına önem verilmesi ve farkındalığın artması ile kentleşme sonucu artan açık alan isteğidir.

Birçok çalışmada veriler anketlerden, sözlü görüşmelerden ve alan çalışmalarından elde edilmiştir. Anketler park kullanıcıları çocuklara ve ebeveynlere uygulanmıştır. Alan çalışması olarak İstanbul ve Ankara’nın farklı ilçelerinde yer alan parklar seçilmiştir. Bu parklar evrensel tasarım ilkelerine ve kapsayıcı oyun alanı ilkelerine göre irdelenmiştir. Çalışmalarda seçilen alanların kalitesini ve niteliğini artırmaya yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir. Öztürk (2010) ve Arın (2016)’ın çalışmaları ise Eskişehir ve Bursa’da engelli çocuklar için uygulanmış projeleri aktarmaktadır. Türkiye coğrafyası düşünüldüğünde çalışmaların bu kadar kısıtlı kentte kalmış olması alanla ilgili yapacak çok daha fazla işimiz olduğunu göstermektedir.

ÇÖZÜM: TÜM YETENEKLERE YÖNELİK OYUN ALANLARI

Günümüzde, birçok ülkede, çocukların oyun oynama gereksinimlerini karşılamak için gerçekleştirilen projeler tasarlanmıştır. Tüm yetenekleri olan çocuklar için tasarlanan “tüm yetenekler oyun alanları”, farklı beceri düzeyine

yine yönelik donatıya sahiptir, bu sayede kimse eğlence dışında kalmaz. Fiziksel, sosyal ve duyuşal üç oyun türünü teşvik eden bu oyun alanları, otizm, zihinsel engelli, işitme bozukluğu, serebral palsi, spina bifida ve diğer engelli olanlar da dahil olmak üzere tüm insanların gereksinimlerini karşılar (Kirk, 2017). Aynı zamanda sağlıklı çocukların gereksinimlerini de ele alır. Yani, oyun alanı herkesi barındırır ve onları kendi gelişim düzeylerinde işler yapmaya zorlar. Oyun alanlarının amacı, “özel gereksinimlerinin” karşılanmasıyla ilgili değildir; bu, tüm çocukların gereksinimlerini aynı yerde ve çeşitli şekillerde karşılamakla ilgilidir. Tüm çocukların yan yana oynaması için fırsat sunan bu alanlar, tüm çocukların fiziksel, sosyal, duyuşal ve bilişsel gelişimini destekler ve herkese yarar sağlar.

Engelsiz çocuklar, herkesin benzerlikleri ve farklılıkları hakkında öğrenirler. Çocuklar hoşgörü ve çeşitlilikle ilgili kavramlar geliştirirler. Tüm yetenekler için düzenlenmiş oyun alanları çocukların oyun ortamıyla etkileşime girmesine olanak tanıyan çok çeşitli oyun materyalleri ve aktiviteler sunar. Özellikle de engelli çocuklar, sosyal beceri ve sağlık da dahil olmak üzere oyunun fırsatlarından yararlanırlar. Toplum için de büyük faydaları vardır. Bütün çocuklar aktif oyunda yer almakla kalmaz, ebeveynler, büyükanne ve büyükbabalar ve engelli topluluğun üyeleri de her yere ulaşabilir. Herkes aileleriyle etkileşime girebilir ve oyun alanında eğlenebilir.

Tüm yetenekteki çocuklar için oyunun yararlarını teşvik eden ortamlar tasarlamak önemlidir. Bu kavram geniş kapsamlı olmasına rağmen, mevzuat fiziksel engellerin kalkması doğrultusunda genellikle tek bir çözüm üzerine odaklanmaktadır. Erişilebilirlik... Bu engelli çocukların uygun gelişimini sağlamak için yeterli değildir. Engellerin kaldırılması çeşitli oyun türlerini ve sosyal etkileşimi sağlayan unsurların tanıtılması ile başlamalıdır. Çocukları önemseyen ve gelişimini destekleyen çevrelerin oluşumu ile tüm çocuklarımıza kentlerinde yaşama şansı yaratırız. Yeni bir oyun alanı tasarımı için, birbirleriyle etkileşime girme ve oynamaya yönelik tüm yeteneklere yanıt veren çocuk oyun alanları başlangıç noktası olmalıdır. Çok fazla sayıda insanın gereksinimlerini karşılayan bir alan yaratmaya odaklanarak bu hedefi yakalayabiliriz. Farklılık ve çeşitlilik tasarıma dahil edilirse, bir mekân çok fazla çocuk tarafından çok fazla şekilde, farklı zamanlarda ve farklı etkinlikler için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Aitchison C. (2003). "From Leisure and Disability to Disability Leisure: developing data, definitions and discourses", *Disability & Society*, Vol. 18, No. 7, 955-969 <https://www.tandfonline.com> erişim:31.07.2018
- Altınçekiç H. S. Ç.; Özden Ö. (2016). "Çocuk Oyun Alanlarında Evrensel Tasarım Arayışı: İstanbul - Beşiktaş İlçesi Örneği", 1.Engellilik Araştırmaları Kongresi, *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation*. 2016; Sup (1), 21, <http://www.jetr.org.tr> erişim: 31.07.2018
- Arın S. (2015). Çocuklara Yönelik Yapılı Çevre Eğitimi: Bursa İçin Katılımcı Bir Model, Doktora Tezi, İTÜ: FBE., İstanbul.
- Ayataç H.; Pola İ. (2016). "No 'Obstacles' In Playgrounds That Are Not Only Accessible But Also Inclusive", *ICONARP International Journal of Architecture & Planning Volume 4*, Issue 2, 01-14
- Bayraktaroğlu B.; Büke A. (2015). "Çocuk Oyun Alanlarının Evrensellik Ölçütleri Açısından İncelenmesi: Fenerbahçe-Pendik Sahil Şeridi Örneği"; Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 3(3), ÖS: Ergonomi, 575-582.
- Casey T. And Harbottle H. (2018). Free to Play - A guide to creating accessible and inclusive public play spaces, Inspiring Scotland, Play Scotland, Nancy Ovens Trust, and Play Strategy for Scotland, <https://www.inspiringscotland.org.uk> erişim: 03.07.2018
- Churchman A. (2003). "Is there a place for children in the city?", *Journal of Urban Design*. 8 (3), 99-111.
- Czalczyńska-Podolska M. (2014). "The impact of playground spatial features on children's play and activity forms: An evaluation of contemporary playgrounds' play and social value", *Journal of environmental psychology*, 38, 132-142.
- Çiftçi E. K., Aydın D. (2017). "Engelli Çocuk ve Oyun", *Türkiye Klinikleri J Pediatr Nurs-Special Topics*, 3(3), 176-84, <https://www.researchgate.net/> erişim: 25.05.2018
- Dunn K., & Moore M. (2005). "Developing accessible play space in the UK: a social model approach", *Children Youth and Environments*, 15(1), 332-354.
- Ergenoğlu A. S., Czapłinska P. (2018). "Designing Playgrounds for All", *MEGARON* 2018;13(3) https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-14890-ARTICLE-SUNGUR_ERGENOGLU.pdf erişim:25.05.2018
- Gökmen H. S. (2009). "Birlikte Oynamak" *Mimarlık*, 347, Mayıs-Haziran, 47-50
- Günay N. (2016). Fiziksel Çevrelerin Çocuk Üzerindeki Etkisi Bağlamında "Kapsayıcı Oyun Alanları", Yüksek Lisans Tezi, YTÜ. FBE., İstanbul
- Kirk M. (2017). "Playgrounds Designed for Everyone", <https://www.citylab.com> erişim: 10.07.2018
- Küçükali A. (2015). "Çocukların Oyun Oynama Hakkı Ve Değişen Oyun Kültürü", *Erzincan Üniversitesi, SBE. Dergisi, (ERZSOSDE) VIII - I*, 1-14
- Mucahir E. S. A. ve Özalp A. Y. (2016). "Planlama ve Tasarım Süreçleri Bağlamında Çocuk Oyun Alanlarına İlişkin Temel Kalite Kriterlerinin Belirlenmesi"; *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı:2, Sayfa:220-230
- Özdemir A. (2017). "Engelsiz Oyun Alanları İçin Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı", *EgeMimarlık*, Ocak, 20-23
- Öztürk A. Ç. (2010), "Bir Sosyal Hizmet Projesi: Zihinsel Engelli Çocuklar Rekreatasyon Parkı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi Cilt: XXIII, Sayı:2*, 137-149
- Pola İ. (2015). Çocuk Oyun Alanlarına Kapsayıcı Yaklaşımlar: İstanbul İçin Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ: FBE., İstanbul.
- Pola İ. ve Ayataç H. (2016). Erişilebilir Değil Kapsayıcı Oyun Alanlarında Engel Yok", *II. Ulusal Engellileştirilenler Sempozyumu*, 7-9 Nisan 2016, Bildiri Kitabı, ss. 83-95, Konya

Pouya S.; Bayramoğlu E., Demirel Ö. (2016). “Doğa ile Uyumlu Fiziksel Engelli Çocuk Oyun Alanları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, MBUD, 1(1):51-60.

Siu K. W. M., Wonga Y. L., Lam M. S. (2017). “Inclusive play in urban cities: A pilot study of the inclusive playgrounds in Hong Kong”, Procedia Engineering 198, 169 – 175, www.sciencedirect.com erişim: 02. 07. 2018

Standfield S. (tarihsiz). Let's Play Creating Accessible Play Spaces A Toolkit for School-Based Groups, www.everyoneincluded.com erişim: 02.07. 2018

Talay L., Akpınar N. and Belkayalı N. (2010). “Barriers to playground use for children with disabilities: A case from Ankara, Turkey” African Journal of Agricultural Research Vol. 5(9), pp. 848-855, 4 May <http://www.academicjournals.org/AJAR> erişim: 25.07.2018

Taşçı B. G ve Kaya İ. (2011). ““Özürlü Çocuklar için Oyun Alanları Tasarlamak”, Mimarist, 40, 106-111.

Uslu, A., Körmeçli P. Ş., Güneş M. (2016). “Engelsiz Çocuk Oyun Alanlarının Evrensel Tasarım İlkelerine Göre İrdelenmesi: Ankara Örneği”, 6. Peyzaj Mimarlığı Kongresi “Söylem Ve Eylem” 8-11 Aralık 2016, Antalya, <https://acikders.ankara.edu.tr> erişim: 25.05.2018

Uslu, A., Shakouri N. (2012). “Engelli Çocuklara Dost Oyun Alanı ve Dış Mekan Tasarımı”, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 28(5):367-374

Wood L. and Marti, K. (2010). “What makes a good play area for children?” Centre for the Built Environment and Health, The University of Western Australia. <http://www.web.uwa.edu.au> erişim: 10.07.2018

Woolley H. (2013). “Now Being Social: The Barrier of Designing Outdoor Play Spaces for Disabled Children”, Children & Society Volume 27, pp. 448-458 <https://onlinelibrary.wiley.com> erişim: 24.07.2018

www.unicef.org/turkey Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (2004) erişim: 15.05.2008

www.resmigazete.gov.tr Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (2009) erişim: 30.07.2018

GÖRSEL KAYNAKÇA

Şekil 1. Hikmet Sivri Gökmen Arşivi

Şekil 2. Hikmet Sivri Gökmen Arşivi

Şekil 3. Hikmet Sivri Gökmen Arşivi

Şekil 4. Hikmet Sivri Gökmen Arşivi

Şekil 5. Fisun Canlıtürk Sivri Arşivi

Şekil 6. Arın S. (2018). Çocuklara Yönelik Yapılı Çevre Eğitimi: Bursa İçin Katılımcı Bir Model, Yılmaz Akkılıç Bursa Araştırmaları Ödülü, 2017, Nilüfer Belediyesi Yayını, Bursa

“

içinde yaşanılan her ortamda, engelli, yaşlı, çocuk ayırmaksızın tüm kullanıcılar için gerekli koşulların sağlanabilmesi **tasarımın en temel amacı** olmalıdır...

kapsayıcı tasarım ilkelerinin uygulandığı iç mekân tasarımları, ayırım gözetmeksizin her bireye özgür hareket imkânı sağlamaktadır”

ENGELSİZ İÇ MEKÂNDAN ENGELSİZ KENT KULLANIMINA DOĞRU: PROJE PUDCAD

Ö z g e C o r d a n * ,
D e m e t A r s l a n D i n ç a y * * ,
Ç a ğ ı l Y u r d a k u l T o k e r * * * ,
E l i f B e l k ı s Ö k s ü z * * * * ,
B ü ş r a G i z e m V a y v a y * * * * *

Engelsiz mekânlar”, “engelli kullanımına uygun yapılar” tabirleri gerçekte bir bilinç durumunu yansıtır. Herkes için uygun olan, engelli, yaşlı, çocuk ayırmaksızın her bireyin ihtiyaçlarını gözeterek tasarlanmış mekânlar için “Evrensel Tasarım” tabiri kullanılmaktadır. Öte yandan, “engelsiz”, “engelli bireye uygun” şeklinde belirli bir kavramın veya kavram bütünlüğünün eklenmesi, var olan yaklaşımların ve bilinç durumunun

sınırlılığını göstermektedir. “Engel” bu sınırlılığın sonucudur, “engelli birey” ise bu sınırlara maruz kaldığı için belirli bir sıfatla ayrıştırılmak zorunda kalan bireyin kendisidir. Söz konusu sınırlı yaklaşım ve bilinç durumunun olduğu toplumlarda belirli bir alanın “engelli kullanımına uygun” kılınması, adaptasyondur ve bilinç geçişini yansıtmaktadır. Herkes için kapsayıcı tasarım yaklaşımının benimsenmesi engeli ortadan kaldırarak, engelin bireye değil duruma ait bir betimleme olduğunu ortaya koymaktadır; bireye engel olan yapıdır, birey engelli değildir, engellenmektedir. Özetle herkes için tasarım, tüm kullanıcılar için erişimi mümkün kılmayı amaçlayarak evrensel ilkeler üzerine inşaa edilmektedir.

TÜİK 2011 raporlarına göre (URL 1) toplam nüfusun %6,6’sını en az bir engel sınıfına mensup olan bireylerin oluşturduğu ülkemizde, evrensel tasarım prensipleri henüz sadece belirli alanlarda uygulanılmaya çalışılmaktadır. Bu iyi niyetli yaklaşımların birçoğu var olan mekanların adaptasyonundan öteye geçememekte ve bütünüyle kapsayıcı bir yaklaşım sergileme erdeminden yoksun kalmaktadır. Tasarımcının bu noktadaki görevi, öncelikle Evrensel tasarım prensiplerinin uygulanmasında farkındalık kazanmak, kazandırmak ve ardından, kent tasarımından objeye her ölçekte bu bilinçle kurgulanmış dış ve iç mekanlar, mekân donatıları, ürünler yaratabilmek olmalıdır. İçinde yaşanan her ortamda, engelli, yaşlı, çocuk ayırmaksızın tüm kullanıcılar için gerekli koşulların sağlanabilmesi tasarımın en temel amacı olmalıdır. Nussbaumer (2012, p. 32), Mimarlık ve Çevre Komisyonu’nun kapsayıcı tasarım prensiplerini “yersiz çaba ve ayrımcılık yaratan engelleri kaldırmak” şeklinde açıklamaktadır. Buna ilaveten Nussbaumer (2012, p. 32), “kapsayıcı tasarım”ın, herkesi kucaklayarak, herkesin çevre ile özgür ve emin eşit bir etkileşim kurmak için bir yol sağladığını belirtmektedir. Özetle, kapsayıcı tasarım ilkelerinin uygulandığı iç mekân tasarımları, ayırım gözetmeksizin her bireye özgür hareket imkânı sağlamaktadır.

*Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, cordanozge@gmail.com (yürütücü)

**Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, dadincay@gmail.com (yürütücü)

***Dr., cagilyurdakul@gmail.com

****Arş. Gör., İTÜ Mimarlık Fakültesi, elifb8807@gmail.com

*****İTÜ Mimarlık Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, gizemvayvay@gmail.com

Evrensel tasarım prensiplerinin öncelikli uygulama sahası olarak kent ölçeğinde kamusal kullanım mekânlarında uygulanabilir olması son derece büyük önem taşımaktadır. Engelli bireyler, kendi ihtiyaçları doğrultusunda kişisel alanlarını belirli bir seviyeye kadar değiştirebilmekte ve kendi ihtiyaçlarına adapte edebilmektedir; ancak, yaşadıkları ortamın dışına çıkarak sosyalleşebilmeleri, ‘engel’ olmaksızın ihtiyaçlarını görebilmeleri ancak kamusal alanların evrensel tasarım bilinci çerçevesinde tasarlanmasıyla mümkündür.

Geniş kitleleri etkilemesi sebebiyle toplumsal açıdan önem arz eden “kapsayıcı tasarım” ilkesi, global ölçekte bakıldığında gelişmiş ülkelerdeki kamusal alanların birçoğunda tasarımın temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda, kent içindeki kamusal yapı tipolojileri içerisinde eğitim yapılarının özel bir yeri olduğu söylenebilir. Her birey için ilk ve en önemli sosyalleşme mekânının eğitim yapıları olduğunu düşünürsek, engelli her çocuğun ya da gencin, sağlıklı bir yetişkin olarak toplumdaki yerini alabilmesi için evrensel tasarım kriterlerine uyumlu bir eğitim yapısında, kapsayıcı nitelikte eğitim alma hakkı ve ihtiyacı olduğu açıktır. Kapsayıcı ve evrensel niyetleri daha çok barındıran mekânsal pratikler vesilesiyle, güçlü bir toplumun temel yapı taşı olan eğitim ortamları, ayrımcılıktan uzaklaştırılabilir (Gülbahar, 2017). Bu noktada eğitim programının içeriği ile eğitimin verildiği mekânın niteliğinin bütünleşik bir etki yarattığı bir gerçektir.

“Evrensel tasarım” toplumdaki her bireyi kucaklayan “kapsayıcı” niteliği ile öne çıkarken, eğitim alanında da “kapsayıcı eğitim” ilkeleri alt başlığı ile somutlaşır. Ülkemizde kapsayıcı eğitim ilkesi doğrultusunda girişimler artmış ve Milli Eğitim Bakanlığınca “kaynaştırma okulları” ile engelli ve engelsiz çocukların bir arada eğitim alması ilkesinden hareket eden kaynaştırma eğitimi sistemi hayata geçirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları konulu rehber kitapçığında “*kaynaştırma eğitimi*”, “engeli veya özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin programda yapılacak küçük düzenlemelerle eğitim alabildikleri bir süreç olarak” belirtilmektedir (2013). Kaynaştırma eğitimi gereklilikleri doğrultusunda hazırlanmış olan bu rehberde; engelli bireyler için en ideal eğitimin kaynaştırma eğitimi olduğu, ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasıyla birlikte yaklaşık 150 bin özel eğitim ihtiyacı

olan öğrencinin ortaöğretimde ve meslek liselerinde eğitim göreceği, bu sebepten ötürü kaynaştırma yoluyla eğitim modelinin güçlendirilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013).

Kaynaştırma eğitiminin yaygınlaştırılması girişimleri arasında önemli bir başlangıç olan SERÇEV Gökkuşuğu İlköğretim Okulu ile SERÇEV Engelsiz Meslek Lisesi, pilot okul olarak Türkiye’deki uygulamalarda örnek teşkil etmektedirler. Erişilebilir mimari planlaması İstanbul Teknik Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü’nden öğretim üyeleri ve alanında uzman profesyonellerden aldıkları desteklerle birlikte tasarlanmış ve detaylandırılmıştır. Bu proje ile başlayan çalışmalar, başka fikir projelerin de alt yapısını oluşturmuş, *erişilebilir tasarım için önce farkındalık* mottosu ile bir başka projeyi hayata geçirmiştir.

EĞİTİMDE BİR FARKINDALIK PROJESİ: PUDCAD

Avrupa Birliği, ERASMUS+ KA203 programı kapsamında desteklenerek Eylül 2017’de İstanbul Teknik Üniversitesi’nin proje koordinatörlüğünde başlayan PUDCAD (Principles of Universal Design through a CAD - Based Game) projesi, bir eğitim aracı olarak mimarlık fakültesi öğrencilerinin Evrensel Tasarım Prensipleri ile ilgili farkındalık kazanmaları ve bu prensiplerin CAD tabanlı bir oyun üzerinden uygulanması hususunda pratik bir araç edinmeleri amacıyla geliştirilmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi proje ekibi, proje koordinatörleri Doç. Dr. Özge Cordan, Dr. Demet Arslan Dinçay ile araştırmacılar Dr. Çağır Yurdakul Toker, Ar. Gör. Elif Belkıs Öksüz ve Büşra Gizem Vayvay’dan oluşmaktadır. PUDCAD projesi, İTÜ (koordinatör), engellilik alanında iki öncü ulusal sivil toplum kuruluşu olan SERÇEV ve Ergoterapi Dernekleri ile Almanya, İtalya ve Finlandiya’dan 5 üniversitenin Mimarlık Fakültesi bölümünün ortak çalışması ile hayata geçirilmiştir; İtalya’dan Politecnico di Milano ve Università degli Studi di Firenze, Almanya’dan Hochschule Ostwestfalen-Lippe, Finlandiya’dan Lathi University of Applied Sciences PUDCAD projesinin üniversite ortaklarıdır.

PUDCAD projesinin temel amacı, engelli bireyin ilk sosyalleşme alanı olarak okul yapılarının erişilebilirliği üzerine yoğunlaşarak tasarımcı adaylarının evrensel tasarım ilkeleri

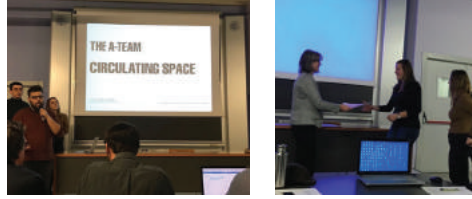
konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamaktır. Proje ile Mimarlık Fakültesi öğrencileri için, hazırladıkları iç mekân projelerinde erişilebilirlik açısından var olan problemleri tespit ederek, bu problemlerin oluşmasının henüz proje aşamasındayken engellenmesini sağlayacak, kullanışlı ve pratik bir araç geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu aracın CAD tabanlı yazılımlarla uyumlu olması sağlanarak, hedef kitle profilimizin rahatlıkla adapte olabileceği bir oyun olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir. Temel amacın yanı sıra, öğrencilerin erişilebilir mekanlar konusunda farkındalık kazanması, empati yeteneklerinin gelişmesi, var olan problemlerin tespit edilerek çözüm üretilmesi doğrultusunda proje ortağı üniversitelerin öğrencilerine ortak olanakları sunmak, PUDCAD projesini oluşturan temel amaçlardandır.

PUDCAD Projesi kapsamında 3 yıllık çalışma takvimi içinde öğrenme öğretme faaliyetleri, konferans ve seminerler ile planlanmıştır. Proje çalıştaylarının ilki, Şubat 2018'de proje ortaklarından Politecnico di Milano'nun ev sahipliğinde İtalya'da düzenlenmiştir. Çalıştay proje ortağı her üniversiteden öğrenci ve öğretim görevlilerinin katılımı ile gerçekleşmiş, Evrensel Tasarım Prensipleri üzerinden seminerler ve alan çalışmaları ile sürdürülmüştür. Bu çalıştay ile 4 farklı ülkeden gelen mimarlık fakültesi öğrencilerinin, Milano'da yer alan iki farklı okulda, bedensel engel durumuna ait gereçleri kendileri kullanarak mekânları deneyimleri ve okullardaki problemleri Evrensel Tasarım Prensipleri - Erişilebilirlik kontrol listeleri üzerinden tespit etmeleri sağlanmıştır. Çalıştay, söz konusu evrensel tasarım prensiplerinin bütünü çerçevesinde öğrencilerin tespit ettikleri problemlere yenilikçi çözüm önerilerini içeren proje sunumları ile tamamlanmıştır.

Projenin ikinci ayağı, Politecnico di Milano'da gerçekleştiren çalıştayın devamında her bir proje ortağının kendi ülkelerinde tespit ettiği ortaöğretim ve lise kurumlarında benzer bir uygulama ile empati deneyimi ve Erişilebilirlik kontrol testi üzerinden mekân analizi ile devam etmiştir. Bu doğrultuda proje koordinatörü olan İTÜ ekibi, 13 Nisan 2018 ve 18 Nisan 2018 tarihlerinde İstanbul ve Ankara'da farklı üniversitelerden gelen öğrencilerle birlikte deneyim üzerine temellenen çalıştaylar gerçekleştirmişlerdir (Şekil 1-4).

Şekil 1-2. Politecnico di Milano'da Empati Çalıştayları Kapsayıcı Tasarım seminerleri ile desteklendi.

Şekil 3-4. Milano'da gerçekleşen çalıştay sonunda proje jürileri yapılarak sertifikalar takdim edildi.

13 Nisan 2018 tarihinde, İTÜ Geliştirme Vakfı Okulları, ortaöğretim ve lise yapılarında tamamlanan çalıştayda, İTÜ İç Mimari Bölümü öğrencilerinden oluşan bir çalışma grubu, PUDCAD proje ortaklarından Ergoterapi Derneği'nden Prof. Dr. Gonca Bumin ve İTÜ PUDCAD proje koordinasyon ekibi yer almıştır. Öğrenciler, farkındalık kazanmak ve yapıların erişilebilirlik analizini çıkartmak üzere bedensel engel durumlarında kullanılan tekerlekli sandalye ve diğer yardımcı aparatlar ile yapıları deneyimleme ve analiz etme şansına sahip olmuşlardır.

PUDCAD deneyim çalıştaylarından ikincisi 18 Nisan 2018'de, proje ortaklarından Ergoterapi Derneği ve Serçev Derneğinin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Ev sahipliğini SERÇEV Engelsiz Anadolu ve Meslek Lisesi'nin üstlendiği çalıştayda, TOBB Üniversitesinden İç Mimarlık ve Hacettepe Üniversitesinden Ergoterapi Bölüm öğrencileri yer almış ve okul yapısını birlikte analize etmişlerdir. Bu çalıştayda, farklı disiplinlerden gelen öğrencilerin etkileşim ve iş birliği içinde evrensel tasarım ve erişilebilirlik konularındaki farkındalık kazanması hedeflenmiştir (Şekil 5-11).

Şekil 5-6. Ankara SERÇEV Engelsiz Anadolu ve Meslek Lisesinde gerçekleşen çalıştay

Şekil 7-8. Ankara SERÇEV Engelsiz Anadolu ve Meslek Lisesindeki empati çalıştay detayları

Şekil 9-10. İstanbul İTÜ Geliştirme Vakfı Okulları ortaöğretim ve lise yapılarındaki empati çalıştay detayları

Şekil 11. İstanbul İTÜ Geliştirme Vakfı Okulları ortaöğretim ve lise yapılarında gerçekleşen çalıştay

Yapılan çalıştaylar neticesinde edinilen veriler, proje ortaklarından Hochschule Ostwestfalen-Lippe'nin ev sahipliğinde 15-19 Ekim 2018'de gerçekleşecek olan "PUDCAD Universal Design Practice Conference Detmold" konferansı sunulacaktır. Söz konusu konferans PUDCAD projesi dahilinde düzenlenecek olup, PUDCAD konferans serilerinin ilkinin oluşturmaktadır. Omurgasını "insan, mekan ve kapsayıcılık" (human, space and inclusion) temasının oluşturacağı konferans kapsamında evrensel tasarım prensipleri ve mekan kur-gusu bağıntılı çalıştaylar da düzenlenecektir.

PUDCAD projesinin, sonuç ürünü tasarımcı adaylarının Evrensel Tasarım konusunda farkındalığını ve bilgi paylaşımı arttırarak, gelecekte daha yaşanabilir, herkesin kullanımına uygun mekânlar tasarlanmasına yardımcı olacak bir dijital eğitim aracı olacaktır. Bu eğitim aracı ile, Evrensel Tasarım prensipleri pratik biçimde dijital platforma entegre edilecek, etki alanının genişletilmesi sağlanacak ve zamanla daha çok tasarımcının konuya duyarlılığı artacaktır. Mekânların onları tasarlayan kişilerin bilgi ve deneyimi ile şekillendiği açıktır. Öyleyse, bir mekân ancak

onu yaratacak tasarımcının duyarlılığı ölçüsünde engelsiz olabilir.

Tasarımcı, obje boyutundan kent ölçeğine kadar her düzeyde erişilebilirlik ilkesi ile hareket etmelidir. Ölçekler arasındaki koordinasyonun sağlanması ile günlük yaşam pratikleri içinde deneyimlenen tüm mekânların özgürce kullanımı mümkün olabilir. Bu yaklaşım ile herkes için erişilebilir kamusal iç mekânlar yaratmak, daha geniş bakış açısından, kentin bütününde erişilebilir olmasına imkân tanıyacaktır. Engelsiz, daha doğru bir tanımla, bireyin engellenmediği kent kullanımı ise tüm bireylerin sosyal anlamda birbirini tamamladığı, sağlıklı toplumun oluşması için büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Gülbahar, S. (2017), "Kaynaştırma Eğitimi Mekanlarında Yaşam Merkezi Biriminin Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir İnceleme: SERÇEV Engelsiz Meslek Lisesi Örneği", İstanbul

Nussbaumer, L. L. (2012). Inclusive Design, USA: Fairchild Books.

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2013), "Mesleki Eğitimde Bütünleştirme Uygulamaları", Ankara

URL 1. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617> 26.07.2018.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Şekil 1-4. Politecnico di Milano Üniversitesi Tasarım Bölümü Arşivi

Şekil 5-11. Doç. Dr. Özge Cordan Bireysel Arşiv

“

yaşam kalitesinin artmasını sağlayacak *mekânlar*, insanların birbiriyle ilişki kurabilecekleri, tartışıp fikir geliştirebilecekleri, birlikte iş birliği gerçekleştirebilecekleri, bağlanabilecekleri, **aidiyet hissedebilecekleri**, kendileriyle özdeşleştirebilecekleri, hatırlayacakları ve özleyecekleri yerlerdir...”

ENGELSİZ KAMPÜSE DOĞRU: İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ AYAZAĞA YERLEŞKELERİNDEN ÖRNEK DÜZENLEMELER

Yasın Çağatay Seçkin*

Mekânsal yaşam kalitesi hem doğal hem de yapılı çevre özellikleriyle ilgilidir. Bu kavram, doğal kaynakların korunması ve ekosistem, iklimsel konfor ve hava kalitesi, mekânsal estetik, güvenlik, donanım ve konfora yönelik öğeler gibi ölçülebilir kavramlarla ilişkili olduğu kadar, yer ve aidiyet duygusu, okunabilirlik, ortak bellek gibi kolay ölçülemeyen öznel ölçütlere de sahiptir. Bu çerçevede, yaşam kalitesinin artmasını sağlayacak mekânlar, insanların birbiriyle ilişki kurabilecekleri, tartışıp fikir geliştirebilecekleri, birlikte iş birliği gerçekleştirebilecekleri, bağlanabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, kendileriyle özdeşleştirebilecekleri, hatırlayacakları ve özleyecekleri yerlerdir. Bu tip mekânlar, üniversite yerleşkelerinde, sınıftan çok amaçlı salona, koridordan kantine, küçük bir avlu ya da meydandan, geniş bir yürüyüş aksı ya da caddeye kadar çok çeşitli biçimlerde yer alırlar.

Bu yaklaşım kapsamında, çocuk, engelli ve yaşlı erişimi de dikkatle değerlendirilen öncelikli bir konudur. Çünkü herkesin yerleşkede sunulan her türlü hizmete bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesi, mekânsal yaşam kalitesinin vazgeçilmez bir unsurudur.

Bu amaçla yaya kaldırımları, geçitler, duraklar ve otoparklar ile birlikte tüm kapalı alanlar, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği'nde ifade edilen kurallara uygun bir biçimde düzenlenmektedir. Konuya ilişkin dünyadaki yeni gelişmeler de dikkatle takip edilerek, öncü üniversite olmanın doğasına uygun bir biçimde, sürekli olarak planlanmakta ve geliştirilen planlar dâhilinde hayata geçirilmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen bazı çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

1. Yerleşkedeki tüm yaya ve bisiklet aksları araç baskısından kurtarılacak şekilde yeniden ele alınmakta ve düzenlenmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Kampüs içi bisiklet yolu

2. Yeniden düzenlenen yaya kaldırım genişlikleri 2 m'den az olmamak kaydıyla genellikle 3 - 3,5 m olarak tasarlanmakta, yükseklikleri ise 5 cm ile sınırlandırılmaktadır. Bu kaldırımlar üzerindeki rampa eğimleri de %5'i geçmeyecek şekilde inşa edilmektedir (Şekil 2).

*Prof. Dr., Y. Mimar, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Taşkılla, İstanbul. seckincagatay@gmail.com

Şekil 3. Koru Yolu

Şekil 2. Arı 6 Enerji Teknokenti giriş rampası

3. Eğimi kabul edilebilir değerlerin üzerinde olan akslarda, uygun eğimde alternatif güzergâhlar düzenlenmektedir (Şekil 3).

4. Yeni mimari ve peyzaj düzenlemeleri, proje aşamasında İTÜ Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı mimar ve mühendisleri tarafından dikkatlice incelenmekte, yönetmeliklere aykırı durumlar varsa, tespit edilerek gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra yapım ihalesine çıkılmasına izin verilmektedir.

5. Yerleşke içi erişim dışında, tarihi ve eski tarihli binalarda merdivenler, koridorlar, holler, kapılar ve asansörler başta olmak üzere iç dolaşımda engel yaratabilecek tüm elemanlar yeniden ele alınmakta; genişletme çalışmaları, kapı tipi değişiklikleri, rampa, korkuluk ve küpeşte düzenlemeleri aracılığıyla çözüm üretilmektedir. Mimari çözüm üretilemeyen noktalarda alternatif güzergâhlar belirlenmekte ya da engelli platform ya da asansörleri aracılığıyla mekanik araçlardan faydalanılmaktadır.

6. Yönlendirme tabelaları ve işaretlemelerin basit, anlaşılır, uluslararası standartlara uygun bir biçimde tasarlanmasına, doğru konum ve yüksekliklerde yerleştirilmesine dikkat edilmektedir.

7. Tarihi ve eski tarihli binalarda, ıslak hacimlerdeki kapı genişlikleri, lavabo, klozet ve pisuar yükseklik ve sayıları yönetmeliklere göre kontrol edilmekte ve gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Engelli tuvaletinin bulunmadığı yapılarda, gerekli mimari düzenlemeler yapılarak engelli tuvaletleri tesis edilmektedir.

8. Tüm açık ve kapalı otoparklardaki taşıt park yerleri, yönetmelik hükümlerince tasarlanmakta ve düzenlenmektedir.

9. Tüm iç ve dış mekân aydınlatmaları dikkatlice seçilmekte, görüntü kalitesini artırmak için, mimari çözümlerle zıt renklendirme, görsel kontrast yaratma vb. tekniklerden yararlanılmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Görsel kontrast yaratılmış bir yol

10. Gerek dış gerek iç mekânda gerçekleştirilen düzenlemeleri takiben, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları aracılığıyla yapılan değişikliklerin uygunluğu test edilmektedir.

11. Tüm bu fiziksel düzenlemelerin dışında, eğitim materyallerine, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim konusunda gerekli düzenlemeler yapılmakta; Üniversitedeki tüm bölümlerin ders programında zorunlu ya da seçmeli olarak erişilebilirlik ile ilgili derslerin yer alması sağlanmaktadır.

Ayrıca;

- Türk Telekom'un Erişilebilirlik ve Kapsayıcılık için En İyi Mobil Kullanım kategorisinde dünya birinciliği derecesine sahip, görme ve işitme engellilerin sosyal alanlarda yardıma ihtiyaç duymadan özgürce hareket edebilmeleri amacıyla geliştirilen projesi Sesli Adımlar, Türk Telekom - İTÜ iş birliği ile dünyada ilk defa bir üniversite yerleşkesi genelinde hayata geçirilmiştir.

- Engelli bireylere yönelik giysi tasarımlarının yapılacağı Evrensel Tekstil Tasarım Merkezi, İSTKA desteğiyle, İTÜ'de kurulmuştur.

- Türkiye'nin ilk down sendromlu eleman çalıştıran yemek işletmesi Fanfan, İTÜ Ayazağa Yerleşkesinde faaliyete geçmiştir.

- Herhangi bir uzvunu kaybetmiş çocuklara 3B yazıcılar aracılığıyla çok düşük maliyetlerle fonksiyonel protez uzuvlar hazırlayan sosyal sorumluk projesi Astero Projesi, İTÜ'lü öğrenciler tarafından geliştirilmiştir.

- İTÜ Gönüllülük Kulübü'nün yürüttüğü Engeller Durdurmasın projesi kapsamında, işitme, görme ve zihinsel engelli okulları ziyaret edilmekte ve her engel grubu için, yerleşke içi ve dışında özel etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

- Tüm bu farkındalık çalışmalarına ek olarak, İTÜSEM bünyesinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi iş birliği ile Erişilebilirlik Uzmanlık Sertifika Programı düzenlenmektedir.

Anlaşılabacağı üzere, İTÜ, tüm birimleri ile engelsiz kampüslere kavuşmak, engelli bireylerin erişiminin önemine ilişkin toplumsal farkındalığı oluşturmak amacıyla ciddi ve kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Yazının bu aşamasında, son dönemde Ayazağa Yerleşkesinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmekte olan ve müellifi olmam nedeniyle süreçlerine hâkim olduğum bazı peyzaj projelerinden bahsetmek, özellikle fiziksel düzenleme anlamındaki çalışmaların boyutunu ve engelsiz kampüse doğru alınan yolu daha iyi ifade etmek açısından faydalı olacaktır.

1. İTÜ Arı Kapı Meydanı ve Bedri Karafaki-oğlu Caddesi Bağlantı Aksı Peyzaj Düzenlemesi

İTÜ Arı Kapı, gerek Büyükdere Caddesi üzerinde yer alması, gerek metro bağlantısı nedeniyle yaya ve bisikletli kullanıcıların en fazla tercih ettiği kapıdır. Kapıdan girer girmez karşılaşılan araç yolu, erişilebilirlik anlamında büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu konunun çözümü üzerine uzmanlar ve yetkililer tarafından uzun tartışmalar gerçekleştirilmiş, yolun yer altına alınması bile düşünülmüş fakat hem ekonomik hem de fiziki anlamda yapılabilirliği zor olduğu için vazgeçilmiştir.

Bu araç yolu dışında, Rektörlük Binası'nın inşası sırasında kazıdan çıkan toprağın depolanması ile oluşturulan ve tam Arı Kapı

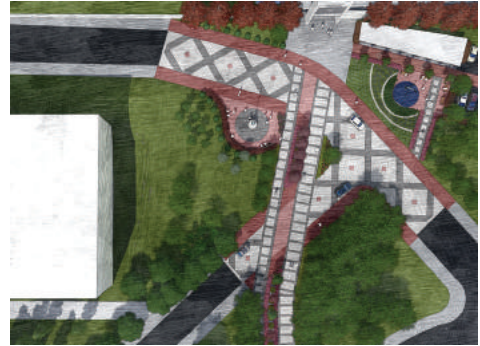
aksının karşısında yer alan yapay tepelik de hem görsel hem de fiziksel anlamda bir engel teşkil etmekteydi. İlk olarak araç yolu ile karşılaşan yayalar, ardından yerleşkenin geri kalanıyla hem görsel hem de fiziksel anlamda ilişkiyi koparan bir yükselti ile karşılaşılıyor, ardından yükseltinin çevresinden dolaşarak gitmek istedikleri noktalara doğru yol almaya çalışıyorlardı. Sürekli kullanıcılar bu duruma zaman içinde alışsa da ilk kez gelen ya da engelli kullanıcılar için bu durum önemli bir bariyer oluştuyordu (Şekil 5).

Şekil 5. Arı Kapı'nın eski görüntüsü

Tüm bunlara ek olarak, Arı Kapı Meydanı'nda yer alan güneş saati, tüm bu karmaşa içerisinde algılanamayan bir obje olarak kenarda duruyordu.

2015 yılında tasarlanan projede bu sıkıntılara doğru çözümler üretmek için çaba gösterilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Vaziyet Planı

Bu amaçla;

- Öncelikli olarak, araç yolunun yarattığı tehdidin nasıl ortadan kaldırılacağı üzerinde durulmuştur. Mevcut durumda, araç yolunun kullanımı gerekli olduğundan, araç trafik

hızının nasıl düşürüleceği ya da mekândaki yaya algısının nasıl artırılacağı gibi konular üzerinde durulmuş ve bunun sonucunda, araç yolu döşeme kaplamasının değiştirilmesinin en uygun çözüm olacağı kanaatine varılmıştır.

- Kapsamlı literatür araştırması ve geçmiş tasarım tecrübelerimiz ışığında, tekerlekli sandalye vb. ekipmanların kullanımında konforsuz bir yüzey oluşturmalarına rağmen, araç trafik hızının düşürülmesine, yaya algısının artırılmasına ve mekân kimliği ile estetiğine sağladığı katkılar nedeniyle, doğal küp taş, kaplama malzemesi olarak tercih edilmiştir.

- Kaplama malzemesi olarak en küçük boyutlu (4x6 cm) doğal küp taşlar tercih edilmiş, bu şekilde konfor düzeyi en üst seviyede tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca granit, bazalt ve andezit doğal küp taşların bir arada kullanılması dikkat çekicilik, vurgu ve estetik zenginlik açılarından önemli katkılar sağlamıştır.

- Meydan girişinde yeni bir bisiklet parkı tasarlanmış; meydanın yaya ve bisiklet öncelikli bir alan olduğuna ilişkin vurgu hem fiziksel hem de fonksiyonel anlamda kuvvetlendirilmiştir.

- Araç yolunun yarattığı engelleyici etkilerinin azaltılmasına yönelik çözümlerin ardından, henüz giriş noktasında engel olarak karşılaşılan tepelik ortadan kaldırılmış, yeni peyzaj düzenlemesi aracılığıyla, yerleşke ve özellikle kampüs ana aksı Karafakioğlu Caddesi ile görsel ve fiziksel bağlantı sağlanmıştır.

- Bu bağlantı sağlanırken, yeni tasarlanan aksların eğimlerine dikkat edilmiş; görseli kesmeyen ve aksları tanımlayan bir bitkilendirme tasarımı gerçekleştirilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Yeni tasarlanan akslar

- Bu aksların devamında Karafakioğlu'na inen caddenin mevcut eğiminin, engelli araçlarının kullanımı için uygun olmadığı belirlenmiş; aks boyunca koru içerisinde devam eden ve patika yol, yeni bir aydınlatma tasarımı ile davetkar ve güvenli bir hale getirilerek, engelli ulaşımı için kullanışlı bir hale getirilmiştir.

- Tüm bunlara ek olarak, Arı Kapı Meydanı'nda bulunan güneş saati ve çevresi yeniden ele alınmış; sert zemin düzenlemesi ve bitkilendirme ile güneş saatinin vurgusu artırılırken, meydan kurgusuna uygun olarak, yerleşke girişine yeni bir karşılama, buluşma ve bekleme alanı kazandırılmıştır. Dr. Mehmet ERKÖK tarafından tasarlanan 250. Yıl Heykeli, yeni tasarlanan alanın odak noktası olarak kullanılmıştır. Simgesel anlamı ve kütlesiyle Heykel, alan ölçeğinin belirlenmesi ve alanın yeni kimliğinde röper noktası oluşturulması anlamında, tasarıma önemli katkılar sağlamıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Arı Kapı Meydanı

2. Arı 8 Binası Önü Peyzaj Düzenlemesi

2016 yılında tasarlanan projede, mevcut cadde kotu ile bina giriş kotu arasındaki 2 metrelik fark, tasarım kurgusunun çözülmeyi bekleyen temel sorunu olarak kabul edilmiş ve buradan hareketle tasarım şekillenmiştir. Tasarlanacak alanın, merdiven yanından incek klasik bir rampaya izin vermemesi, rampanın tasarımı belirleyen bir eleman haline dönüşmesi sonucunu doğurmuştur. Rampanın bu özelliğini kuvvetlendirecek şekilde gerçekleştirilen bitkisel tasarım, aydınlatma tasarımı ve renk seçimi ile rampa, salt bir erişim elemanı olmaktan öte, önemli bir tasarım objesi olarak kullanılmıştır (Şekil 9a ve b).

Üst kotta yer alan cadde üzerindeki eğim koşulları da yeniden ele alınarak düzenlenmiş;

Şekil 9a ve b. Arı 8 Binası önünden görünüşler

Şekil 10. Cadde üzerinde tasarlanan kaldırım rampası

doğru bitkilendirme ve aydınlatma ile hem mekân kalitesi artırılmış hem de engelliler başta olmak üzere tüm kullanıcılar için yönlendirme ve erişim iyileştirilmiştir (Şekil 10).

Şekil 11. Arıoğlu Yolu'nun eski görüntüsü

3. İTÜ Arıoğlu Yolu Peyzaj Düzenlemesi

İTÜ Arıoğlu Yolu, eski adıyla Ağaçlı Yol, yüksek kaldırımları, geçirimsiz beton kaldırımları ve asfalt yol kaplaması, yetersiz aydınlatması ve oturma elemanları ile adına ve doğal atmosferine yakışır bir alan olmaktan uzak bir görüntüdeydi. İTÜ Maslak Yerleşkesi için çok değerli bir peyzaj ögesi olan Ağaçlı Yol'un iyileştirilmesine yönelik proje, 2017 yılında tasarlanmış ve 2018 yılında hayata geçirilmiştir (Şekil 11).

kullanıcıların hafızalarında güzel hatıralara sahip Ağaçlı Yol, doğal atmosferi bozulmadan nasıl yenilenmesi gerektiği ile ilgiliydi. Bu nedenle hem sert zemin hem bitkilendirme hem de aydınlatma tercihleri konusunda çok dikkatli davranılması gerekiyordu.

Öncelikle erişim ve yönlendirme konusu ele alındı. Gladiyalar önemli bir yönlendirme aracıydı ama özellikle karanlık gecelerde tek başlarına yeterli olmuyorlar; hatta dikenli yapıları ile görme yetisi kısıtlı bireyler için tehlike arz ediyorlardı. Fakat mekânda kullanılacak aydınlatma armatürlerinin görünür olması, üçüncü boyutta yeni bir eleman algısı ortaya çıkaracak ve doğal görünüme zarar verebilecekti. Bu nedenle, ağaçların ardından yüksek direklerle gizli aydınlatmalar yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Daha önce Fen Edebiyat Fakültesi Meydanı'nda denenen ve verim alınan kamaşma önleyici spot aydınlatmalar, ağaçlar ardına yerleştirilerek, endirekt bir aydınlatma elde edilmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Yeni tasarım sonrası Arıoğlu Yolu

Beton kaldırımlar ve asfalt yol kaplamasına ilişkin çözümler tartışılırken, Ağaçlı Yol'un yayalaştırılarak araç trafiğinden kurtarılması fikri geliştirilmiştir. Bu tasarım sürecinin şekillenmesinde en belirleyici karar olmuş, mekânsal kalitenin ve yaya erişiminin artırılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Bu şekilde, yaya öncelikli yerleşke anlayışına daha uygun bir tasarım kurgusu gerçekleştirilebilmiş, araç trafiğinin yarattığı karmaşa ve kirlilik ortadan kaldırılmıştır.

Bu kararı takiben, daha önce Arı Meydanı'nda denenen ve olumlu geri dönüşleri olan 4 x 6 cm boyutlarındaki doğal küp taşlar, yer kaplaması olarak belirlenmiştir. Bu kaplama

Tasarıma başlarken temel soru, ana vatani Kuzey Amerika olan Gleditsia triacanthos (Gladiya) türü ağaçların tanımladığı ve

malzemesi tercihi, alanın doğal görünümü ile uyum sağladığı gibi, ekolojik anlamda da geçirimli bir yüzey elde edilmesini kolaylaştırmıştır.

Gladiyalar ile yer kaplaması arasındaki geçişin doğal bir akış içerisinde gerçekleşmesi içinse bitkisel elemanlardan yararlanılmıştır. *Laurus nobilis* (Defne), *Hydrangea macrophylla* (Ortanca) ve *Aucuba japonica* (Lekeli Defne) türü çalılar gerek boyutları gerek gölge koşullarında yaşayabilme özellikleri ile ortamda arzu edilen atmosferin yakalanmasında çok değerli birer tasarım objesi olarak grev almışlardır. Yolum sağında ve solunda yaratılan bu geçişin yanı sıra, geniş taş kaplamalı yolun monotonluğunu kırmak için *Pittosporum tobira* 'Nanum' (Bodur Yıldız Çalısı)'dan yararlanılmıştır (Şekil 13a ve b).

Şekil 13a ve b. Proje görsellerinden örnekler

Yolun devamında, İnşaat Fakültesi'ne inen aksın kuvvetlendirilmesi amacıyla, Gladiyaların sonlandığı noktadan itibaren, düzgün formlu ve görsel etkisi yüksek *Lagerstromia indica* (Oya) ve *Azalea japonica* (Açelya)'lar kullanılmıştır. Bu noktadan itibaren aydınlatma elemanı tercihi de değiştirilmiş, yine Gladiyaların yokluğunda aks vurgusunun kuvvetlendirilmesi amacıyla simetrik ışık çıkış açılı Twilight aydınlatma elemanları kullanılmıştır (Şekil 14).

Şekil 14.
Arioğlu Yolu
devamından bir
görünüş

İnşaat Fakültesi'ne inen aksın rampa çözümüne imkân vermemesi nedeniyle, Ağaçlı Yol aynı tasarım anlayışıyla, İTÜ Mediko Sosyal Merkezi'ne kadar düzenlenmiş ve bu noktadan İnşaat Fakültesi giriş kotuna basamaksız bir biçimde bağlantı sağlanmıştır.

4. İTÜ Akademi Yolu Peyzaj Düzenlemesi

Yaya, bisiklet ve engelli erişimine ilişkin geliştirilen bir diğer proje de İTÜ Akademi Yolu Peyzaj Düzenleme Projesi'dir. Halen, atıl bir biçimde, Kolej Kapı ile Etiler Kapı arasında uzanan alana ilişkin proje 2016 yılında tasarlanmış ve 2019 yılında hayata geçirilmek üzere programa alınmıştır (Şekil 15).

Şekil 15. Akademi
Yolu Vaziyet Planı

Proje sayesinde, Kolej Kapı ile Etiler Kapı arasındaki aks tamamen engelli kullanımına uygun hale getirilecektir. Proje yaya ve bisiklet öncelikli yerleşke yaklaşımı için gerekli olan engelsiz ulaşım akslarının oluşturulmasına büyük katkı sağlayacaktır. Kız öğrenci yurtları, Biyogaz Üretim Tesisi ve Toprak Ev'e ev sahipliği yapan Sürdürülebilir Enerji Üssü ve Uçak Uzay Fakültesi gibi yapıların bu aks üzerinde yer alması da bu katkının kullanıcılar açısından ne derece değerli olacağını net bir biçimde ortaya koymaktadır (Şekil 16a ve b).

Şekil 16a ve b. Proje görsellerinden örnekler

5. Dış Mekân Aydınlatma Projeleri

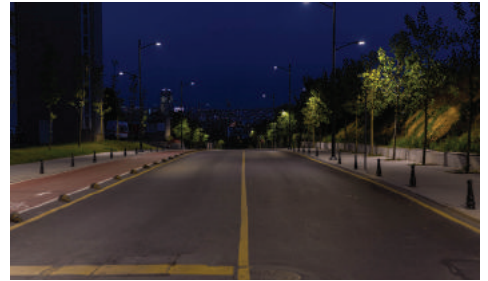
Yerleşke içindeki dış mekân aydınlatmaları güvenlik, emniyet, yönlendirme ve görüntü kalitesini artırmak için özenle seçilmekte; tüm cadde, sokak ve meydanlara ilişkin aydınlatma hesaplama ve testleri dikkatlice gerçekleştirilmektedir. İlk olarak Karafakioğlu Caddesi ile başlatılan çalışmalar tüm yerleşkeyi kapsayacak biçimde sürdürülmektedir (Şekil 17a ve b, Şekil 18a,b,c ve d).

Şekil 17a ve b. Karafakioğlu Caddesi eski ve yeni görüntüleri

Yukarıda ifade edilen çalışmalara her gün yenileri eklenmekte, edinilen tecrübelere

göre engelli bireylerle iş birliği içinde yeni yaklaşımlar geliştirilmekte, yeni hedefler belirlenmektedir. Erişilen her hedef sonrası, fiziksel mekân kalitesinde de öncü üniversite olma yolunda yeni hedefler belirlenmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için yürütülen çalışmalar, Rektörlüğümüz öncülüğünde, İTÜ Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı tarafından büyük bir şevk ve heyecanla sürdürülmektedir.

Şekil 18a, b, c ve d. Yerleşkenin farklı noktalarında gerçekleştirilen aydınlatma çalışmalarından örnekler

“

yerel yönetimler tarafından sunulan kamusal hizmetlerin şehirde yaşayan tüm bireylerin ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanması, *yalın ve kolay algılanabilir olması*, herkes için **eşit kullanım** sağlaması ve **süreklilik** içinde kurgulanması gerekmektedir”

ERİŞİLEBİLİR ŞEHİRLER İÇİN YEREL YÖNETİMLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

M ü b e r r a K a v a k K a r a *

Bu çalışmada bütüncül bir yaklaşımla şehirlerde yaşayan tüm bireylerin kamusal yaşama katılımının önündeki engeller araştırılmış ve bu yönde erişilebilir iyi uygulamalar incelenmiş olup İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) örneği üzerinden; evrensel tasarım yaklaşımı ile erişilebilirlik mevzuatı kapsamında yerel yönetimlerin yükümlülükleri ele alınmıştır.

İNSAN ODAKLI ŞEHİR

Şehirler; farklı kültürler ve toplumsal grupların bir araya geldiği, iletişim kurduğu, erişebildiği, kullanabildiği, paylaşabildiği ve bütünlülebildiği yaşam alanlarıdır. Nitelik ve nicelik yönünden gelişen ve büyüyen şehirlerde; yaş grupları, eğitim seviyeleri, mesleki alanlar, fizyolojik yapı ve sosyo-ekonomik statüler bireyler açısından farklılık arz etmektedir.

Herkes için yaşanabilir bir şehirde bireyler kendilerini özgür, güvenli ve rahat hisseder. İnsan odaklı bir bakış açısıyla hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin de ihtiyaçları dikkate alınarak ve farklılıklar gözetilerek şekillenen şehir herkes için daha kullanışlı ve ergonomik olur.

Erişilebilirlik; şehirde yaşayan bütün bireylerin, şehrin sunduğu kamusal hizmetlerin tümüne ulaşabilmesi ve kamusal yaşama *bağımsız ve güvenli bir şekilde* katılabilmesidir.

Şehir yaşamının içinde ve ayrılmaz bir parçası olarak; engelliler, bebek ve çocuklar, yaşlılar, hamile kadınlar, bebek arabalı ebeveynler, geçici engellilik durumu bulunanlar, çok uzun, çok kısa, çok şişman kişiler, kronik rahatsızlıkları bulunanlar, ağır yük taşıyan bireyler, gün içerisinde yorgunluk ve uykusuzluk yaşayan kişiler olarak düşünüldüğünde erişilebilirliğin aslında *herkesi* etkilediği görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1.
Farklılıklarıyla
kullanıcı
çeşitliliği

Kamusal yaşama katılım hakkına herkes eşit derecede sahiptir. Binalar, yollar, ulaşım araçları ve kentsel donatılar ayrımsız olarak tüm kullanıcı gruplarının erişimine uygun olmalıdır. Böylece hareket kısıtlılığı yaşayan bireyler; birlikte yaşama ve sosyal hayata katılma noktasında fırsat eşitliğine sahip olacaktır. Dünyanın pek çok ülkesinde hareket kısıtlılığına sahip bireylerin de evrensel bir hak olarak fiziksel çevreyi ve ulaşım araçlarını kullanabilmesi; işe gidebilmesi, alışveriş yapabilmesi, spor yapıp parklarda dolaşabilmesi, sinemaya gidebilmesi böylelikle toplumsal yaşamın içinde yer alabilmesi gerekmektedir (Şekil 2).

YEREL YÖNETİMLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Bireylerin kamusal hizmetlerin tümüne ulaşabilmesi öncelikli ve temel vatandaşlık hakkıdır. Belediye tüzel kişiliğinin temel fonksiyonu/kuruluş amacı belde halkının yerel nitelikteki ortak gereksinimlerini karşılamaktır. Bu bağlamda kentte hareket kısıtlılığı bulunan kişilerin sağlıklı ve emniyetli bir çevrede yaşayabilme gereksinimi yerel yönetimlerin temel görevlerinden biridir.

*Y. Mimar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Herkes için Erişilebilir İstanbul Koordinasyon Kurulu Başkanı. muberra.kavak@ibb.gov.tr

Şekil 2. Herkes kamusal hayata erişebilme hakkına sahip olmalıdır

Yerel yönetimler erişilebilirlik ve kullanılabilirlik açısından sorumlu ve yetkili olduğu tüm çalışmalarda ilgili yasa ve standartlar doğrultusunda uygulama yapmak zorundadır. Bu yönde yerel yönetimler tarafından sunulan kamusal hizmetlerin şehirde yaşayan tüm bireylerin ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanması, yalın ve kolay algılanabilir olması, herkes için eşit kullanım sağlaması ve süreklilik içinde kurgulanması gerekmektedir. Bütünsel bir yaklaşımla erişilebilirliğin dikkate alınacağı alanlar:

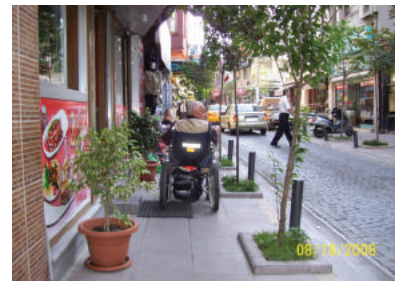
- Binalar (kamu kullanımına açık resmi ve özel tüm yapılar),
- Açık alanlar (cadde, sokak, meydan, kaldırım, park alanları vb),
- Ulaşım araç ve sistemleri (toplu taşıma araç ve duraklara erişim, parklanma ve trafik düzenlemeleri vb),
- Bilgilendirme hizmetleri,
- Farkındalık ve empati şeklinde belirtilebilir.

Kentsel alanda kamusal hizmetlere yönelik olarak yapılan tüm planlama, proje ve uygulama süreçlerinde; bilgi ve farkındalık eksikliğinin yanı sıra hizmetlerin eşgüdüm içinde yapılamaması ve etkin denetlenememesi sonucu kamusal hizmette amaç-sonuç bağlamında bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sonuçlardan bir tanesi de hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin yapı çevre ve ulaşım araçlarını kullanamaması sonucu toplumsal yaşamın içinde yer alamamasıdır. Bu durum aslında tasarım ve uygulama yolu ile engellemek anlamına gelmektedir.

AÇIK ALAN VE BİNALARDA KARŞILAŞILAN ENGELLER

Hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin bağımsız ve güvenli biçimde hareket etmelerinin önünde pek çok engel bulunmaktadır. Açık alanlarda yaya yolu ve kaldırımların yeterli genişlikte olmaması, kaldırım yüksekliğinin standartlara uymaması, kent donatılarının (bitkilendirme, direk, billboard, altyapı donatıları, kent mobilyaları, durak vb) uygunsuz konumlanması, peyzaj öğelerinin standart dışı olması, zemin kaplamalarının uygun seçilmemesi veya bozulmuş olması, drenaj öğelerinin yanlış yerleştirilmesi, rampaların uygun eğim ve malzemeden yapılmaması, çocuk oyun alanlarının engelli çocukların da kullanabileceği biçimde tasarlanmaması, altyapı ve inşaat çalışmaları sırasında ve tehlike arzeden yerlerde yeterli ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınmaması, otopark düzenlemelerinde engellerin bulunması, kaldırım ve yaya yollarında işgallerin bulunması; toplu taşıma araçlarının alçak tabanlı olmaması, durak ve araçlarda gerekli bilgilendirmenin yapılmaması; farklı ulaşım sistemlerine entegrasyonda gerekli bağlantıların sağlanmaması; kamusal binalarda bina girişlerinin erişilebilir olmaması, yatay ve düşey hareketliliğin sağlanamaması, tuvalet, kapı, turnike ve banko uygulamalarının standartlara uygun olmaması, görme engelliler için hissedilebilir yüzeylerin ve yeterli bilgilendirmenin olmaması vb. eksik ve yanlış uygulamalar tüm kullanıcıların konforunu etkilemekte ve özellikle hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin kullanımına engel olabilmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Çevremizde bulunan engeller

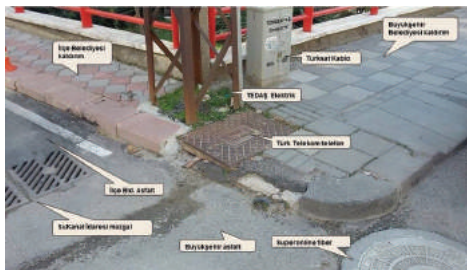

Şekil 4a,b,c,d. Erişilebilirliğin sağlanması için dikkat edilmesi gereken hususlar

MEVCUT DURUM ANALİZİNDE TESPİT EDİLEN AKSAKLIKLARA İLİŞKİN SÜREÇ YÖNETİM ÖNERİSİ

Erişilebilir şehirler için; yeni uygulamalarda standartlara uygun düzenlemeler yapıp aynı zamanda mevcut yapıyı çevrenin erişilebilirlik düzeyinin belirlenerek engellerin tespit edilmesi, bu engellerin kaldırılması veya iyileştirilerek makul uyumlaştırmının sağlanması gerekmektedir. Bu süreçte aşağıda yer alan temel hususlara dikkat edilmelidir.

- Erişilebilirlik bütünsel yaklaşımla tasarıma dâhil edilmeli, sonradan eklenmemelidir (Şekil 4a,b).
- Uygulamalarda standartlar gözetilmelidir (Şekil 4c).
- Yönetim ve kullanım doğru olmalıdır (Şekil 4d).
- Birimler ve kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği sağlanmalıdır (Şekil 5).
- Her aşamada denetim gerçekleştirilmelidir.
- Planlama yaklaşımı olarak “yolculuğun tü-mü” dikkate alınmalıdır.

Şekil 5. Erişilebilirliğin sağlanması için dikkat edilmesi gereken hususlar

- Erişilebilirlik süreklilik arz etmeli, kesintiye uğratılmamalıdır (Şekil 6).

Şekil 6.
Erişilebilirliğin
sağlanması için
dikkat edilmesi
gereken hususlar

AÇIK ALAN VE BİNALARDA İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Engelsiz erişilebilen bir çevre; *serbest ve güvenli hareket edilebilen, herkes için fonksiyonel ve erişilebilir olan, cinsiyetten bağımsız, engel olmayan saygı duyan ve olabildiği kadar özgürlük veren mekân* (UNDP - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2005) olarak tanımlanmıştır.

Açık alanlarda erişilebilirlik rotası; toplu ulaşım araçları, durak ve istasyonlar, kaldırım ve yaya yolları, rampa, korkuluk ve merdivenler, otoparklar, taşıttan binaya erişim, kavşaklar ve yaya geçitleri, yaya bölgeleri, yol çalış-malarında gerekli tedbirlerin alınması, zemin kaplamaları, drenaj, kent donatılarının ko-numlanması, trafik düzenlemeleri ve güvenli-ğinde erişilebilirlik gözetilmelidir (Sekil 8).

Şekil 7.
Erişilebilirlik
uygulamalarında
dikkat edilmesi
gerekten hususlar

Şekil 8. Şehir: herkesin rahatlıkla hayata katılabildiği yer

Binalarda erişilebilirlik rotası olarak; bina girişleri, rampalar, bina içi yatay dolaşım, bina içi dikey dolaşım (asansörler, merdivenler), iç kapılar, pencereler, tuvaletler, yönlendirme ve işaretlemeler, acil durum ve bina tesisatı, aydınlatma uygulamalarında kullanıcı ihtiyaçları dikkate alınmalıdır (Şekil 9).

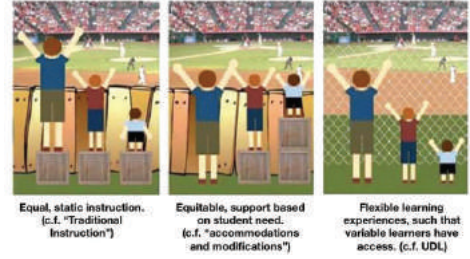
Şekil 9. Binalarda erişilebilirlik uygulamaları

EVRENSEL TASARIM

Dünyada küreselleşmenin etkisiyle sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik alanlardaki değişim ve gelişim süreciyle birlikte kamusal mekân anlayışı, ihtiyacı ve kullanımı da değişmiştir. Değişen yaşam biçimleri ile birlikte insanların daha uzun süre, bağımsız ve konforlu yaşamaya ihtiyaç duymaları ve bunu talep etmeleri; mekânların tasarım anlayışının yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu talebin karşılanabilmesi, insanın; fonksiyonel, estetik ve psikolojik açıdan yaşamının kolaylaştırılması için kullanılan her türlü ürün, donatı, yapı, mekân ve çevrenin tüm kullanıcıların ihtiyaçlarının dikkate alınarak tasarlanmasını gerektirmektedir.

Tasarımcılar, kullanıcı olarak genelde ortalama insan kavramını dikkate alma eğilimindedir. Oysa tarihsel süreçte kabul gören ortalama/standart/normal gibi kavramlar sorgulanıp geçerliliğini yitirmiştir. İnsanlar; antropolojik ölçüleri, hareket kapasiteleri, fiziksel dayanıklılıkları, görsel, işitsel ve zihinsel durumları bakımından farklılık göstermektedir. Evrensel tasarım yaklaşımının temelinde antropometrik

durum ve ergonomik ihtiyaçlar gözetilmektedir (Grafik 1). Evrensel tasarım kavramında önemli olan ‘kullanıcı/insan’dır ve *ortalama/standart insan* kavramı yerine hareket kısıtlılığı yaşayan ‘farklı’ kişileri günlük yaşamda eşit şartlarda yer almasını sağlayarak diğer kullanıcıların yanında eşdeğer bir yer kazandırmayı amaçlamaktadır. İnsanın ve ailenin yaşam sürekliliğinde erişilebilirlik ve kullanılabilirlik açısından yer, mekân ve ürün değiştirme zorunluluğunu ortadan kaldırmakta ve birlikte yaşayabilmeye imkân tanımaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Kullanımda adalet

Evrensel tasarımı diğer tasarım terminolojilerinden ayırtıran fark “fiziksel olduğu kadar sosyal yapıya da odaklanması” ve “bir ürünü binayla ya da şehirle bütünleştiren ve herkes için kullanılabilir olmasını hedefleyen bir tasarım” olmasıdır (Ostroff, 2001).

ERİŞİLEBİLİR YAPILI ÇEVRE VE ULAŞIM SİSTEMLERİ İÇİN MEVZUAT

Ulusal ve uluslararası mevzuatta kamusal hizmetlere erişim sağlanmasını zorunlu kılan, bu konuda düzenlemeler yapan ve standartlar belirleyen çeşitli hükümler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Anayasası’nda geçici ve kalıcı engelleri bulunan bireyler koruma altına alınmıştır. 2010 yılında T.C. Anayasası’na ilave edilen düzenlemeyle kanun önünde eşitlik ilkesi gereği ilave tedbir ve uygulama benimsenmiştir.

Grafik 1. Uygulama yaklaşımlarıyla gelişen süreç (Kavak, 2018)

ULUSLARARASI MEVZUAT

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (Madde 9) ile engellilerin bağımsız yaşamlarının ve toplumun tüm alanlarına tam katılımının sağlanması öngörülmektedir. Türkiye Engelli Hakları Sözleşmesi'ni 30 Mart 2007'de imzalamış olup, bu sözleşme Türkiye için 28 Ekim 2009 tarihi itibarıyla bağlayıcı hale gelmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından kabul ve ilan edilen Avrupa Kentsel Şartı'nda (European Urban Charter - 1992) tüm bireyler için insan onuruna yakışan bir kentsel düzen sağlanması amaçlanmıştır. Türkiye tarafından henüz imzalanmamış olmasına rağmen, yaşam kalitesi yüksek, doğaya saygılı, sürdürülebilir, planlı ve güvenli, hak temelli ve adil biçimde kent kaynaklarının kullanıldığı, erişilebilir, planlama ve yönetimde katılımcılığın sağlandığı bir genel çerçeve sunması açısından Avrupa Kentsel Şartı önemlidir.

ULUSAL MEVZUAT

1982 T.C. Anayasası, 3194 sayılı İmar Kanunu ve yönetmelikleri, 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanun ile ilgili mülga Başbakanlık yönetmelik, genelge ve talimatları, Kat Mülkiyeti Kanunu, Yerel Yönetimler Mevzuatı: 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Standartlar: Türk Standartları Enstitüsü'nün erişilebilirlikle ilgili yayınladığı TS 9111, TS 12576, TS 12460, TS ISO 23599, TS 13536, TS 23600 ve ilgili diğer standartlar erişilebilirlik konusunda yükümlülükler getirmektedir.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

“Herkes için Erişilebilir İstanbul Koordinasyon Kurulu” insan odaklı bir şehir misyonu ile özellikle hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin şehirde yaşam kalitesini arttırmak amacıyla

2008 yılında oluşturulmuştur. Bu kurul İstanbul sınırları içindeki tüm kamusal alanların, kurumun işletmesi ve denetimi altındaki her türlü ulaşım sistemleri ve iletişim araçlarının ulusal ve uluslararası standartlar çerçevesinde herkesin erişimini ve kullanımını sağlamak için sistematik ve koordineli çalışmaları yürütmektedir. Ayrıca konu hakkında sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşlar nezdinde eşgüdüm sağlanması ve farkındalık oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

“Herkes için Erişilebilir İstanbul” çalışmaları kapsamında tüm proje ve uygulamalarda erişilebilirlik gözetilmekte olup; yapılan bina, yol, meydan, kavşak, rampa uygulamaları, yaya sinyalleri, hissedilebilir yüzeyler, kabartma haritalar, alçak tabanlı otobüsler, akıllı durak vb. uygulamalar ile herkese eşit imkanlar sunulması hedeflenmektedir.

ÖRNEK TEŞKİL EDEN BİR OLUŞUM: HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR İSTANBUL¹

Herkes İçin Erişilebilir İstanbul Koordinasyon Kurulu; İBB, İstanbul Valiliği, ilçe belediyeleri, Marmara Belediyeler Birliği, meslek odaları ile farklı engel gruplarına yönelik çeşitli sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurul, 2008 - 2012 yılları arasında 3 haftalık periyotlarla 54 toplantı gerçekleştirmiştir. Yapılan toplantılarda; büyükşehir belediyesi (İBB), ilçe belediyeleri ve diğer kamu kuruluşlarının faaliyetleri incelenmiştir. Her bir toplantıda ilgili idareyi temsilen konuk ekibin çalışmaları değerlendirilmiş, bu yönde öneri ve taleplerde bulunulmuştur. Kurul tarafından; büyükşehir belediyesi, ilçe belediyeleri ve diğer kamu kurum görevlilerine muhtelif periyotlarla erişilebilirlik ve farkındalık eğitimleri verilmektedir (Şekil 11).

İstanbul'un erişilebilirliğini arttırmak ve bu yönde olası engelleri kaldırmak için birimler/kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon

Şekil 11.
Herkes için
Erişilebilir İstanbul
koordinasyon
toplantıları 2008-
2012

¹ Erişilebilir İstanbul Tanıtım Filmi için bkz: <http://www.erisilebilir.istanbul/videos>

Şekil 12. "Herkes için Erişilebilir İstanbul" teknik inceleme ve destek çalışmaları

sağlanmış ve süreç sürekli takip edilir hale getirilmiştir.

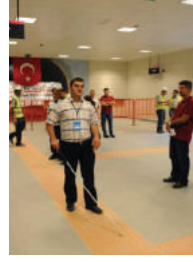
ETKİN KOORDİNASYON VE SONUÇ ODAKLI BİR SİSTEM

Erişilebilirlik kapsamında yapılan tüm çalışmaların uyumlu olması gerekmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile birlikte ilgili bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve diğer paydaşlar nezdinde multidisipliner ve koordineli bir şekilde işbirliği içerisinde problemlere ortak çözümler üretilmesi ve insan odaklı bir yerel yönetim anlayışıyla şehirlerin yaşanabilirliğinin artırılması önemlidir.

"Herkes İçin Erişilebilir İstanbul" yapılanmasına ilişkin organizasyon ve çalışma modeli; Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen kimi oturumlarda örnek model olarak aktarılmış olup bu yönde uluslararası alanda yapılan çeşitli çalışmalara örnek teşkil etmiştir. Keza "Herkes İçin Erişilebilir İstanbul" çalışma ve uygulamaları, Türkiye'de Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından örnek uygulama olarak seçilmiş ve ödülle layık görülmüştür.

"Herkes İçin Erişilebilir İstanbul" çalışmalarına ilişkin olarak; bir yandan genel farkındalık oluşturulup koordinasyon sağlanmakta diğer yandan kurum içinde sistematik çalışmalar yürütülmektedir. Bu yönde yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Yapılan tüm çalışmaların kurumsal ve sürdürülebilir olması amacıyla 2023 erişilebilirlik yol haritası oluşturulmaktadır. Bu süreçteki çalışmaların yıllık stratejik planlarda vizyon ve eylem planlarında yer alması sağlanmış olup

kurumsal gelişim ve hizmet iyileştirme kriterleri arasında olup İBB'nin tüm çalışmalarında değerlendirme aracı olarak yer almıştır.

Tasarım rehberleri ve standardizasyon konusunda sistemli ve sürdürülebilir bir süreç için her alanda oluşturulan rehberlerde erişilebilirlik dikkate alınmıştır.

TSE Standartlarının güncellenmesine ve mevcut olmayan standartların belirlenmesine önemli katkılar yapılmıştır.

İstanbul İmar Yönetmeliği'nde erişilebilirlik ve kullanılabilirliğe yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

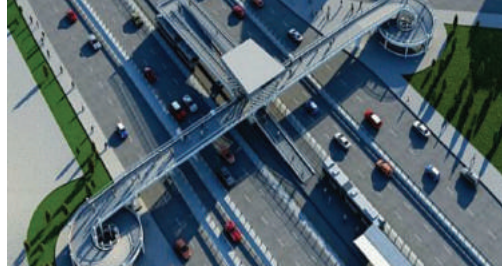
İBB Kentsel Tasarım Rehberi, Raylı Sistem Tasarım Rehberi, Deniz Ulaşımı Tasarım Kriterleri oluşturulup çalışmalara nitelik kazandırılmıştır. Aynı yaklaşımla İSTON Ürün Kataloğu güncellenmiştir.

Proje ve uygulama süreçlerinde teknik ve ihale şartnamelerinde gerekli düzenlemeler yer almaktadır. Keza mimari ve uygulama projelerinde erişilebilirlik paftası ve temel erişilebilirlik proje notlarına yer verilerek yüklenici ve idarede farkındalık oluşturulmakta, uygulama aşamasında teknik inceleme ve destek gerçekleştirilmektedir (Şekil 12).

TSE Standartlarının güncellenmesi öncesinde proje ve uygulama süreçlerinde işin kendi şartnamesinin yanı sıra matbu bir ek teknik şartname ilave edilerek erişilebilirlik standartlarının dikkate alınması sağlanmıştır. Herkes İçin Erişilebilir ve Kullanılabilir Fiziksel Çevre ve Yapılar İçin Ek Teknik Şartname İBB Başkanlık Oluru ile tüm İstanbul'da belirleyici olmuştur.

Şekil 13. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki hizmet binalarında gerçekleştirilen erişilebilirlik uygulamaları

ERİŞİLEBİLİR HİZMET BİNALARI

Yeni yapılan hizmet binalarımızın proje ve uygulama süreci gözetilerek erişilebilir olması sağlanmaktadır. Büyükşehir Belediyesine ait mevcut tüm spor tesisleri, kültür tesisleri, tiyatrolar, hizmet binaları, sosyal tesisler gibi alanlarda envanter çalışması yapılmış olup; yapılan uygulamalarla eksiklikleri giderilip erişilebilir hale getirilmiştir (Şekil 13).

AÇIK ALANLAR

İstanbul genelinde cadde ve meydan düzenlemeleri erişilebilir olarak yapılmaktadır. Mevcut ana arterlerde erişilebilirlik envanteri çıkarılıp erişilebilir hale getirme süreci devam etmektedir. Bununla birlikte kaldırım rampaları, rampalı veya asansörlü üstgeçitler, görme engelliler için cadde ve meydanlarda hissedilebilir yüzey uygulamaları yapılmaktadır (Şekil 14).

Kaldırım düzenleme ve kullanma standartlarıyla ilgili Nisan 2009'da tüm kurum ve birimlere kaldırım standartlarının yer aldığı ekle birlikte resmi tebliğ gönderilmiştir.

Altyapı donatıları ile ilgili şartname hazırlanıp bu alanda uygulama yapan diğer kurumlarla

iletişime geçilip altyapı donatılarının yeraltına alınması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Yeni yapılan tüm parklarda erişilebilirlik gözetilmiş olup mevcut parklarda dönüşüm işlemi planlı bir şekilde devam etmektedir. Herkesin kullanımına uygun oyun grubu ve kent donatıları kullanılmaktadır. Dar kaldırımlarda ağaç dikilmeyip yaya aksında peyzajın erişimi engellememesine dikkat edilmektedir (Şekil 15).

Açık - katlı ve yol üstü otoparklarda engelli otoparkları düzenlenmektedir (Şekil 16).

Açık alanlarda hizmet veren umumi tuvaletlerde engelli tuvaleti ve bebek bakım üniteleri sağlanmıştır (Şekil 16).

Şekil 16. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki engelli otoparkları ve şehir tuvaletlerinde bulunan engelli tuvalet uygulamaları

Zabıta biriminin erişilebilirliği engelleyen faktörlere daha duyarlı yaklaşımı sağlanmıştır.

Kentsel dönüşüm sürecinde erişilebilirliğin sağlanması ile ilgili İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Çevre Şehircilik Bakanlığı ile koordinasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Şekil 14.
İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluk alanındaki açık alanlarda gerçekleştirilen erişilebilirlik uygulamaları

Şekil 15.
İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki parklarda gerçekleştirilen erişilebilirlik uygulamaları

Şekil 16.
İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki engelli otoparkları ve şehir tuvaletlerinde bulunan engelli tuvalet uygulamaları

Şekil 17.
Raylı sistemlerde
gerçekleştirilen
erişilebilirlik
uygulamaları

TOPLU ULAŞIM

Raylı sistemlerimiz erişime uygun olmaktan öte Dünyadaki uygulamalarla kıyaslandığında örnek teşkil edebilecek durumdadır. İstasyonlara erişim, istasyon içi düzenlemeler; turnike geçişleri, engelli tuvaletleri, görme engelliler için hissedilebilir yüzeyler, bilgilendirme ve uyarı sistemleri, kabartma istasyon haritası vb uygulanmıştır (Şekil 17). (Kabartma harita ve planlar ülkemizde ilk kez tarafımızdan yapılmış ve Sn. Cumhurbaşkanımızın talimatıyla ülkemiz genelinde yaygınlaşmıştır.)

ALÇAK TABANLI ERİŞİLEBİLİR OTOBÜSLER

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı otobüs filosu (4115 otobüs) "tümüyle" erişilebilir olarak hizmet vermektedir. Özel halk otobüslerinin dönüşüm süreci %90 oranında gerçekleşmiş olup süreç tamamlanmak üzeredir (Şekil 18).
- Durak ve istasyonlarda dönüşüm çalışmaları planlı bir şekilde devam etmektedir. Yeni alınan durak ve araçların teknik şartnamelerine müdahil olunmakta ve erişilebilirlik gözetilmektedir. Dar kaldırımlar için özel durak tipi geliştirilmiştir.

- Deniz ulaşımında iskele ve gemiler rehabilite edilmiş olup mevzuatın izin verdiği tüm değişiklikler gerçekleşmektedir (Şekil 19).

- Taksi, taksi dolmuş, minibüs, metrobüs, servis araçlarındaki engeller giderilmekte, erişilebilir hale getirilmektedir. Özel donanımlı araçlar engelli bireylere hizmet vermektedir.

TRAFİK DÜZENLEMELERİ

- Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME) ve Ulaşım Trafik Komisyonu'nda (UTK) ele alınan hususlarda erişilebilirlik gözetilmektedir. Yaya

geçişlerinde öncelikli tercih hemzemin yaya geçidi olmaktadır. Uygun olmayan yerlerde alternatif çözüm aranmaktadır.

- Sinyalizasyon sisteminde yaya sinyali ile oto sinyali birbirinden ayrılarak araçların yaya geçidi içerisinde durması engellenerek yaya geçitleri koridor şeklinde düzenlenmiştir. 308 noktada geometrik kavşak düzenlemesi, 113 adet engelli rampası yapılmıştır (Şekil 20).

- Maksimum yaya erişilebilirliği ve güvenliğini sağlamak amacıyla 629 noktada erişilebilir yaya sinyali (EYS) yapılmıştır. 1823 adet erişilebilir yaya butonu (EYB) yapılmıştır (Şekil 20).

BİLİŞİM

- Her İstanbullunun konuyu takip edebilmesine yönelik hazırlanan "www.erisilebilir.istanbul" web sayfasında yapılan tüm çalışmalar paylaşılmakta, güncel ve gerekli bilgilendirmeler yapılmaktadır.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki tüm web sayfaları, mobil uygulamalar ve tüm yazılımlar herkes için erişilebilir hale getirilmiştir.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin akıllı şehir vizyonuyla ilk aşamadan itibaren entegre çalışılıp *insan odaklı akıllı şehir* kavramı ve hedefi çalışmalara yerleştirilmiştir.

- Toplu taşıma araçları Akıllı Ulaşım Sistemi (Akyolbil) ile yolculara sesli ve görüntülü yol bilgisi verilmektedir. Araç içi sesli duyuru sistemleri, araç içi bilgilendirme ekranları ile işitme ve görme engelli yolcular seyahatleri hakkında bilgilendirilmektedir.

AKILLI DURAKLAR İLE KOLAYLAŞAN YOLCULUKLAR

LCD/LED tabanlı dijital yolcu bilgilendirme alanları, biletmatik cihazı, bas-konuş ünitesi, engelli araçlarının şarj edilebileceği arabirimler, duraktaki yolculara ücretsiz internet kullanımı hizmeti verebilen ve güneş enerjisi ile çalışan akıllı durakta bekleyen yolcular için, duraktan geçen hatlara ait hat bilgisi, dakika bilgisi, aracın nerede olduğunu, iptal olan hatların bilgisi, yolcu bilgilendirme notları, QR kod ile İETT bilgilendirme sayfasına yönlendirme, harita bilgisi, aracın internet, klima, erişilebilirlik vb. özellikleri hakkında gerçek zamanlı olarak veriler mevcuttur.

Şekil 18.
Otobüs ve
duraklarda
gerçekleştirilen
erişilebilirlik
uygulamaları

Şekil 19.
Deniz ulaşımı
kapsamında
gerçekleştirilen
erişilebilirlik
uygulamaları

Şekil 20.
Sinyalize kavşak
uygulamaları

Şekil 21.
Akıllı durak
uygulamaları

Şekil 22.
Braille kabartma
istasyon planı
ve harita
uygulamaları,
akülü sandalye
şarj üniteleri

Şekil 23.
Sultanahmet
ve Beyazıt
yayalaştırma
uygulamaları

Durak içi *bas-konuş* sistemi ile gelecek olan ilk 5 hattın, hat bilgisi ve dakika bilgisini sesli olarak bildirmekte ve yolcularla her an iletişim imkânı sunmaktadır. Bu cihazlarla görme engelli yolcular otobüslerin tahmini varış süreleri hakkında sesli bilgilendirme yapılabildiği gibi tüm yolculara canlı operatör desteği de verilmektedir (Şekil 21).

Kamusal yapılar ve ulaşım sistemlerinin bilgilendirme hizmetinin herkes için erişilebilir olması kapsamında; sesli ve görüntülü anons sistemleri, görme engelliler için İstanbul'un ilçe sınırları ve ana ulaşım ağını gösteren kabartmalı harita, İstanbul'un kabartmalı raylı sistem haritası ve kabartmalı kavşak haritaları düzenlenmiştir (Şekil 22).

İBB şehir rehberinde ulaşım sistemleri ve kamusal mekânların erişilebilirlik durumunun da belirtilmesi için veri güncellemeleri yapılmaktadır.

Metro istasyonlarında istasyon içi ses indiksyon sistemi mevcuttur. Ayrıca indoor navigasyon sistemi için çalışmalar devam etmektedir.

Metro istasyonlarında, büyük otoparklarda ve açık alanlarda akülü tekerlekli sandalye şarj cihazı bulunmaktadır (Şekil 22).

YÜRÜ&KEŞFET İLE ERİŞİLEBİLİR ROTALAR

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilen lokasyon tabanlı tarih, kültür ve turizm uygulaması olan Yürü&Keşfet uygulamasında erişilebilir rota planlama çalışmaları devam etmektedir. İlk olarak fiziksel dönüşümü gerçekleştirilen tarihi yarımada ele alınmaktadır. Tarihi yarımada bulunan Sultanaahmet ve Beyazıt Meydanları araç trafiğine kapatılıp zemin ve kot düzenlemeleri gerçekleştirilerek erişilebilirlik sağlanmış, yaya ve bisiklet kullanıcıları için konforlu bir rota oluşturulmuştur (Şekil 23).

Yarımada bulunan selatin camiler, müze ve diğer kamusal alanlarda rampa, lift ve diğer uygulamalarla erişilebilirlik sağlanmıştır (Şekil 24).

ÖZEL PROJELER

• Erişilebilir Turizm Engelsiz İstanbul

İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle gerçekleşen, ulusal ve uluslararası pek çok ödül alan proje kapsamında; toplam 21 müze, 8 kütüphane, 3 camii, 2 saray erişilebilir hale

getirilmiştir. Bunun yanısıra; müzelere ait repelikalar, kamu kurumlarının erişilebilirlik tespit çalışmaları, akülü sandalye şarj üniteleri, kültürel, tarihi mekânları tanıtıcı Braille alfabesi ile tanıtım katalogları, kurumların işaret dili versiyonlu tanıtım filmleri, müzeler, saraylar, camiler ve kütüphanelerde görev alan personellere işaret dili eğitimleri, engelli bireylere tarih, kültür varlıkları kapsamındaki müzeler, saraylar, camiler ve kütüphaneler hakkında rehberlik, müzelere engelli kartı tanıma sistemi yerleştirilmesi işlemleri gerçekleştirilmiştir.

• Gözüm Kulağım İstanbul

İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası ödüller alan ALO 153 Beyaz Masa üzerinden görüntülü çağrı merkezi hizmeti ile işitme, konuşma ve duyma engelli bireylerin belediyeçilik hizmetlerine ulaşımının kolaylaştırılması ve yaşam kalitelerinin artırılması hedeflenmiştir.

İşitme ve konuşma engelli kişiler, yönlendirme menüsü olmaksızın işaret dili bilen görevlilerle interaktif görüntülü iletişime geçerek istek, talep ve şikâyetlerini iletebilmekte, gündelik yaşamlarında işaret dili tercüme hizmeti de alabilmektedir. Görme engelli bireyler de sistem üzerinden braille alfabesi ile destek alabilmektedir.

• İBB Görme Engelliler Bilgi Merkezi

İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle geliştirilen mobil uygulama ve yenilenen web sayfasıyla üyelerine 7/24 kitap dinleyebilme ve indirebilme imkânı sunulmaktadır.

• Empati ve Farkındalık

Şehirler herkes için erişilebilir hale getirilse bile duyarsızlık ve yanlış kullanımlar sonucu yeni engeller oluşabilmektedir. Şehirde yaşayan tüm bireylerin "şehir hepimizin" farkındalığıyla kendisinden farklı tüm kullanıcıların ihtiyaçlarına karşı duyarlılık taşıması önemlidir (Şekil 25).

Bu yönde birlikte yaşam kültürünün gelişmesi ve farkındalığın artmasına yönelik bir takım organizasyonlar gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi katkısıyla farkındalık ve empati amacıyla oluşturulan Diyalog Müzesi; Karanlıkta Diyalog, Sessizlikte Diyalog deneyimsel sergileri ile engelli bireyler

hakkındaki tüm önyargıların kapının önünde bırakılacağı, saygı duymayı telkin eden, sosyal yaratıcılığı destekleyen, farklılıkların besleyici birer zenginliğe dönüştüğü, bireylerin kendi korkularını yenmesine ve kendilerini gerçekleştirmelerine destek veren bir sosyal laboratuvar olma hedefi taşımaktadır (Şekil 26).

Yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi sosyal tesislerinde farkındalık amaçlı uygulama gerçekleştirilmektedir (Şekil 27).

• Muhtelif Kurumlarla İşbirliği

Türkiye Belediyeler Birliği, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile ülke genelinde örnek model olarak çalıştaylar, sempozyumlar düzenlenmiştir. Bunların haricinde Marmara Belediyeler Birliği, pek çok üniversite ve farklı engel gruplarında pek çok sivil toplum kuruluşu ile ortak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Muhtelif kurum ve illerden gelen talepler üzerine proje ve uygulama bazlı çalışmalara teknik destek sağlanmıştır.

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen “Toplu Ulaşımda Herkes İçin Erişilebilirliğin Sağlanması” konulu Avrupa Birliği projesinde etkin rol alınmaktadır. Yine Bakanlıkça düzenlenen Ulaştırma Şuraları ve İBB tarafından düzenlenen Uluslararası Transist Sempozyumlarının tümünde etkin rol alınmıştır. Transist 2011 Ulaşım Sempozyumu ve Fuarı’nın ana teması erişilebilirlik olarak belirlenmiştir.

İstanbul’un gelecek vizyonu planlanırken erişilebilir bir şehir misyonu ortaya konmaktadır. Bu misyonu gerçekleştirmek için bugünden planlı ve sistemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu düzenlemeler ile İstanbul’a yakışır çözümlere hep birlikte şahitlik etmekteyiz (Şekil 28).

“Herkes İçin Erişilebilir İstanbul” hedef ve duyarlılığıyla yapılan çalışma ve uygulamalarla yeni bir vizyon kazanan İstanbul, her türlü ihtiyaçları karşılanan bireylerin daha mutlu bir yaşam sürüp aidiyet hissettiği, herkes için daha erişilebilir ve yaşanabilir bir dünya şehri olmaya devam edecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin ihtiyaçları dikkate alınarak yapılan erişilebilir uygulamalar herkes için ergonomik olmaktadır. Kullanıcıların tümünü kapsayan bir tasarım anlayışı ile herkes için erişilebilir ve kullanılabilir açık

alanlar, mekânlar, ulaşım ve bilişim sistemleri ile toplumsal hayata katılımı herkes için fırsat eşitliği sağlanmış olacak, şehirde yaşayanların yaşam kaliteleri artacaktır.

Yerel yönetimler tarafından planlama, tasarım ve uygulama süreçlerinde tüm kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçları dikkate alınarak, ilgili mevzuat çerçevesinde “Herkes için (Evrensel) Tasarım” anlayışına uygun çalışmalar yapılmalıdır. Bu kapsamda merkezi ve yerel yönetimler, araştırma ve eğitim kurumları, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları kendilerine düşen görevi; katılımcı bir yaklaşımla yerine getirmelidir.

Fizyolojik yapıları ve bedensel yetenekleri ne olursa olsun, kullanıcıların tümünü kapsayan bir tasarım anlayışı kentsel yaşama katılım *kullanıcı/insan gereksinimleri* biçiminde ele alınmalı, tasarımın *bütünleştirici, eşitlikçi ve ayımsız* olması ilkeleri benimsenmelidir.

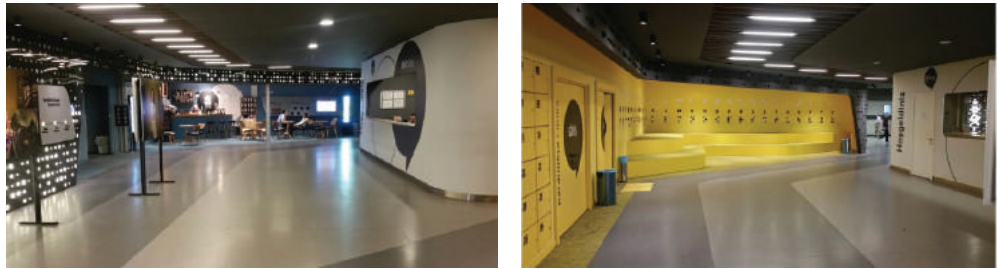
Şekil 24.
Sultanahmet,
Şehzade ve diğer
selatin camilerde
erişilebilir
uygulamalar

Şekil 25.
Şehir hayatında
yanlış kullanım ve
duyarlılık eksikliği
ile yaşanan
olumsuzluklar

Şekil 26.
Empati ve
farkındalığı
arttırmaya yönelik
bir çalışma:
Diyalog Müzesi

Şekil 27.
Empati ve farkındalığı arttırmaya yönelik İBB sosyal tesislerinde gerçekleştirilen çalışma

Şekil 28.
İBB erişilebilirlik
çalışmalarından
kesitler

ERİŞİLEBİLİRLİK HİZMETLERİ

Bir şehrin medeniyet yüzü o şehirden yaşayan vatandaşların ve engellilerin şehir kullanma oranına bağlıdır. Yaşıtlarımız her yatırımda engelli bireylerin faydalanabilmesini göz önünde bulundurduk. Engelli bireyler İstanbulumuzun eşit vatandaşları. Öncelikle engelli vatandaşlarımızı kamu ile her ferid sonuşı hayata tam olarak katılım sağıladığı iddi partıları ulaşabilmek baka belediyeler olmak üzere diğer bütün kurum ve kuruluşların görevi. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde ilk defa haklarında hizmetlerini eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. İstanbul'da yaşayan bütün bireyler, şehrin sunduğu kamusal hizmetlerin tümüne ulaşabilmeli ve kamusal yaşama katılabilmelidir. Bu durum şehir paylaşılan her bireyin en doğal hakkıdır.

Dr. Kadir Topbaş
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

Dr. Kadir Topbaş
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

KAYNAKÇA

Dostoğlu, N., Şahin, E., Taneli, Y. (2009). Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım, Mimarlık Dergisi Sayı 347

International Conference on Universal Design, FAIA.

İnalhan, G. (2016). İtusem Erişilebilirlik Sertifika Programı Ppt Sunumu, Taşkışla

Kavak, M. (2010). Evrensel Tasarım Yaklaşımı Bağlamında Kamusal Mekânlar: Harbiye Kongre Vadisi Örneği. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Kavak, M. (2011). Herkes İçin Erişilebilir Kentler ve Yerel Yönetimlerin Yükümlülükleri, TSE Standart Dergisi, Kasım -594, 66, Ankara.

Mace, R.L. (1998). "A Perspective on Universal Design", Designing for the 21st Century: An

Preiser, W.F.E. and Ostroff, E. (2001). Universal Design Handbook, McGraw-Hill, New York.

Story, M.F., J.L. Mueller ve R.L. Mace (1998), The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities, NC State University, The Center for Universal Design.

Ulaşılabilirlik Kılavuzu, (1997). Mimari Projelerde Engelli ve Yaşlılarla İlgili Olarak Uyulması Gereken Temel Kurallar, İzmir Mimarlar Odası.

<http://www.erişilebilir.istanbul>

<http://www.iETT.istanbul/tr/akilli/pages/bilgilendirme-sistemleri-ve-konfor-arttirici-/919>

GÖRSEL KAYNAKÇA

Şekil 1. The Center for Universal Design, 1998

Şekil 2.,3., 4.a,b,c,d. Kavak Arşivi, 2010

Şekil 5a. Kavak Arşivi, 2010; İnalhan G., 2014

Şekil 6. Gümüş D., 2012

Şekil 7. Kavak Arşivi, 2018

Şekil 8. Sürmen, Kavak Arşivi, 2010

Şekil 9. Kavak Arşivi, 2010; Gümüş D., 2012

Şekil 10. Kavak Arşivi, 2018

Şekil 11. Kavak Arşivi, 2012

Şekil 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., Kavak Arşivi, 2018

Şekil 20., 21. Kavak Arşivi, 2012

Şekil 22. Kavak Arşivi, 2017

Şekil 23. Kavak Arşivi, 2012

Şekil 24., 25. Kavak Arşivi, 2014

Şekil 25. Sürmen, Kavak Arşivi, 2012

Şekil 26., 27., 28. Kavak Arşivi, 2016

DOSYA: ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ YAŞAM

ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ HAKLAR

Göksenin İnalhan

ENGELSİZ KENT - ERIŞİLEBİLİR ULAŞIM

Berfu Güley Gören

AKTİF KAMUSAL YAŞAM VE AKTİF KAMUSAL MEKÂNLAR

Hatice Ayataç

TARİHİ MEKÂN LARI KORUMADA UNUTULAN BOYUT: ERIŞİLEBİLİRLİK

Ayşe Nilay Evcil

ENGELSİZ KENT, ENGELSİZ YAŞAM ALANLARI

Osman Tural

ENGELSİZ BİR KENTTE ÇOCUK OLMAK/OLAMAMAK

Hikmet Sivri Gökmen

ENGELSİZ İÇ MEKÂNDAN ENGELSİZ KENT KULLANIMINA DOĞRU: PROJE PUDCAD

Özge Cordan, Demet Arslan Dinçay, Çağıl Yurdakul Toker,

Elif Belkıs Öksüz, Büşra Gizem Vayvay

ENGELSİZ KAMPÜSE DOĞRU: İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ AYAZAĞA

YERLEŞKELERİNDEN ÖRNEK DÜZENLEMELER

Yasin Çağatay Seçkin

ERİŞİLEBİLİR ŞEHİRLER İÇİN YEREL YÖNETİMLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ:

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Müberra Kavak Kara

SPM

Şehir Politikaları Merkezi
Marmara Belediyeler Birliği